Marksizme giriş

Chris Harman

Marksizme Giriş

Chris Harman

Çeviren:
Bernar Kutluğ

Uluslararası Tanıtım ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Z
YAYINLARI

Sakızgülü Sokak, No: 24/4,
Kadıköy - İstanbul
Tel: 0216 - 418 53 40
Faks: 0216 - 449 05 04

Birinci baskı: Şubat 2001
ISBN 975 6923 04 0

Bütün Türkçe yayın hakları
Uluslararası Tanıtım ve Yayıncılık Limited Şirketi'ne aittir.

Yayına hazırlayan: Özden Dönmez
Kapak: Ahmet Kılcı

Dizgi: Uluslararası Tanıtım ve Yayıncılık (Century 10,6)
Baskı ve cilt: Bileşim Matbaacılık

İçindekiler

Sunuş - 4
1- Neden Marksist kurama gereksinmemiz var? - 6
2- Tarihi anlamak - 14
3- Sınıf mücadelesi - 26
4- Kapitalizm –sistem nasıl başladı? - 35
5- Emek değer kuramı - 47
6- Ekonomik bunalım - 55
7- İşçi sınıfı - 63
8- Toplum nasıl değiştirilebilir? - 67
9- İşçiler nasıl devrimcileşirler? - 82
10- Devrimci işçi partisi - 86
11- Emperyalizm ve ulusal kurtuluş - 91
12- Marksizm ve feminizm - 98
13- Sosyalizm ve savaş - 102

Chris Harman, İngiltere'de örgütlü *Socialist Workers Party* (Sosyalist İşçi Partisi)'nin önde gelen üyelerindendir ve partinin gazetesi *Socialist Worker*'ın (Sosyalist İşçi) editörlüğünü yürütmektedir.

Harman, *A People's History of the World, Economics of the Madhouse, Explaining the Crisis, The Lost Revolution: Germany 1918 to 1923* ve Türkçe'de de yayınlanan *Parti ve Sınıf, Doğu'da Fırtına Koptu ve Değişen İşçi Sınıfı* adlı kitap ve broşürlerin yazarıdır. Ayrıca, *International Socialism* dergisinde yayınlanan çeşitli makaleleri vardır.

Sunuş

Marksizmin kavranmasının güç olduğuna ilişkin söylence toplumda hayli yaygın. Bu söylenceyi, marksizmin düşmanları yayıyorlar – İngiliz İşçi Partisi'nin eski liderlerinden Harold Wilson, Marks'ın *Kapital* başlıklı yapıtının ancak bir sayfasını okuyabildiğini söyler, bununla övünç duyardı. 'Marksist' olduklarını söyleyen bazı akademisyenler de bu yanlış kanının oluşmasında pay sahibi: Bunlar, diğer pek çok insanın yoksun olduğu özel bir bilgi ve kavrayışa sahip oldukları izlenimi uyandırabilmek için, özellikle kavranması güç, gizemli ifadeler kullanırlar.

Dolayısıyla, haftanın 40 saati fabrikalarda, madenlerde ya da bürolarda çalışan sosyalistlerin pek çoğunun, Marksizmin asla kavrayamayacakları ya da okuyup anlamaya zaman bulamayacakları bir şey olduğunu varsaymaları şaşırtıcı değil.

Gerçekte ise, Marksizmin temel fikirleri kolayca kavranabilir yalınlıktadır. Bu temel fikirler, başka bir fikirler bütününün yapamadığı biçimde, içinde yaşadığımız toplumu açıklarlar bize. Dünyanın neden ekonomik bunalımların cenderesinden çıkamadığına, nasıl olup da bolluk içinde yoksulluğun yaşanabildiğine, askeri darbelere ve diktatörlüklere, heyecan verici teknolojik buluşların nasıl olup da milyonlarca insanın işsiz kalmasına yol açtığına, işkencecileri besleyip bunlara arka çıkan 'demokratik' ülkelere, birbirlerini nükleer füzelerle tehdit eden bir dönemin 'sosyalist' devletlerine açıklık getirirler.

Buna karşılık, Marksist fikirleri aşağılayıp alaya alan düzen yanlısı düşünürler, hiçbir şeyi kavramaksızın ve hemen hiçbir şeye açıklama getirmeksizin, çılgın ve budalaca bir körebe

oyununu andırır biçimde, birbirlerine laf yetiştirip dururlar.

Marksizm, kavranması güç bir şey değil; ancak, Marks'ın yazılarıyla ilk kez karşılaşan okur açısından ortada bir sorun var. Marks, yapıtlarını günümüzden bir asır kadar önce kaleme aldı. Kendi döneminin dilini kullandığı yapıtları, o yıllarda herkesin aşina olduğu ama günümüzde hemen sadece tarihçiler tarafından tanınan insanlara ve olaylara ilişkin pek çok değini içerir.

Henüz genç bir öğrenci olduğum yıllarda, onun *Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brümeri* başlıklı broşürünü okumaya giriştiğimde yaşadığım kafa karışıklığını anımsıyorum. Ne Brümer'in ne olduğunu, ne de Louis Bonaparte'ın kim olduğunu biliyordum. Kim bilir kaç sosyalist, bu tür deneyimlerden sonra Marksizmi anlamaya yönelik girişimlerde bulunmaktan vazgeçmiştir!

Bu kitapçığın yazılış gerekçesi de bu. Kitap, Marksist fikirlere genel bir giriş niteliği taşımayı, sosyalistlerin Marks'ın üzerine kafa yorduğu sorunları takip etmelerini, Marks'tan sonra Marksizmin Frederick Engels, Rosa Lüksemburg, Vladimir Lenin, Leon Troçki başta gelmek üzere pek çok düşünürün elinde daha sonraları nasıl geliştiğini kavramalarını kolaylaştırmayı amaç ediniyor.

Kitapçığın içerdiği yazıların pek çoğu, ilk olarak, *Basitleştirilmiş Marksizm* (Marxism Made Easy) başlığı altında *Socialist Worker* gazetesinde bir dizi makale olarak yayımlandı. Fakat, yazıların orijinallerini önemli saydığım kimi eklemelerle yeniledim ve güncelleştirdim. Bunu yaparken, Marksist fikirlerin basit ve anlaşılır bir sunumu amacıyla kaleme alınmış iki çalışmadan bir hayli yararlandım: Duncan Hallas'ın *Marksizmin Anlamı* (*The Meaning of Marxism*) başlıklı çalışması ile SWP'nin Norwich yerel örgütü tarafından hazırlanmış olan *Marksist eğitim seti*.

Chris HARMAN

1

Neden marksist teoriye gereksinmemiz var

Neden *teoriye* gereksinmemiz olsun ki? Ekonomik bir kriz yaşandığını biliyoruz. İşverenlerimiz tarafından sömürüldüğümüzün farkındayız. Hepimizin öfkeli olduğunu da biliyoruz. Bunlar yeter bizim için, gerisi aydınların işi.

Sık sık, militan sosyalistlerden ve sendikacılardan bu tür sözler işitiriz. Marksizmi soyut, karmaşık ve can sıkıcı bir doktrinmiş gibi göstermeye çalışan sosyalizm karşıtı kişiler de bu tür ifadeleri ellerinden geldiğince teşvik ederler.

Bunlar, sosyalist fikirlerin 'soyut' olduğunu söylerler. Bu kişiler teorik açıdan haklı görünebilirler, fakat, gerçek yaşamda sağduyu bize bundan tamamen farklı bir şeyi duyumsatır.

Bu tür argümanların kendi içindeki tutarsızlığı şudur: Bu argümanları savunanlar, kabul etsinler ya da etmesinler, genellikle kendileri bir teoriye sahiptirler. Bunlara topluma ilişkin bir soru sorun, sorunuzu şu ya da bu genellemede bulunarak yanıtladıklarını görürsünüz. Hemen birkaç örnek verelim:

"İnsanlar doğaları gereği bencildirler."

"Yeterince çaba harcayan her insan merdivenin en üst basamaklarına çıkabilir."

"Zenginler olmasaydı, diğer insanlara iş olanağı sağlaya-

cak para da olmazdı."

"Eğer işçileri olması gerektiği gibi eğitebilseydik, toplumu değiştirmek mümkün olurdu."

"Toplumu bugünkü durumuna getirmiş olan şey, ahlaki değerlerin gerilemesidir."

Sokakta, otobüste, kafeteryalarda insanların öne sürdükleri argümanlara kulak verin, buna benzer onlarca ifade işitirsiniz. Bu tür argümanlardan her biri, toplumun neden bugünkü gibi olduğuna ve insanların kendi yaşam standartlarını nasıl geliştirebileceklerine ilişkin bir görüş içerir. Bütün bu görüşler birer toplum 'teorisi'dir.

İnsanlar bir teoriye sahip olmadıklarını söylediklerinde, gerçekte söyledikleri şey, kendi görüşlerini sistematik biçimde netleştirmemiş olduklarıdır.

Bu, toplumu değiştirmeye çalışanlar için özellikle tehlikelidir. Çünkü, gazeteler, radyo, televizyon, durmaksızın zihinlerimizi toplumun içinde bulunduğu bu karmakarışıklığa sözde açıklama getiren fikirlerle doldurma çabasındalar. Bizden, meseleler üzerine hiç kafa yormadan kendi söylediklerini olduğu gibi kabul etmemizi bekliyorlar.

Bütün bu farklı yorum ve argümanların neden yanlış olduğunu görmeksizin, toplumu değiştirme mücadelesinde etkin hale gelmek olanaksız.

Bunun nasıl olacağı, ilk kez bundan 150 yıl kadar önce gösterildi. 1830 ve 1840'lı yıllarda, İngiltere'nin kuzeyi ve batısı gibi sanayinin geliştiği bölgelerde, yüzbinlerce erkek, kadın ve çocuk sefil ücretlerle çalışmaya itildiler. Eşi görülmemiş bir sefalet ve yoksulluk içinde yaşamaya zorlandılar.

İlk kitlesel işçi örgütlerini inşa ederek (sendikalar ve İngiltere'de işçilerin siyasal haklar kazanmasına yönelik ilk toplumsal hareket olan *Çartizm*) içine itildikleri o koşullara karşı mücadeleye giriştiler. Bunların yanısıra, ilk kez sosyalizmi gerçekleştirmeye kararlı dar işçi grupları doğmaya başladı.

Bu, hemen beraberinde şu sorunun karşılık bulmasını gerektirdi: İşçi hareketi kendi amacına *nasıl* erişebilir?

Bazıları, barışçıl araçlarla toplumu yönetenlerin köklü toplumsal değişikliklere gitmeye ikna edilebileceğini düşündüler. İşçierin 'moral gücü' ve barışçıl bir toplumsal hareket, işçilerin yararına olacak değişimleri olanaklı kılacaktı. Yüzbinlerce insan örgütlendi, gösteriler düzenledi, böyle bir anlayışa dayanan bir toplumsal hareket inşa etmek için var gücüyle çabaladı -ama sonuç yenilgi ve hüsran oldu.

Bazıları, 'fiziksel güç' kullanmanın gereğini gördüler, fakat, özlenen toplumsal değişikliğin toplumun bütününden kopuk, suikast gibi araçlara başvuran dar gruplarla başarılabileceğini düşündüler. Bu anlayış da onbinlerce işçiyi mücadele içine çekti, ama sonuç yine yenilgi ve hüsran oldu.

Bazıları ise, işçilerin, işyerini esas alan eylemlerle, ordu ve polis güçleriyle çatışmaya girmeden amaçlarını başarabileceğine inandılar. Bunların ileri sürdükleri argümanlar da kitlesel eylemlere kapı araladı. 1842 yılında, İngiltere'nin kuzeyindeki sanayi bölgelerinde dünyanın ilk genel grevi gerçekleşti; onbinlerce işçi, yoksulluk ve açlığa yenik düşüp yeniden işbaşı yapmazdan önce, dört hafta boyunca greve gitti.

Alman sosyalisti Karl Marks, yenilgiyle sonuçlanan ilk işçi mücadelelerinin birinci safhasının bitimine karşılık düşen 1848 yılında, kendi düşüncelerini sistematik ve net olarak *Komünist Manifesto* başlıklı bir broşürde dile getirdi.

Marks'ın fikirleri, yoktan var olmuş, gökten zembille inmiş fikirler değildi. Bunlar, zamanın işçi hareketinin beraberinde getirdiği tüm sorunların üstesinden gelmeyi amaçlayan bir düşünsel temel oluşturmaya yönelik girişimlerin ürünüydü.

Marks'ın geliştirdiği fikirler, geçerliklerini günümüzde de koruyorlar. Bazı insanların ileri sürdüğü gibi Marks'ın bu fikirleri bundan 150 yıl önce kaleme almış olmasına bakıp bunların

geçerliğini yitirmiş eski düşünceler olduğunu söylemek, budalalık olur. Gerçekte, Marks'ın ortaya koyduğu toplu-ma ilişkin kavrayışlar, bugün de son derece yaygın. O yıl-larda Çartist hareket yandaşları 'moral güç' ve 'fiziksel güç'ten söz ediyor, bunlardan birinin savunusunu yapı-yorlardı; günümüz sosyalistleri ise 'parlamenter yol' ya da 'devrimci yol' yanlısı argümanları savunuyorlar. Bu-gün devrimciler arasında rastlanan 'terörizm' yanlısı ya da karşıtı argümanlar, en az 1848 yılında olduğu kadar canlı.

İdealistler

Marks, toplumda yanlış olan şeylere işaret edip bunları açıklamaya girişen ilk insan değildi. O'nun düşüncelerini kaleme aldığı günlerde, üretim alanında gerçekleştirilen yeni teknolojik buluşlar, daha önceki kuşakların hayal bi-le edemiyecekleri muazzam bir zenginlik yaratıyordu. Ta-rihte ilk kez, insanlık, daha önceki kuşakların önünde hep bir ayak bağı olmuş doğal felaketlere, kısıtlanmışlığa karşı kendini savunabileceği araçlara nihayet erişmiş görü-nüyordu.

Ne var ki, bu teknolojik yenilikler, toplumda çoğunluğu oluşturan insan kütlesinin yaşamında iyileşme anlamına gel-medi. Tam aksine. Yeni fabrikalarda işe koşulan erkek, kadın ve çocuklar, geçimini toprağı işleyerek sağlamış dede ve nine-lerinden çok daha kötü koşullarda bir yaşam sürüyorlardı. Ücret olarak ellerine geçen para, ancak ekmek almaya, yani sağ kal-maya yetecek kadardı. Devresel olarak yinelenen kitlesel işsiz-lik dönemlerinde, bir anda işsiz kalıp bu sefil yaşam düzeyinin bile altına düşüyorlardı. Her türlü sağlık koşullarından yoksun, pis, sefil barakalarda yaşam sürüyor, sık sık salgın hastalıkla-rın pençesine düşüyorlardı.

Yaşanan şey, toplumun geneline mutluluk ve refah getiren bir uygarlık gelişimi yerine, daha çok sefalet getiren bir gelişme idi.

Marks, bu çelişkinin ayırdına varmış yegane kişi değildi; İngiliz şairleri Blake ve Shelley, Fransız Fourier ve Proudhon, Alman filozofları Hegel ve Feuerbach gibi dönemin büyük düşünürlerinden bazıları da bunun üzerine kafa yormuşlardı.

Hegel ve Feuerbach, insanlığın kendini içinde bulduğu bu mutsuz durumu 'yabancılaşma' sözcüğü ile ifade ettiler –hala sıkça işitilen bir terimdir bu. Hegel ve Feuerbach'ın "yabancılaşma" terimi ile kast ettikleri şey, insanların sürekli olarak geçmişte kendilerinin yaptıkları şeylerin egemenliği ve baskısı altına girdikleri idi. Bu bağlamda, Feuerbach, insanların örneğin Tanrı düşüncesini geliştirdiklerini, ardından, kendi yarattıkları bir şeyin taleplerini yerine getiremeyip kendilerini sefil ve zayıf hissederek onun önünde eğilmeye başladıklarını söylüyordu. Toplum geliştikçe, insanlar daha da sefil, daha da 'yabancılaşmış' hale geliyorlardı.

Marks, kaleme aldığı ilk çalışmalarında, bu 'yabancılaşma' olgusunu ödünç alarak onu toplumda zenginliği yaratanların yaşamlarına uyarladı:

İşçi, daha çok zenginlik ürettiği, üretimsel gücü arttığı ve üretimi çeşitlilik kazandığı ölçüde daha da yoksullaşır... Nesneler dünyasının değerindeki artışa koşut olarak, insanın kendi dünyası aynı oranda değer yitirir... Emeğin ürünü olan nesne, onun karşısına yabancı, üreticiden bağımsız bir güç olarak dikilir...

Marks'ın yaşadığı dönemde, toplumda yanlış giden şeylerin en popüler açıklamaları hala dinsel bir içerik taşıyordu. İnsanlar, Tanrı'nın kendilerinden istediklerini yerine getirmedikleri için toplumda sefalet yaşanıyordu. Herkes günah işlemeyi reddedip kınamış olsa, her şey yoluna girerdi.

Buna benzer bir bakış açısı, genellikle dinsel bir içerik taşımadığı ileri sürülmekle birlikte, günümüzde de sık sık işitiliyor. Bu bakış açısı, ifadesini şu sözlerde buluyor: "Toplumu değiştirmek için ilkin kendini değiştirmelisin." Bu fikri paylaşanlara göre, tek tek insanlar kendilerini 'bencillik' ve 'maddi değerlere düşkünlük'ten arındırsalar (ya da 'duygularına gem vurmak'tan vazgeçseler), toplum otomatik olarak daha iyiye gider.

Buna benzer bir inanış, *herkesi* değiştirmek yerine, toplumda kritik yerlerde bulunan birkaç insanı –yani iktidarı elinde tutanları– değiştirmenin yeterli olacağını öneriyordu. Buna göre, zengin ve güçlü olanları 'akla ve insafa davet etmek' için çabalamak gerekiyor.

İlk İngiliz sosyalistlerinden Robert Owen, bu inançtan hareketle, sanayicileri işçilerine karşı adil ve insaflı olmaya ikna etmeye girişti. Aynı bakış açısı, günümüzde, partinin sol kanadı da dahil olmak üzere İngiliz İşçi Partisi'nin liderleri arasında egemenliğini hala sürdürüyor. Bunların her zaman işverenlerin suçlarını 'hata' olarak nitelediklerine, birazcık eleştirel bir tutum takınmakla iş dünyasının patronlarını toplum üzerindeki baskılarını hafifletmeye ikna edebileceklermiş gibi davrandıklarına dikkat edin.

Marks, bütün bu bakış açılarını 'idealist' olarak nitelendirdi. Bunun nedeni, Marks'ın insanların bir fikre sahip olmalarına karşı çıkması değildi kuşkusuz; Marks, bu tür bakış açılarını, bunlar fikirleri insanların gerçek yaşam koşullarından soyutlayarak ele aldıkları için eleştiriyor, bu nedenle onları 'idealist' olarak nitelendiriyordu.

İnsanların düşünceleri, sahip oldukları yaşam biçimleriyle sıkı biçimde ilişkilidir. Örneğin, 'bencillik' olgusunu alalım. Günümüzün kapitalist toplumu, –kendinden çok diğerlerini düşünüp kaygı edinen insanlarda bile– bencilliği *kışkırtır* ve *teşvik eder*. Çocukları için daha iyi bir gelecek hazırlamak, emekli

maaşıyla geçinmeye çalışan anne-babasına ekonomik açıdan destek olmak isteyen bir işçi, bunları başarabilmek için diğer insanlara karşı sürekli mücadele içinde olmaktan başka bir yol bulamaz: daha iyi bir işe kavuşmak, daha çok mesaiye kalmak, işten çıkarmalar sıarasında isten atılacakların isim listesinde olmamak için çabalamak vb. Böyle bir toplumda, salt tek tek bireylerin zihinlerini değiştirerek 'bencillik' ya da 'açgözlülüğün' üstesinden gelemezsiniz.

Toplumun 'en tepesinde' yer tutmuş insanların fikirlerini değiştirerek toplumun kendisini dönüşüme uğratmaktan söz etmek, daha da gülünç bir savdır. Bir an için, önde gelen işverenlerden birini sosyalist fikirlere kazanmayı başardığımızı, bu işverenin işçilerini sömürmekten vazgeçtiğini varsayalım. Böyle bir durumda, bu insan rakibi işverenlerle rekabet savaşını yitirecek ve kendisini iş dünyasının dışına itilmiş halde bulacaktır.

Toplumu yönetenler açısından bile temel sorun bunların sahip oldukları fikirler değil, toplumun onları belli fikirlere yönelten yapılanış biçimidir.

Bunu bir başka yoldan ifade etmek de mümkün. Eğer toplumu değiştiren şey fikirler ise, bu durumda şu soruyu sormak kaçınılmaz hale gelir: Peki ama fikirler nereden doğuyor? Belli, somut bir toplumda yaşıyoruz. Basının, televizyonun, eğitim sisteminin vb. üretip yaydığı fikirler, o toplumun savunusunu yapan fikirler. Bu koşullarda, nasıl oluyor da bir insan bunlardan tamamen farklı düşünceler geliştirebiliyor? Yanıt şu: Çünkü, o insanın gündelik yaşamdaki deneyimleri, toplumda kendisine empoze edilen fikirlerle çelişiyor.

Bunu bir örnekle açıklayalım. Güçlü dinsel inançlara sahip olan insanların sayısının günümüzde bundan 100 yıl önce olandan çok daha az oluşunu salt tanrıtanımazcı (ateist) propagandanın başarısı etrafında açıklayamazsınız. İnsanların *neden* 100 yıl önce değil de günümüzde tanrıtanımazcı fikirlere *daha*

çok kulak verdiklerini açıklamak zorundasınız.

Benzer şekilde, 'büyük, deha adamlar'ın toplum üzerindeki etkisini açıklamak istiyorsanız, toplumda kitle dediğimiz diğer insanların neden onların ardından gitmeyi kabul ettiklerini açıklamanız gerekir. Örneğin, Napolyon ya da Lenin'in tarihin akışını değiştirdiğini söylemek, neden milyonlarca insanın bunların öne sürdükleri fikirleri benimsediklerini açıklamazsanız eğer, fazlaca bir anlam ifade etmez. Öyle ya, en nihayet bu iki insan, bütün toplumu hipnotize edip arkalarından sürükleyecek bir büyüsel güce sahip değillerdi. Toplumsal yaşamın belli bir noktasında, bir şeyler, insanlara, bu liderlerin söyledikleri şeylerin doğru olduğunu hissettirdi.

Fikirlerin tarihi nasıl değiştirdiğini, ancak o fikirlerin nereden geldiklerini ve insanların o fikirleri neden benimsediklerini anlayabilirseniz kavrayabilirsiniz. Bu, fikirlerin ötesine bakıp, o fikirlerin ortaya çıktıkları *maddi* koşulların neler olduğunu görebilmek anlamına geliyor. Marks'ın şu sözlerinde ısrarcı olmasının nedeni de bu: "Varoluşu belirleyen şey bilinç değil, bilinci belirleyen şey toplumsal varoluştur."

2
Tarihi anlamak

Fikirler kendi başlarına toplumu değiştiremezler. Bu, Marks'ın ilk çıkarsamalarından biriydi. Marks, kendisinden önce gelmiş düşünürlerden bazıları gibi, toplumun gerçekten anlaşılabilmesi için insanların maddi dünyanın bir parçası olarak görülmesinin bir zorunluluk olduğunu düşünüyordu.

İnsanın davranışı, tıpkı bir diğer doğal varlığın davranışı gibi, maddi güçler tarafından belirleniyordu. İnsanlığın incelenmesi, doğal dünyanın bilimsel incelemesinin bir parçasıydı. Bu tür yaklaşımlara sahip düşünürler, *materyalistler* olarak adlandırılageldiler.

Marks, materyalizmi, çeşitli dinsel ve idealist toplum anlayışlarını aşan, ileri doğru atılmış büyük bir adım olarak değerlendirdi. Bu, Tanrı'ya dua etme bağımlılığından, ya da insanları 'ruhsal ve ahlaki olarak değiştirme' çabasından özgürleşerek toplumsal koşulları değiştirme konusunda *bilimsel* argümanlara dayanma anlamına geliyordu.

İdealizmin yerini materyalizmin alması, gizemciliğin yerini bilimin alması idi. Ne var ki, insan davranışına ilişkin materyalist açıklamaların hepsinin doğru olduğu da söylenemez. Tıpkı biyoloji, kimya ya da fizik alanında yanlış bilimsel kuramların olması gibi, bilimsel toplum kuramları geliştirmeye yönelik kimi yanlış girişimler de var oldular kuşkusuz. Bunlara bir-

kaç örnek verelim.

Marksist olmayan ve kendisine hayli sık rastlanılan materyalist bir bakış açısına göre, insanlar, belli yollardan 'doğal olarak' davranan hayvanlardır. Nasıl öldürmek kurtların ya da uysallık koyunların kendi doğalarının bir parçasıysa, saldırgan, buyurgan, rekabetçi, açgözlü olmak da insanların doğasındadır (aynı bakış açısı, örtük olarak, kadınların doğaları gereği yumuşak huylu, itaatkar, hürmetkar ve pasif olduklarını ileri sürer).

Bu bakış açısının formülasyonlarından biri, *The Naked Ape* (Çıplak Maymun) adlı çok satan bir kitapta karşımıza çıkar. Bu tür argümanlardan yola çıkılarak varılan çıkarsamalar hemen her zaman gerici niteliktedirler: İnsanlar doğaları gereği saldırgan olduklarına göre, toplumu iyiye doğru götürme çabası anlamsızdır. Ne yapılırsa yapılsın her şey yine eski haline geri dönecektir. Devrimler 'her zaman başarısızlığa uğrayacaktır' vb.

Oysa, 'insan doğası' denilen şey, gerçekte bir toplumdan diğerine değişim gösterir. Örneğin, bugün içinde yaşadığımız toplumda insanın ayrılmaz bir parçası olduğu düşünülen rekabet, daha önceki toplumlarda hemen hiç yoktu. Bilim adamları, Sioux yerlilerine IQ testi uygulamaya giriştiklerinde, yerlilerin sorulara yanıt verirken kendilerinden birbirlerine yardım etmemlerinin istenmesinin nedenini anlayamadıklarını gördüler. Bu anlaşılır bir durumdu çünkü yerlilerin içinde yaşadıkları toplum rekabete değil, işbirliğine dayanıyordu.

Saldırganlık olgusu için de benzeri bir durum söz konusu. Eskimolar Avrupalılarla ilk karşılaştıklarında, "savaş" teriminden hiçbir şey anlamadılar. Bir grup insanın bir diğer insan grubunu yok etmeye çalışması onlara kavranması güç bir çılgınlık olarak göründü.

Günümüz toplumunda, anne-babaların çocuklarını sevip korumaları 'doğal' sayılıyor. Ne var ki, Eski Yunan kentlerinden biri olan Sparta'da, anne-babalar bebeklerini dağa terk ederek

onların soğuğa karşı dayanıklı olup olmadıklarını sınarlardı.

'Değişmeden kalan insan doğası' kuramları, tarihin önemli olaylarına hiçbir açıklama getirmez. Mısır piramitleri, Eski Yunan'ın görkemi, Roma ya da İnka imparatorlukları, modern sanayi kenti, Karanlık Çağlar'ınçamurdan klübelerde yaşamış cahil köylülerinin dünyası olarak aynı kefeye konur. Bunlar için mesele 'çıplak maymun'dur –o maymunun inşa etmiş olduğu görkemli uygarlıklar değil. Bu tür kuramlar açısından, bazı toplum biçimlerinin o 'maymunları' fazlasıyla besleyip doyurabilecekken diğer bazılarının bunların milyonlarcasının açlıktan kırılmasına yol açması hiçbir öneme sahip değildir.

Pek çok insan, insan davranışlarını değiştirmenin mümkün olduğunu vurgulayan farklı bir materyalist kuramı benimser. Bu kuramın yandaşları, insan davranışlarının, sirk hayvanlarının sirkte ormandan farklı davranmayı öğrenmeleri gibi bir yoldan değiştirilebileceğini savunurlar. Bunlara göre, toplumun kontrolü doğru insanların ellerine verilse, 'insan doğası' değiştirilebilir.

Bu bakış açısı, kuşkusuz 'çıplak maymun' yaklaşımına göre, ileri doğru atılmış büyük bir adımı temsil eder. Fakat, toplumun bir bütün olarak nasıl değiştirilebileceği sorusuna yanıt getirmede başarısız kalır. Eğer günümüz toplumunda herkes tamamen koşullanmış durumda ise, bazı insanların toplumun ötesine geçip bu koşullandırma mekanizmalarını değiştirebilmeleri nasıl mümkün olabilir? Toplumda, herkesi egemenliği altına alan koşullandırıcı basınçlardan mucize kabilinden bağışık kalmış, tanrısal güçle donanmış bir azınlık mı var? Eğer hepimiz sirk hayvanlarından farklı değilsek, bu durumda aslan terbiyecisi olacakların varlığından nasıl söz edilebilir?

Bu kuramı benimsemiş olanlar, nihai olarak ya (*Çıplak Maymun* yaklaşımının yandaşları gibi) toplumun değiştirilemeyeceği sonucuna varırlar, ya da, değişimin ancak toplum dışın-

da bir kaynaktan geldiğini söylerler: Tanrı, 'büyük bir adam', bireysel fikirlerin kudreti vb. Bunların 'materyalizmi', ön kapıdan kovduğu idealizmin yeni bir versiyonunun arka kapıdan girmesine izin verir.

Marks'ın söylediği gibi, bu doktrin, kaçınılmaz olarak, toplumu birinin diğerinden üstün göründüğü iki parçaya böler. Bu 'materyalist' bakış açısı, sık sık gerici bir nitelik taşır. Günümüzde bu bakış açısının en tanınmış savunucularından biri, sağcı Amerikalı sosyolog Skinner'dir. Skinner, insanları belli şekillerde davranmaya koşullandırılmalarını ister. Fakat, bizzat kendisi kapitalist Amerikan toplumunun bir ürünü olduğu için, onun 'koşullandırması', insanları o toplumun talepleri doğrultusunda hareket etmeye çalışmaktan başka bir anlam ifade etmez.

Bir diğer materyalist bakış açısı, 'nüfus basıncı'nı dünyadaki tüm sefaletin sorumlusu olarak görür (18. yüzyıl sonlarının İngiliz iktisatçısı Malthus bu kuramı ilk geliştiren kişi olduğu için, bu tür kuramlar Malthusçu kuramlar olarak anılırlar). Ancak, bu yaklaşım, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde tonlarca mısır yakılarak yok edilirken Hindistan'da insanların açlıktan kıvrandığını açıklayamaz. Tıpkı, bundan 150 yıl kadar önce Amerika'da 10 milyon insanı doyuracak gıda maddesi üretilemezken, nasıl olup da bugün aynı ülkede 200 milyon insanı doyurmaya yetecek gıda maddesi üretilebildiğini açıklayamaması gibi.

Bu kuram, toplum nüfusuna eklenen ve beslenme gereksinimi duyan her bireyin ayrıca çalışma ve değer üretme kapasitesine de sahip olduğunu unutur.

Marks, bütün bu yanlış açıklama biçimlerini "mekanik materyalizm" ya da "kaba materyalizm" olarak nitelendirmiştir. Bunların tümü, insanların maddi dünyanın bir parçası olmalarının yanısıra, eylemleriyle o maddi dünyayı değiştiren canlı ve

yaratıcı yaratıklar olduklarını unuturlar.

Tarihin materyalist yorumu

İnsan, bilinç, din ya da aklınıza gelebilecek bir başka şeyle hayvanlardan ayırt edilebilir: İnsanlar, kendi geçim araçlarını–gıda, mesken, giyecek– üretmeye başlar başlamaz, kendi kendilerini hayvanlardan ayırt etmiş olurlar.

Karl Marks, bu ifadelerle, toplumun nasıl geliştiğine ilişkin açıklamasının kendi toplum kuramının ayırt edici özelliği olduğunu vurguluyordu. İnsanlar, maymunsu bir canlı türünden evrilmiş hayvanlardır. Bunların ilk eldeki kaygıları, tıpkı diğer hayvanlar gibi, kendi kendilerini beslemek ve içinde yaşadıkları iklimsel koşullara karşı kendilerini korumaktır.

Bu, diğer hayvanlarda, nesilden nesile miras olarak aktarılmış biyolojik yapı temelinde gerçekleşir. Bir tilki, biyolojik doğasında içkinleşmiş içgüdüler tarafından belirlenen yollardan avını kovalayıp öldürerek hayatta kalmayı sürdürür. Postu sayesinde soğuk kış gecelerinde bedenini sıcak tutar. Nesilden nesile aktarılmış davranış modelleri temelinde yavrular.

İnsan yaşamı, bunun gibi sabit ve değişmez bir nitelik göstermez. Günümüzden 100.000 ya da 30.000 yıl önce yaşamış insanların yaşam koşulları şimdikinden çok farklıydı. Onlar mağaralarda, ya da yeraltına inen oyuklarda yaşıyorlardı. Yiyecek ya da su depolarından yoksunlardı; besin kaynakları doğada hazır bulup tükettikleri bitkilerle taş savurup avlayabildikleri hayvanlardı. Ne yazı yazmayı, ne de ellerindeki parmakların adedini geçen sayıları biliyorlardı. Yakın çevrelerinin dışında neler olup bittiğine, ya da kendilerinden önce yaşamış atalarına dair bir bilgileri yoktu.

Oysa, 100.000 yıl önce yaşamış insanların fiziksel yapıları günümüzdeki insanların fiziksel yapılarına hayli yakındı; 30.000 yıl önce yaşamış olanlarla aynı idi. Bir mağara insanı yıkanıp

tıraş olsa, takım elbiseler giyip caddede yürüse, hiçkimse onun farklılığının ayırdına varmazdı.

Arkeolog C. Gordon Childe'ın belirttiği gibi:

İnsansal atalaramıza ait en eski iskeletler, son buzul çağına aittir... *Homo sapiens* adı verilen insan türüne ait iskeletlerin soybilimsel kayıtlarda ilk belirdiği zamandan bu yana insanın bedensel evrimi fiilen sona ermiş bulunmakla birlikte, kültürel gelişimi henüz yeni yeni başlamaktadır.

Arkeolog Leakey de aynı gerçeğe işaret eder:

"Yukarı Paleolitik çağı kültürlerinden Aurignasyan ve Magdelenyan (25.000 sene önce) insanı ile günümüz insanı arasındaki fiziksel farklılıklar gözardı edilebilecek kadar önemsizken, bunlar arasındaki kültürel farklılıklar karşılaştırılamayacak kadar büyüktür."

Arkeolog, buradaki "kültür" sözcüğü ile, hayvanların içgüdüsel olarak bildikleri şeylerden farklı olarak, kadın ve erkeklerin öğrendikleri ve birbirlerine öğrettikleri şeyleri kast eder (hayvan postundan ya da yünden giysi, kilden çömlek yapma, ateş yakma, ev inşa etme vb.)

İlk insanların yaşamları bile hayvanlarınkinden büyük ölçüde farklıydı. Bunun nedeni, sadece kendilerine özgü olan, onlara bulundukları doğal çevreyi kendi gereksinmelerine uygun biçimde biçimlendirme yeteneği kazandıran fiziksel niteliklere sahip bulunmalarıydı: büyük bir beyin, nesneleri istedikleri gibi kavramalarını sağlayan kol, el ve parmaklar vb. Bu, insanların, kendi fiziksel yapılarını değiştirme gereği duymaksızın kendilerini birbirinden farklı çevresel koşullara uyarlayabilme yeteneğine sahip olmaları anlamına geliyordu. Artık sadece doğal çevrelerine karşı tepkide bulunmakla kalmayıp doğal koşulları kendi yararlarına olacak biçimde değiştirmeye başlıyorlardı.

İlkin, yaban hayvanları avlamak için taş ve sopa kullandılar; ışık ve ısı sağlamak için, doğal biçimde ortaya çıkan alevler-

den yararlanıp kendilerine meşaleler yaptılar; bitkilere ve hayvan postlarına sarınarak bedenlerini korudular. Bundan onbinlerce yıl sonra, ateş yakmayı, diğer taşları kullanarak taşlara şekil vermeyi, ardından tohum ekip sebze yetiştirmeyi, kilden yaptıkları çömlekler içinde gıda maddesi depolamayı, bazı hayvanları evcilleştirmeyi öğrendiler.

Göreli olarak hayli kısa bir zaman olan 5.000 yıl kadar önce (insanlık tarihinin bütünü yarım milyon gibi çok uzun bir zamana yayılır), maden cevherlerini metale çevirmeyi, böylece metalden sağlam el araçları ve çeşitli silahlar yapmayı öğrendiler.

Bu ilerlemelerden her biri, insan üzerinde muazzam bir etkiye sahipti; bunlar, sadece insanların kendilerini beslemelerini ve giysi üretmelerini kolaylağtırmakla kalmadılar, fakat ayrıca insan yaşamının yapılanışını dönüşüme uğrattılar. Yabanıl hayvanların avlanması, yiyecek üretimi, ateşin sürekli korunması ancak ortak çabalarla mümkün olabilirdi. Dolayısıyla, insanlar işbirliği yapmak zorundalardı.

Bu yakın ilişkiler, ilkin sesli, ardından dilsel iletişimin gelişmesine yol açtı. Başlangıçta insan grupları oldukça basit bir yapıdaydı. Çevresel ortamdaki doğal geçim kaynakları, ancak birkaç düzine insandan oluşan grupların varlığına izin veriyordu. Bütün çabalar, yiyecek teminine dayalı işler üzerinde yoğunlaşmıştı, dolayısıyla herkes aynı işi yapıyor, aynı biçimde yaşıyordu.

Yiyecek depolama becerisinden henüz yoksun olunan koşullarda, ne özel mülkiyet ya da sınıfsal bölünmeler, ne de diğerlerinin depolanmış yiyeceklerini ele geçirmenin tek motivasyon olabileceği savaşlar vardı.

Daha birkaç onyıl önesine kadar, dünyanın çeşitli yerlerinde bu modele uygun yaşayan yüzlerce insan topluluğu vardı: Kuzey ve Güney Amerika yerlilerinden bazı gruplar, Ekvatoral Afrika ve Pasifik Okyanusu'nda yerleşik kimi kabileler,

Avusturalya'nın yerli halkları gibi.

Bunun nedeni, o insanların bizler kadar zeki olmamaları ya da 'ilkel bir mentalite'ye sahip bulunmaları değildi. Örneğin, Avusturalya yerlileri, yaşamlarını sürdürebilmek için, fiilen binlerce bitki türünü ayırt etmeyi, yüzlerce hayvanın birbirinden farklı davranış alışkanlıklarını öğrenmek zorundaydılar.

Antropolog Profesör Firth, bu konuda şunları söyler:

Avusturalya kabileleri, kendi avlanma bölgelerinde eti yenebilir olan tüm hayvanların alışkanlıklarını, yavruladıkları yerleri, mevsimsel yer değiştirme zamanlarını bilirler. Kayaların, taşların cilanın, yapışkan maddelerin, bitkilerin, liflerin, kabukların tüm yapısal özelliklerini, nasıl ateş yakılacağını, bedensel acının nasıl dindirilebileceğini, akan kanın nasıl durdurulacağını, taze gıda maddelerinin bozulup çürümesinin nasıl geciktirilebileceğini, ateş ve ısı aracılığıyla bazı ağaçların nasıl sertleştirlip diğerlerine nasıl yumuşaklık kazandırılabileceğini bilirler... Ayın görünümsel safhalarının, denizdeki gel-git hareketlerinin, dünyanın gezegensel hareketinin, mevsimlerin hangi sıklıkla yaşandığının ve ne kadar sürdüğünün ayırdındadırlar; rüzgar sistemleri gibi iklimsel olayların yer değiştirme zamanlarının, yıllık nem ve sıcaklık modellerinin bitki ve hayvanların yetişmelerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu da bilirler... Yiyecek için öldürdükleri hayvanların bedenlerinden yan-ürün elde ederek onlardan akıllıca ve ekonomik biçimde yararlanırlar: Kangurunun etini yerler, ayak kemiklerinden balta sapı, mil, iğne üretirler, hayvanın sinirlerinden mızrak uçlarını bağlamak için sicim gibi yararlanırlar, tırnaklarından cila ve lifler yardımıyla gerdanlık yaparlar, hayvanın yağını kırmızı toprak ile karıştırıp kozmetik madde, kanını ise kömür tozu ile karıştırıp boya olarak kullanırlar... Temel mekanik ilkelerden bazılarının bilgisine sahip durumdadırlar ve bomerangı doğru eğimi kazanıncaya kadar rendeleyip ona ge-

reken biçimi kazandıracaklardır...

Bu yerliler, Avusturalya çöllerinde yaşamanın beraberinde getirdiği sorunlarla başa çıkma konusunda bizlerden çok daha 'zeki' idiler. Bunların öğrenmemiş oldukları şey, bitkilerin tohumlarını yeniden toprağa ekip kendi bitki ve sebzelerini yetiştirmek idi –bu, bizim atalarımızın yarım milyon yıl dünya üzerinde var olduktan sonra ancak sadece 5.000 yıl önce öğrenebilmiş oldukları bir şey.

Değer –yani insan yaşamının geçim araçları– üretiminde yeni tekniklerin gelişmesi, her zaman insanlar arasında yeni işbiriği biçimlerinin, yani *yeni toplumsal ilişkilerin* doğmasına yol açmıştır.

Örneğin, insanlar kendi yiyeceklerini yetiştirmesini (tohum ekerek ve hayvanları evcilleştirerek) ve bunları depolamayı (toprak çömleklerle) öğrendiklerinde, toplumsal yaşamda, arkeologların "neolitik devrim" adını verdikleri tam bir devrim yaşandı. İnsanlar, şimdi, hayvan avlamanın yanısıra toprağı temizleyip sürmek, hasadı kaldırmak için de işbirliği yapmak durumundaydılar. Bu, onların daha öncekinden daha geniş gruplar halinde yaşamalarına olanak tanıdı; şimdi yiyeceklerini depolayabilir, diğer insan gruplarıyla yiyecek ve mal değiş-tokuşunda bulunabilirlerdi.

İlk kasabalar bu şekilde ortaya çıktı. Tarihte ilk kez, bazı insanların yiyecek üretimine katılma zorunluluğundan bağışık kalmaları mümkün hale geldi: Bazıları çanak çömlek yapımında, bazıları ilkin çakıl taşından araç, daha sonraları da metalden araç ve silah yapımında uzmanlaşırlarken, diğer bazıları da topluluğun idari görevlerini yerine getirmede uzmanlaştılar. Daha kötüsü, depolanan artık ürün, savaş için bir motivasyon kaynağı olarak ortaya çıktı.

İnsanlar, kendilerini çevreleyen dünya ile başa çıkmanın, ya da doğayı kendi gereksinimlerine göre değiştirmenin yeni yollarını keşfetmeye başladılar. Bu süreç içinde, bilinçli olarak amaç-

lamadıkları halde, hem içinde yaşadıkları toplumu hem de kendilerini dönüşüme uğrattılar. Marks, bu süreci şu ifadelerle özetler: 'Üretim güçleri'ndeki bir değişiklik 'üretim ilişkileri'ni, bu da toplumun kendisini değiştirmiştir.

Daha yakın tarihsel dönemlerden buna ilişkin pek çok örnek verebiliriz.

300 yıl kadar önce İngiltere'de insanların çok büyük çoğunluğu hala toprak üzerinde çalışıyor, yüzyıllar boyunca hemen hiç değişmeden kalmış teknikler kullanıyorlardı. Ufukları, içinde yaşadıkları köy ile sınırlıydı ve sahip oldukları fikirler güçlü biçimde yerel kilise tarafından biçimleniyordu. Çok büyük çoğunluk ne okuma yazma biliyor, ne de buna gereksinim duyuyordu.

Sonra, 200 yıl kadar önce, sanayi gelişmeye başladı. Onbinlerce insan fabrikalara doluştu. Yaşamları tepeden tırnağa değişime uğradı. Şimdi artık küçük köylerde değil, büyük kasabalarda yaşıyorlardı. Okuma ve yazma da dahil olmak üzere, kendilerinden bir kuşak önce yaşamış olan insanların tasavvur bile edemeyecekleri beceriler kazanmak zorundaydılar. Demiryolu ve buharlı gemiler, dünyanın yarısına yakın bölgeye seyahat etmeyi olanaklı kıldı. Rahiplerin kafalarına işlemiş oldukları eski fikirler, bunların yaşam deneyimleriyle hiç çakışmıyordu artık. Üretim alanındaki maddi devrim, hem yaşam biçimlerinde hem de fikirler alanında bir devrim anlamına geliyordu.

Benzer değişiklikler, bugün hala yüzbinlerce insanı etkiliyor. Bangladeş ya da Türkiye'nin köylerinden gelip İngiltere ya da Almanya'daki fabrikalarda iş arayan insanların yaşamına bir göz atın. Bunların pek çoğunun, sahip oldukları eski geleneklerinin ya da dinsel tavırlarının artık yaşamın gerçekleriyle bağdaşmadığını nasıl gördüklerini gözleyin.

Ya da, son 50 yıllık dönem içinde kadınların çoğunluğunun nasıl ev dışında işlerde çalışmaya başladığını, nasıl kocalarının

birer malı gibi görülmekten kurtulup yeni tavırlar ve düşünceler içine girdiklerini hatırlayın.

İnsanların beslenmek, giyinmek, barınmak için gereksindikleri şeyleri üretme sırasındaki birlikte çalışma biçimleri, toplumun örgütenış biçimini ve o toplumda yaşayan insanların tavırlarını değiştirir. Bu, toplumsal değişimin –ve dolayısıyla tarihin– Marks'tan önceki düşünürler (ve Marks'tan sonra gelen pek çoğu), *idealistler*, *mekanik materyalistler* tarafından kavranamamış gizini oluşturur.

İdealistler, toplumsal yaşamda bir değişim olduğunu gördüler, fakat bunun gökten inen ilahi güçlerle açıklamaya çalıştılar. Mekanik materyalistler, insanların maddi çevre tarafından koşullandırıldıklarını gördüler, fakat toplumsal görüngülerin nasıl değiştiklerini açıklayamadılar. Marks da insanların kendilerini çevreleyen maddi dünya tarafından koşullandırıldıklarını gördü, ne var ki, onun görüp yakaladığı önemli gerçek, insanların o dünya ile etkin bir karşılıklı etkileşim içinde oldukları, o dünyayı kendileri için daha uygun hale getirmek için çalıştıkları gerçeği idi. Bu çaba içinde, insanlar hem yaşadıkları maddi koşulları, hem de kendilerini dönüşüme uğratıyorlardı.

Toplumdaki değişimi anlamanın anahtarı, insanların yiyecek, barınma ve giyinme sorunlarıyla nasıl başa çıktıklarını kavramaktır. Bu, Marks'ın çıkış noktası idi. Ancak, bu, Marksistlerin teknolojideki gelişmelerin *otomatik olarak* daha iyi bir toplum yarattığına, ya da yeni keşiflerin otomatik olarak toplumda değişikliklere yol açtığına inandıkları anlamına gelmez. Marks, (kimi zaman "teknolojik determinizm" olarak isimlenen) bu bakış açısını reddetmiştir. İnsanların, mevcut toplumda yerleşmiş tavırlarla çatışma içinde olduğu için yiyecek, barınak, giysi üretiminde ileri gitmeyi hedefleyen fikirleri reddetmeleri tarihte tekrar tekrar yaşanmış bir durumdur.

Örneğin, Roma İmparatorluğu'nda, belli bir toprak parça-

sından nasıl daha fazla tahıl elde edilebileceğini gösteren pek çok fikir vardı, fakat, insanlar, kırbaç korkusuyla çalışan kölelerin üretimini, işe daha çok zaman ayırıp kafa yorma külfetine yeğ tuttukları için o fikirleri reddettiler. İngilizler 18. yüzyılda İrlanda'yı bir sömürge olarak yönettiklerinde, Londra'daki işadamlarının çıkarlarıyla karşıtlık içide kalacağı için, bu ülkede sanayinin gelişmesini fiilen *durdurdular*.

Hindistan'da bir insan bu ülkede kutsal sayılan inekleri kesmek suretiyle açlık sorununu çözmeyi önerse, ya da İngiltere'de biri çıkıp besili farelerin etinden biftek üretilebileceğini söylese, yerleşik inanç ve kanaatler yüzünden bunların söylediklerine hemen hiçkimse kulak asmaz.

Üretimdeki gelişmeler, eski önyargıları ve eski toplumsal örgütleniş biçimlerini zorlar, fakat, bunlar o önyargıları ve toplumsal biçimleri otomatik olarak *ortadan kaldırmaz*. Pek çok insan, değişimi engellemek için mücadele etmektedir –ve yeni üretim biçimlerini kullanmak isteyenler değişim *için* mücadele etmek zorundadırlar. Eğer mücadeleyi değişme karşı çıkanlar kazanırlarsa, yeni üretim biçimleri işlerlik kazanamaz ve üretim olduğu yerde sayar ve hatta geri bile gider.

Marksist terminoloji ile ifade edersek: *Üretim güçleri* geliştikçe, gelişimlerinin bir aşamasında, eski üretim güçleri temelinde gelişmiş *toplumsal ilişkiler* ve fikirlerle çatışma içine girerler. Ya yeni üretim güçlerinden yana olan insanlar, ya da eski sistemin yandaşları bu çatışmadan galibiyetle çıkarlar. Bunlardan birincisinde toplum ileriye doğru gider; ikinci durumda ise yerinde sayar ve hatta kimi durumlarda geriye gider.

3

Sınıf mücadelesi

İki sınıfa bölünmüş bir toplumda yaşıyoruz; küçük bir azınlık muazzam bir özel mülkiyete sahipken, pek çoğumuz fiilen böyle bir varlıktan yoksunuz. Doğal olarak, bu durumun zaten hep böyle yaşana geldiğini varsayma eğilimindeyiz. Oysa, gerçekte, insanlık tarihinin büyük bir bölümünde, insan topluluğu içinde ne sınıf, ne özel mülkiyet, ne ordu ne de polis vardı. 5.000 ya da bilemediniz 10.000 yıl öncesine kadar, insan gelişiminin yaşana geldiği yarım milyon yıl boyunca durum buydu.

Bir insan kendi yaşamını sürdürebilmek ve çalışır durumda kalabilmek için gereksindiği yiyecekten daha fazlasını üretebilir düzeye gelinceye kadar, toplumun sınıflara bölünmesi *mümkün olamazdı.* Eğer kölelerin ürettikleri sadece onları hayatta tutabilecek kadar olsaydı, onları köle olarak muhafaza etmenin ne anlamı olurdu?

Belli bir gelişim aşamasından sonra, üretim alanındaki ilerleme sınıfsal bölünmeleri sadece olanaklı değil, aynı zamanda kaçınılmaz kıldı. Kendisine *artık ürün* denilen ve doğrudan üreticilerin kendi yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan miktar ayrıldıktan sonra geriye kalan miktarı ifade eden bir artık, üretilebilir hale geldi. Bu artık ürünün depolanması, bir yerden bir başka yere nakledilmesi için gerekli araçlar yaratıldı.

Emeği bu ürünleri yaratmış olan insanlar, kuşkusuz bu 'artık' ürünü de tüketebilirlerdi. Üstelik, hep kıt kanaat bir ya-

şarı sürdükleri için, bu fazlalığı tüketmeleri için ortada yeterince kışkırtıcı neden de vardı. Ne var ki, bu fazlalığı tüketmek demek, bir sonraki yıl kapıyı çalması olası kuraklık, sel baskını gibi doğal felaketler karşısında kendilerini açlığa mahkum etmek, ya da açlıktan kıvranan diğer kabilelerin saldırıları karşısında kendi kendilerini savunmasız durumda bırakmak anlamına gelirdi.

Bu fazlalığı olası doğal felaketlere karşı tedbir olarak depolamak, idaresini özel bir grup insanın yetkisine bırakmak, bu artıkile kabile içindeki zanaatkarları beslemek, saldırılara karşı kendilerini savunmak için mevziler inşa etmek, kendilerinden uzakta yaşayan kabilelerle bu artığı kendileri için yararlı buldukları nesneler karşılığında değiş-tokuş etmek, başlangıçta herkesin yararına olan bir durumdu. Bu tür etkinlikler, zamanla ilkin kent yöneticilerinin, tüccarların ve zanaatkarların yaşadıkları kentlerde sürdürülmeye başlandı. Farklı türden ürün ve malların kaydını tutmak için tabletler üzerine çizilen işaretler, giderek yazının doğuşuna kapı araladı.

Bunlar, 'uygarlık' dediğimiz şeye giden yolda atılmış ilk adımlardı. Fakat (ki bu, vurgulanmayı hak eden kritik bir fakat sözcüğü) bütün bunlar, giderek artan bir zenginliğin nüfusun küçük bir kesimi tarafından kontrol edilmesi temelinde gelişiyordu. Azınlık, bu zenginliği, önceleri hem kendi, hem de topluluğun geneli yararına olacak şekilde kullandı.

Üretim geliştikçe, bu azınlığın elinde toplanan zenginlik de büyümeye başladı –ve söz konusu zenginlik büyüdüğü ölçüde, azınlık kendisini toplumun geri kalanından ayırmaya başladı. Başlangıçta toplumun yararına olması için geliştirilmiş kurallar, o artık zenginliğin ve onu yaratmış olan toprağın azınlığın 'özel mülkiyeti' olduğunu ileri süren 'yasalar' haline geldiler. Böylece *egemen sınıf* ve onun iktidarını koruyan *yasalar* ortaya çıkmış oldu.

Burada, aklınıza şöyle bir sorunun gelmesi olası: Toplu-

mun bir başka şekilde gelişmesi, toprağı sürüp işleyen emekçilerin emeklerinin ürünü üzerinde kendi kontrollerini kurmaları mümkün olabilir miydi?

Bu sorunun 'Hayır' şeklinde yanıtlanması gerekir. Ama, bunun nedeni 'insan doğası' değil, o aşamada toplumun hala bir hayli fakir düzeyde bulunuyor oluşudur. O aşamada, dünya nufusunun büyük çoğunluğu, yazma ve okuma yetenekleri geliştirmeye, sanat eserleri yaratmaya, ticaret için gemiler inşa etmeye, gökyüzündeki yıldızların haritasını çıkarmaya, matematik kuralları geliştirmeye, su taşkınlarının yaşanacağı zamanları önceden hesap etmeye, sulama kanallarının ne şekilde inşa edilmesi gerektiğini hesaplamalara dayanarak keşfetmeye zaman ayıramayacak kadar toprakla ve doğayla hayatta kalma mücadelesi veriyor, ancak varlığını sürdürebilecek kadar üretebiliyordu. Bu tür şeyler, ancak, topluluğun çoğunluğundan aşırılan bir artıkla yaşamın dayattığı gerekliliklerden özgürleşmiş, gün doğumundan gün batımına kadar toprak üzerinde çapa sallama gereğinden kurtulmuş ayrıcalıklı bir azınlığın varlığı durumunda mümkün olabilirdi.

Ne var ki, bu, sınıflara bölünmüşlüğün günümüzde de zorunlu ve kaçınılmaz olduğu anlamına gelmiyor. Geride bıraktığımız yüzyıl, insanlık tarihinin daha önceki yüzyıllarında tasavvur bile edilemeyecek bir gelişmeye tanık oldu. Doğal koşullardan kaynaklanan kıtlık bugün artık aşılmış durumda; günümüzdeki kıtlık, *yapay* bir kıtlık ve buna neden olan şey, yiyecek stoklarının *imha edilmesine* karar veren hükümetler.

Günümüzde, sınıflı toplum, insanlığı ileri götürmüyor, aksine, onun ileri doğru gelişiminin önünde bir engel olarak duruyor.

Bütünüyle tarımsal nitelikli topluluklardan kasaba ve kentlerde merkezleşmiş topluluklara doğru olan değişim, sınıfsal bölünmelere yol açan yegane değişim olarak kalmadı. Zenginliğin yaratılmasının yeni yol ve yöntemlerinin geliştiği her dönemde,

benzeri süreç tekrar tekrar yaşandı.

İngilere'de, bundan 1000 yıl kadar önce egemen sınıf feodal beylerden oluşuyordu; bunlar, toprak mülkiyetini kendi kontrolleri altında tutuyor, serflerin sırtından geçiniyorlardı. Ticaret serpilip geliştikçe, feodal beylerin yanısıra kentlerde zengin tüccarlardan oluşan yeni bir ayrıcalıklı sınıf daha türedi. Ve, sanayinin dikkate değer ölçekte gelişmesiyle birlikte, bunların iktidarı sanayi yatırımlarının sahibi olanlar tarafından sorgulanmaya başlandı.

Toplumsal gelişme sürecinin her bir aşamasında, maddi emeği ile değer yaratan ve ezilen bir sınıf ile, o değeri kontrol eden bir egemen sınıf vardı. Toplumsal gelişmenin daha da ilerlemesiyle birlikte, hem ezilen hem de ezen sınıf bir dizi değişikliğe uğradı.

Antik Roma döneminin *köleci* toplumunda, köleler egemen sınıfın kişisel mülkiyetindeydiler. Köle sahibi, köle tarafından üretilmiş ürün ve malların mülkiyetine sahipti, çünkü bunları üreten köle onun kişisel mülkü durumundaydı –tıpkı, ineğin mülkiyetine sahip olduğu için inekten üretilen süte de sahip olması gibi.

Ortaçağın *feodal* toplumunda, serf kendi toprağının kullanım hakkına ve o topraktan elde ettiği ürünün mülkiyetine sahip bulunuyordu; ancak, toprağın kullanım hakkının karşılığı olarak, her yıl belli sayıda gün boyunca o toprağın mülkiyetine sahip olan feodal bey için çalışmak zorundaydı. Çoğu kere yılın bir yarısı feodal bey için, diğer yarısında kendisi için çalışırdı. Feodal bey, kendisi için çalışmayı reddeden bir serfi (kamçılama, hapsetme, ve bunlardan daha da ağır yaptırımlarla) cezalandırma yetkisine sahipti.

Modern *kapitalist* toplumda, patron ne işçinin maddi varlığının mülkiyetine, ne de kendisi için ücretsiz çalışmayı reddeden bir işçiyi fiziksel olarak cezalandırma yetkisine sahiptir. Ne var ki, hayatta kalmak için çalışmak zorunda olan işçinin gidip

çalışacağı fabrikalar patronun mülkiyetindedir. Dolayısıyla, patronun, işçiyi, fabrikada çalışarak yarattığı malların değerinden çok daha az bir ücret karşılığı kendisi için çalışmaya zorlaması görece kolaydır.

Bu durumların her birinde, egemen sınıf, emekçilerin en temel gereksinmelerinin karşılanmasına giden miktar dışında kalan tüm değerin kontrolüne sahiptir. Köle sahibi kendi mülkü durumundaki köleyi iş görür halde tutmakla ister, dolayısıyla, tıpkı sizin arabanıza yakıt koyup onu işler halde tutmanız gibi, kölesine yaşaması için gerekli besini temin eder. Ancak, bunun dışında kölenin ürettiği her şeyi kendi yararına kullanır. Feodal serf, kendi kullanımına bırakılmış toprak parçası üzerinde, yemek, içmek, giyecek gibi en temel gereksinmelerini karşılamak üzere çalışır. Bunun dışında, feodal beyin arazisi üzerindeki tüm emeğinin ürünleri doğrudan feodal beye gider.

Modern işçi, emeğinin karşılığı olarak ücret alır. Yarattığı tüm değer, ücret olarak kendisine verilen küçük kısım dışında, kar, faiz ya da rant olarak işveren sınıfının cebine gider.

Sınıf mücedelesi ve devlet

Emekçilerin mücadele etmeden kendi yazgılarına sessizce boyun eğdiklerine tarihte ender olarak rastlanılır. Eski Mısır ve Antik Roma köle ayaklanmalarına, İmparatorluk Çini köylü ayaklanmalarına sahne olmuş, Antik Yunan, Roma ve Rönesans Avrupası kentlerinde zenginlerle yoksullar arasında iç savaşlar yaşanmıştır.

Karl Marks'ın *Komünist Manifesto*'da, "Bugüne kadar varolmuş toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir" diye yazıyor olmasının nedeni de budur. Uygarlığın gelişimi, bir sınıfın diğerini sömürmesi, dolayısıyla da bunlar arasındaki mücadeleler temelinde gelişmişti.

Bir Mısır firavunu, bir Roma imparatoru ya dabir ortaçağ

prensi, ne kadar kudretli olursa olsun, ne kadar lüks içinde yaşarsa yaşasın, yaşadığı saray ne kadar görkemli olursa olsun, sefalet içinde yaşayan köylülerin ya da kölelerin yaratmış oldukları değerin kendi mülkiyetine geçişini güvence altına almadıkça, sahip olduğu o ayrıcalıkları koruyamazdı. Bunların hükümranlarını güvence altına alabilmeleri için, toplumda sınıfsal bölünmenin yanısıra bir başka şeyin daha gelişmesi gerekiyordu: kendilerinin ve yandaşlarının şiddet araçları üzerindeki kontrolü.

Daha önceki toplumlarda, toplumu oluşturan çoğunluktan ayrı bir ordu, polis, hükümet kurumu yoktu. Hatta, örneğin bundan 50 ya da 60 yıl kadar önce, Afrika'nın kimi yerlerinde bu tür topluluklara rastlamak hala mümkündü. Bugüm yaşadığımız toplumda devlet tarafından yerine getirilen kamusal işlerin pek çoğu, gayrı-resmi bir yoldan ya topluluk üyelerinin bütünü, ya da temsilcilerin bir araya geldikleri toplantılar aracılığıyla yerine getiriliyordu.

Önemli bir toplumsal kuralı ihlal ettiği düşünülen bir topluluk üyesinin davranışları bu tür toplantılar sırasında görüşülür, bir karara varılırdı. Ceza, topuluğun bütünü tarafından uygulanırdı –huzur bozucu kişilerin topluluğu terk etmeye zorlanması gibi. Gerekli ceza konusunda herkes hemfikir olduğu için, cezanın uygulanması için ayrı bir polis kurumunun varlığı gereksizdi. Savaş halinde, topluluğun tüm genç erkekleri, o durum için seçilmiş liderlerin idaresi altında savaşa katılırlardı; topluluktan ayrı bir ordusal yapı yoktu.

Azınlık bir grubun zenginliğin büyük bölümünü kontrol ettiği bir toplumda, 'güvenlik ve asayişin' sağlanmasını, savaş gücünün örgütlenişini böylesi basit yollardan sağlamak artık mümkün değildi. Temsilcilerin bir araya geldikleri her meclis, silahlı erkeklerin bir araya geldikleri her toplantı, giderek sınıfsal hatlar temelinde yapılanmaya başladı.

Ayrıcalıklı grup, ancak ceza yasaları ve genel olarak hu-

kuk, ordunun yapılandırılması, silah üretimi üzerinde kendi tekelini kurmaya başlaması halinde varlığını sürdürebilirdi. Böylece, bir hakimler, yönetici polisler, gizli polis teşkilatı yöneticileri, generaller, bürokratlar gibi toplumsal grupların ortaya çıkışı, toplumun sınıflara bölünmesine eşlik etti -bütün bu gruplar, ayrıcalıklı sınıfın yönetimini koruyup kollama hizmetlerinin karşılığı olarak, ayrıcalıklı sınıfın konrolündeki toplumsal zenginlikten bir pay alıyorlardı.

Bu 'devlet'in kadrolarında memur olarak çalışanlar, 'üstler'inden gelecek emir ve direktiflere tereddütsüz ittat edecek biçimde eğitiliyorlar, sömürülen ezici coğunlukla olan toplumsal bağlarından koparılıyorlardı. Devlet, bu ayrıcalıklı sınıfın elinde bir ölüm aygıtı olarak gelişti. Bu, istendiğinde son derece etkin bir işlev görebilen bir aygıttı.

Kuşkusuz, bu aygıtı işleten generaller, sık sık şu ya da bu imparator ile çıkar çatışması içine girip onun yerini almaya yeltene biliyorlardı. Egemen sınıf, sık sık bu silahlandırılmış aygıt üzerindeki kontrolünü yitirebiliyordu. Ancak, bu aygıtı işler halde tutabilmek için gerekli olan zenginlik emekçi yığınların sömürüsünden geldiği için, bu türden her ayaklanma, yine toplum içindeki sınıfsal bölünmelere ve güç ilişkilerine bağlı bir seyir izliyordu.

Tarih boyunca, toplumu gerçekten çoğunluğun yararına olacak biçimde değiştirmek istemiş insanlar, karşılarında sadece egemen sınıfı değil, fakat ayrıca onun çıkarlarına hizmet eden, silahlı bir aygıtı temsil eden devleti bulmuşlardır.

Egemen sınıflar, kendilerine arka çıkan din adamları, generaller, polis şefleri ve hukuk sistemi ile birlikte, uygarlığa giden yolda ilk ortaya çıkan toplumsal olgular oldular, çünkü, bunların yokluğunda uygarlık gelişemezdi. Fakat, bunlar toplumda kendi iktidarlarını güçlü biçimde kurumsallaştırdıktan sonra, uygarlığın daha da gelişmesini engellemekten çıkarı olan top-

lumsal kesimler durumuna gelirler. İktidarlarının devamı, değer yaratan sınıfı bu değeri kendilerine aktarmaya zorlama yeteneğine bağlıdır. Toplum üzerindeki kontrollerini elden yitirme korkusuyla, yeni değer yaratma yöntemlerine karşı –bunlar daha etkin yötemler olsalar bile– temkinli ve muhafazakar bir tutum takınırlar.

Sömürülen yığınların kendi insiyatini geliştirip bağımsızlaşmasına yol açabilecek her şeyden korkarlar. Diğer bir korkuları, kendi ordularını besleyip onları kendilerine çekecek kadar zengin yeni ayrıcalıklı sınıfların ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla, belli bir noktadan sonra, üretimin gelişmesine yardımcı olmak yerine onun gelişimini engellemeye yönelirler.

Örneğin, Çin İmparatorluğu'nda, egemen sınıfın iktidarı toprak mülkiyetine, tarımsal üretimin gerekli kıldığı sulama kanalları, sel baskınlarına karşı yapılmış bentler vb. üzerinde kontrol sahibi olmaya dayanıyordu. Bu kontrol, 2000 yıl kadar sürmüş bir uygarlığa temel oldu. Ne var ki, bu uygarlığın son dönemlerinde üretim yöntemleri, –Çin sanatı dikkate değer düzeyde gelişip zenginleşmiş, Avrupa'nın Karanlık Çağ'a gömülüp kalmış olduğu bir zamanda matbaa ve barutu icat edilmiş olmakla birlikte– başlangıç dönemlerindekilerden fazlaca ileri gitmiş değildi.

Bunun nedeni, tüccarların ve zanaatkarların girişimiyle yeni üretim biçimleri kentlerde gelişmeye başladığı zaman, egemen sınıfın tamamen kendi kontrolü altında olmayan bu yeni toplumsal grupların giderek güç kazanmasından korkmuş olmasıydı. İmparatorluğa bağlı otorite ve kurumlar, sistematik olarak, kentlerin gelişen ekonomisini çökertmek, üretimi geriletmek ve yeni toplumsal sınıfların gücünü kırmak için güce ve sert önlemlere baş vurdular.

Yeni *üretim güçlerinin* gelişmesi –yani yeni değer yaratma biçimimleri, eski egemen sınıfın çıkarlariyla çatışma içine

girdi. Bu, sonucu toplumun bütün geleceğini belirleyecek olan bir mücadelenin ortaya çıkmasına yol açtı.

Bu sonuç, kimi zaman, Çin örneğinde olduğu gibi, yeni üretim biçimlerinin doğup gelişmesinin önlenmesi ve toplumun uzun yıllar boyunca durağanlık içinde kalmasına yol açtı.

Kimi zaman, Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, yeni üretim biçimleri geliştirme kapasitesine sahip olmayış, toplumu halihazırdaki biçimiyle muhafaza etmeye yetecek zenginliğin üretilemediği bir noktaya gelinmesi anlamına geldi. Uygarlık çöktü, kentler yıkıma uğradı, insanlar kaba, tarımsal toplum biçimlerine geri döndüler.

Kimi zaman ise, yeni bir üretim biçimi temeline dayanan yeni bir sınıf, eski egemen sınıfın gücünü zayıflatıp nihai olarak hukuk düzeni, orduları, ideolojisi ve dini ile onu iktidardan düşürecek güce ve yeteneğe ulaştı. Bu durumda, toplumun gelişimini ileri doğru sürdürmesi olanaklı oldu.

Toplum ister geri ister ileri doğru gitmiş olsun, kısaca değindiğimiz bu her durumu belirleyen faktör, sınıflar arasındaki savaşı kazanan tarafın kim olduğu idi. Ve, her savaşta olduğu gibi, savaşın nasıl sonuçlanacağı önceden belirlenmiş değildi; sonuç, örgütlülük düzeyine, rakip sınıfların liderliğinin tutarlık ve yeteneklerine bağlı kaldı.

4

Kapitalizm: Sistem nasıl başladı?

Sıkça işitilen en gülünç iddialardan biri, şeylerin bugünkünden farklı olmasının zaten düşünülemeyeceğidir. Oysa, eskiden pek çok şey farklıydı. Üstelik, dünyanın uzak bir köşesinde değil, bu ülkede, ve günümüzden hiç de uzak olmayan bir geçmişte. Bundan sadece 250 yıl kadar önce, o zamanın insanlarına, bütün bu büyük kentleriyle, fabrikalarıyla, uçaklarıyla, uzay gemileriyle şimdi içinde yaşıyor olduğumuz dünyayı tasvir etmiş olsanız, herkes size güler geçerdi. O insanlar için, günümüzün demiryolu ağı bile tasavvur edilemez bir durumdu.

Çünkü, o insanlar tamamen kırsal bir toplum içinde yaşıyorlardı; pek çoğu, kendi köyünden 15-20 kmç uzakta bir yere bile gitmemişti; hemen sadece mevsimsel farklılıklarla kısmen bir değişim gösteren yaşam tarzları, binlerce yıl boyunca olduğu gibi, durağan ve sıkı biçimde belirlenmiş durumdaydı.

Fakat, 700 ya da 800 yıl kadar önce, sonradan bütün toplumsal sistemi derinden sarsacak bir gelişme halihazırda başlamış bulunuyordu. Zanaatkar ve tüccar grupları kasabalarda kök salmaya başlamışlardı; bunlar, nüfusun geri kalanından farklı olarak, karşılığında bir şey almadan feodal beye hiçbir hizmette bulunmuyorlar, bunlarla mübadele içine giriyorlardı. Giderek

artan ölçüde, bu mübadeleler sırasında değerli madenler kullanılmaya başlandı. Kar elde etmek için her mübadeleyi o değerli metalden biraz daha fazla edinmenin fırsatı olarak görmek, çok büyük bir adım değildi.

Başlangıçta, kasabalar, ancak bir feodal beyi bir diğerine karşı kullanmak suretiyle varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Fakat, zanaatkarların üretim becerileri geliştikçe, bunlar daha fazla değer yaratmaya, daha güçlü bir nüfuz sahibi olmaya başladılar. Böylece, Ortaçağ feodal toplumunun bağrında, "burjuvazi" ya da "orta sınıf" olarak anılan yeni bir sınıf gelişti. Bunlar, kendi zenginliklerini, o toplumu kendi egemenlikleri altında tutan feodal beylerden farklı bir şekilde elde eden kişilerdi.

Bir feodal bey, kendi zenginliğini, doğrudan doğruya kendi toprakları üzerinde tarımsal faaliyette bulunan serflerin yarattıkları üründen devşiriyordu. Serflere belli bir ücret ödemiyor, sahip olduğu kişisel iktidar aracılığıyla onları kendisi için çalışmaya zorlayabiliyordu. Buna karşılık, kasabalarda giderek zenginleşen sınıf, kendi zenginliğini tarımsal olmayan mallar satarak temin ediyordu. Bunlar, yanlarında çalışan ve kendileri için bu malları üreten emekçilere günlük ya da haftalık bir ücret ödüyorlardı.

Çoğu feodal beyin toprağından kaçarak kasabaya gelmiş serfler olan bu işçiler, karşılığında ücret aldıkları işi bitirdikten sonra, istedikleri yere gitmekte 'serbest' bulunuyorlardı. Bunlar üzerindeki yegane 'zorlama', birinin yanında iş bulamamaları durumunda açlığa mahkum düşmekti. O koşullarda, zengin ancak daha da zenginleşirdi, çünkü, aç kalmaktan korkan 'özgür' işçi, ürettiği malların değerinden daha az olan bir miktarda ücret karşılığı çalışmayı kabul etmeye hazırdı.

Bu noktaya birazdan geri döneceğiz. Bu aşamada önemli olan, orta sınıf olarak anılan yeni sınıfın üyeleri ile feodal beylerin kendi zenginliklerini birbirinden hayli farklı yollardan elde

ettikleri. Söz konusu farklılık, toplumun nasıl örgütleneceği konusunda bunların birbirlerinden farklı isteklere sahip olmaları sonucunu doğurdu.

Feodal bey açısından ideal olan, kendi toprakları üzerinde kendisinin mutlak iktidar olduğu, yazıya dökülmüş yasalarla sınırlanmadığı, dışsal bir kurumun basıncını hissetmediği, serflerinin toprağını bırakıp gitme hakkına sahip bulunmadığı bir toplumdu. Feodal beyin isteği, her şeyin tıpkı babasının ve dedesinin zamanında olduğu gibi kalması, herkesin içinde doğduğu sosyal statüyü itiraz etmeden kabullenmesiydi.

Zenginleşmekte olan burjuvazi, kaçınılmaz olarak, toplumsal olgulara farklı bir gözle bakıyordu. Feodal beylerin ve kralların, onlara kendi ticari faaliyetlerine müdahale etme ve zenginliklerini çalma fırsatı veren bireysel iktidarlarına sınırlamalar getirilmesini istiyorlardı. Bunu, kendi temsilcileri tarafından hazırlanıp uygulanan yazıya geçirilmiş yasal düzenlemelerle başarmak arzusundaydılar. Yoksul sınıfları serfliğin getirdiği kısıtlamalardan özgürleştirmek istiyorlardı, böylece bunlar kasabalarda işçi olarak kendi yanlarında çalışabilecek ve karlarına yeni karlar ekleyebileceklerdi.

Kendilerine gelince; babaları ve dedeleri hemen her zaman feodal beylerin kontrolü altında yaşamışlardı ve bu durumun olduğu gibi sürmesini hiç istemiyorlardı.

Uzun sözün kısası, burjuvalar toplumu *devrimcileştirmek* istiyorlardı. Bunların eski düzenle olan çatışkıları sadece ekonomik değil, fakat aynı zamanda ideolojik ve siyasaldı. Topluma ilişkin genel fikirlerin kaynağının kilisedeki papazların vaazları olduğu cahil bir toplumda, ideolojik olan dinsel bir içeriğe sahipti.

Ortaçağ kilisesi, kendileri de feodal egemenliğin parçası olan papazlar ve manastır rahipleri tarafından çekip çevriliyordu; kilise, feodal değerlerin propagandasını yapıyor, kentli bur-

juvaların pek çok pratiğini yerip kötülüyordu.

Bunun sonucu, 16. ve 17. yüzyıllarda, Almanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa'da orta sınıflar kendi dinleri etrafında örgütlenmeye giriştiler: Protestanlık. Bu, tutumlu ve ölçülü olmayı, kendini işe vermeyi (özellikle işçiler için!) yücelten bir dinsel ideoloji idi ve orta sınıfların, papazlarla manastır rahiplerinin iktidarından bağımsız dinsel topluluğunu amaçlıyordu.

Orta sınıf, Ortaçağ'ın Tanrı anlayışına karşı, kendi Tanrı imgesini yarattı.

Bugün, okullarda ya da televizyonda o döneme ait büyük din savaşları ve iç savaşlar, sanki bunlar salt dinsel farklılıklardan kaynaklanmış, sanki onbinlerce insan salt İsa Peygamber'in kanı ve bedeninin Hristiyanlıktaki rolü konusundaki fikir ayrılıkları nedeniyle savaşıp ölecek kadar çılgınlarmış gibi anlatılıyor. Oysa, o savaşların temelinde yatan, bundan çok daha fazla bir şeydi: Zenginliğin üretiminin birbirinden ayrı örgütlenişine dayanan, birbirinden tamamen farklı iki toplum biçimi arasındaki çatışma.

İngiltere'de bu çatışmayı kazanan taraf burjuvazi oldu. Günümüzün egemen sınıfının ataları, kendi iktidarlarını kralın başını keserek kutsadılar ve bu korkunç eylemlerini Eski Ahit olarak anılan dinsel kitaptaki saçmalıklar temelinde meşrulaştırdılar.

Fakat, diğer ülkelerde kavganın ilk raundunu kazanan taraf feodalizm oldu. Fransa ve Almanya'da, Protestan burjuva devrimciler (Protestanlığın feodal bir versiyonu Almanya'nın kuzeyinde bir din olarak varlığını sürdürmüş olmakla birlikte) kanlı iç savaşlar sonrasında yok edildiler. Buralarda, burjuvazi, başarıya ulaşabilmek için iki yüzyılı aşkın bir süre beklemek zorunda kaldı; kavganın ikinci raundu 1789'da Paris'te, ve bu kez üzerindeki din örtüsünü çıkarıp atmış halde başladı.

Sömürü ve artık değer

Köleci ve feodal toplum biçimlerinde, egemen sınıflar, çalışan sınıflar üzerinde onların mülk edinilmesine dayalı bir kontrole sahip olmak zorundalardı. Aksi taktirde, feodal bey ya da köle sahibi için çalışanlar bulundukları yerlerden kaçarlardı ve ayrıcalıklı sınıflar kendileri için zenginlik üreten emek kaynağından yoksun kalırlardı.

Kapitalist, bundan farklı olarak, çalışan kişi üzerinde böyle bir mülkiyet ilişkisine gereksinim duymaz. Çalışan kişi, çalışmayı reddetmesi durumunda açlığa mahkum hale geldiği sürece, kapitalistin o kişi üzerinde mülk sahibi olmasına gerek yoktur. Kapitalist, işçiyi mülk edinmek yerine, onun geçim kaynaklarını –yani makina ve fabrikaları– mülk edinmek suretiyle zenginleşebilir.

Yaşamın maddi gereksinmeleri, insanın emeği tarafından üretilir. Ancak, insan emeği, toprağı işleyecek, doğada ham olarak bulunan maddeleri işleyip onları kullanılır hale getirecek araçlardan yoksun olduğu sürece, yararsızdır. Araçlar, sınırsız denecek kadar büyük bir çeşitlilik gösterir; saban gibi basit tarımsal gereçlerden bugün modern fabrikalarda gördüğümüz karmaşık makinalara varıncaya kadar her tür gereç bir üretim aracıdır. Bu araçların yokluğunda, en kalifiye işçi bile yaşamın fiziksel idamesi için gerekli şeyleri üretme olanağından yoksundur.

Modern insanı Taş Çağı'nda yaşamış atalarından ayırt eden şey, genellikle "üretim araçları" adı verilen bu araçların gelişimidir. Kapitalizm, bir avuç insanın bu üretim araçları üzerindeki kişisel mülkiyetine dayanır. Örneğin, günümüz İngilteresi'nde nüfusun sadece yüzde 1'i, sanayide toplam sermaye ve hisselerin yüzde 84'üne sahiptir. Üretim araçlarının –makinalar, fabrikalar, petrol sahaları, en iyi tarımsal topraklar– çok büyük bir çoğunluğu üzerindeki kontrol, bunların elinde yoğunlaşmıştır. Nüfusun geri kalan ezici çoğunluğu, ancak kapitalist-

lerin kendilerine söz konusu üretim araçlarıyla çalışmalarına izin vermesi durumunda yaşamını sürdürebilmektedir. Bu, kapitalistlere, diğer insanların emeğini sömürebilmeleri için muazzam bir güç kazandırır –yasal açıdan kağıt üzerinde 'tüm insanlar eşittir' dense bile.

Kapitalistlerin üretim araçlarının kontrolü üzerinde kendi tekellerini kurmaları birkaç yüzyıl almıştır. Örneğin, İngiltere'de, 17. ve 18. yüzyıldaki parlamentolar, köylüleri kendi geçim araçları olan topraktan koparan ve Çit Yasaları olarak anılan bir dizi yasa çıkarmışlardır. Böylece, toprak kapitalist sınıfın bir kesiminin özel mülkü haline gelmiş, kırsal nüfus, kendi emeğini bu kapitalistlere satmakla açlıktan ölmek arasında bir seçim yapmaya zorlanmıştır.

Kapitalizm, üretim araçları üzerindeki bu tekelini kurduktan sonra, nüfusun geri kalan kesimlerinin kağıt üzerinde özgür olmasına ve kapitalistlerle aynı siyasal haklara sahip olmasına izin vermiştir. Ancak, işçiler ne kadar 'özgür' olurlarsa olsunlar, fiili olarak hala yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmak zorunda kalmışlardır.

Kapitalizm yanlısı ekonomistler, bundan sonra olanlara basit, yüzeysel bir açıklama getirirler. Bunlar, kapitalistlerin ücret ödemek suretiyle işçinin emeğini satın aldığını söylerler. İşçinin emeğini satmaya devam etmesi için, kapitalistin işçiye hakkaniyete dayalı bir ücret ödemesi gerekir. Aksi taktirde, işçi o kapitalisti terk edecek ve gidip başkası için çalışacaktır. Kapitalist, 'hakkaniyete dayalı bir gündelik' ödediği için, işçinin de 'hakkaniyete dayanan bir günlük çalışma' ile aldığı ücretin karşılığını vermesi gerekir.

Peki bu ekonomistler kar olgusunu nasıl açıklıyorlar? Bunlara göre, kapitalist, üretim araçlarını (sermayesini) kullanıma sunması 'özverisi' gösterdiği için, bunun karşılığında bir 'ödül' almalıdır. Bu, mesele üzerinde birazcık düşünen bir işçi için hiç

de ikna edici bir argüman değildir.

Örnek olarak, yıllık 'net kar oranı'nın yüzde 10 olduğunu ilan etmiş bir şirketi düşünelim. Şirket, sahibi olduğu makinaların, fabrikanın vb. maliyetinin 100 milyon İngiliz sterlini olduğunu, işçi ücretleri, hammadde giderleri, makinaların bir yıllık aşınma payı maliyeti çıktıktan sonra elde ettiği toplam yıllık karın 10 milyon sterlin olduğunu söylesin.

Bu şirketin on yıl içinde toplam 100 milyon sterlin kar elde edeceğini, bunun da onun başlangıçtaki yatırım masaraflarının tamamına eşit olduğunu görmemiz için bir dahi olmamız gerekmiyor.

Eğer, ileri sürüldüğü gibi ödüllendirilen şey kapitalistin 'özverisi' ise, bu durumda, ilk on yılın sonunda *tüm karın ortadan kalması* gerekir. Çünkü, onuncu yılın sonunda, kapitalist başlangıçta koyduğu paranın tamamını geri almış durumda olacaktır. Gerçekte ise, kapitalist şimdi on yıl öncekinden iki kat daha fazla zengindir. Hem üretim araçlarına hala sahip durumdadır, hem de birikmiş kara sahiptir.

O arada geçen zaman içinde, işçiler, günde sekiz saat, yılda 48 hafta çalışmak suretiyle, yaşamlarının önemli bir bölümü boyunca enerjilerini kapitalist için tüketmiş olacaklardır. On yılın sonuna gelindiğinde, işçiler de başlangıçtakinden iki kat daha zengin olacaklar mıdır? Elbette ki hayır. Bir işçi aldığı ücretin bir kısmını çılgınlar gibi tasarruf etse bile, renkli bir televizyon, ucuz bir merkezi ısıtma sisteminden, ikinci el bir otomobilden daha fazla bir şey satın alamayacaktır. İşçi, hiçbir zaman çalıştığı fabrikayı satın alabileceği bir ekonomik güce ulaşamayacaktır.

'Hakkaniyete dayalı ücret karşılığı hakkaniyete dayalı çalışma', kapitaliste sermayesini ikiye katlama fırsatı verirken, işçiye ne sermaye, ne de aşağı yukarı değişmeden kalan ücret karşılığı gidip kapitalist için çalışmaya devam etmekten başka

bir seçenek kazandırır. Kapitalist ile işçinin 'eşit hakları', bu ikisi arasındaki *eşitsizliği* zaman içinde giderek artırmış olacaktır.

Karl Marks'ın en büyük keşiflerinden biri, bu gözle görülür anormalliğe getirdiği açıklamadır. Kapitalisti, işçinin emeğinin tam karşılığını vermeye zorlayacak hiçbir mekanizma yoktur. Örneğin, bugün makina sanayiinde çalışan bir işçi, haftada yaklaşık 400 sterlinlik bir değer üretir. Fakat, bu hiçbir zaman onun haftalık ücretinin bununla aynı olduğu anlamına gelmez. 100 durumdan 99'unda, işçiler yarattıkları değerin çok çok gerisinde kalan bir ücret almaktadırlar.

Çalışma zorunluluğunun alternatifi, açlıktır (ya da işsizlik ödeneğiyle sefil bir yaşam sürmektir). Dolayısıyla, işçiler emeklerinin tam karşılığı olan bir ücret talep edebilecek durumda değillerdir; kendilerine az çok kabul edilebilir bir yaşam standardı sağlayacak bir ücret karşılığı çalışmaya hazırlardır. İşçiye yapılan ödeme, ona hergün kapitaliste çalışabilmesi için gerekli şeyleri temin edebileceği, yani çalışma kapasitesini (Marks buna emek gücü adını verir) yeniden kazandıracak şeyleri alabileceği kadardır.

Kapitalistin bakış açısıyla, işçilere çalışabilecek konumda kalmaları, yeni işçi kuşağı anlamına gelen çocuklarını besleyip büyütebilecekleri kadar bir ücret ödemek, bunların emek güçlerinin karşılığını vermiş olmak anlamına gelir. Ancak, bir işçiyi çalışabilir durumda tutmak için gereksinilen değer, bunların çalışma sırasında yarattıkları değerden dikkate değer ölçüde daha azdır–diğer bir ifadeyle, işçinin emek gücünün değeri, emeğinin yarattığı değerden dikkate değer oranda daha azdır.

Bu ikisi arasındaki fark, kar olarak kapitalistin cebine gider. Marks buna "artık değer" adını vermiştir.

Sermayenin öz genişlemesi

Bugünkü sistemin savunucularının yazdıklarını okursanız, bunların tuhaf bir inancı paylaştıkları hemen dikkatinizi çekecektir. Onlara göre, para, sihirli bir varlıktır. Bir bitki ya da hayvan gibi kendi kendine gelişip büyüyebilir.

Bir kapitalist bankaya belli bir miktar para yatırdığında, parasının bankada miktar olarak artmasını umar kuşkusuz. Hisse senedi satın alarak ICI ya da Unilever şirketine yatırımda bulunduğunda, bu taze paranın her yıl kar hissesi olarak kendisine bir artı getirmesini bekler. Karl Marks, "sermayenin öz genişlemesi" olarak isimlendirdiği bu olguyu açıklamaya girişmiştir. Daha önce gördüğümüz gibi, Marks'ın açıklaması para ile değil, emek ve üretim araçları ile başlar. Günümüz toplumunda, yeterli zenginliğe sahip olanlar, üretim araçlarının kontrolünü satın alabilirler. Böylece, diğer insanları, sahibi oldukları üretim araçlarının değer yaratmak için gereksindikleri emek güçlerini satmaya zorlama olanağını elde ederler. 'Sermayenin öz genişlemesi' olgusunun, yani paranın buna bolca sahip olanlar için mucizevi biçimde çoğalmasının gizi, emek alım-satım sürecinde yatar.

Bay Browning Browne adlı bir kapitalistin işyerinde işe başlayan Jack isimli bir işçiyi örnek olarak alalım. Jack'ın sekiz saatlik işgünü boyunca yaptığı çalışma, artı bir zenginlik yaratacaktır–bunun değerinin 48 sterlin olduğunu varsayalım. Jack, çalışmamanın seçeneği işsizlik parası ile sefil bir yaşam sürmek olduğu için, bu miktarın çok daha altında bir ücretle çalışmayı kabul edecektir. İğrenç bir insan olan Muhafazakar milletvekili Peter Lilley gibi kapitalizm yanlısı milletvekillerinin çabalarıyla, Jack, işsiz olması halinde kendisinin ve ailesinin geçimi için günde sadece 12 sterlin işsizlik ödeneği alabilir. Bunlar, bunun üzerinde bir işsizlik parası verilmesinin 'çalışma istek ve nedenini yıkıma uğratacağını' iddia ederler.

Eğer Jack günde 12 sterlinden fazla bir parayla geçinmek istiyorsa, çalışarak sekiz saatte yaratabileceği değer olan 48 sterlinden daha az bir günlük ücret karşılığı çalışma yeteneğini –yani emek gücünü– satmak zorundadır. Günde diyelim 28 sterlin kadar bir ücret karşılığı çalışmaya razı olacaktır. Bu iki rakam arasındaki fark olan 20 sterlin, Bay Browning'in cebine gider. Bu, Browning'in artık değeridir.

Browning, üretim araçlarının konrolünü satın alacak zenginliğe sahip olduğu için, yanında çalıştırdığı her işçiden günde 20 sterlinlik bir kar elde ederek giderek daha da zenginleşmesinin koşullarını güvence altına almıştır. Browning'in parası, ortada doğal bir yasa olduğundan falan değil, üretim araçlarının konrolü ona diğer insanların emeğini ucuz olarak satın alma olanağı verdiği için, artmaya devam eder, böylece Browning'in sermayesi genişler.

Kuşkusuz, Browning'in bu 20 sterlinin hepsini kendi kişisel harcaması için kullandığını söyleyemeyiz –belki fabrikasının binasını kiralamıştır, ya da en başta yatırımda bulunurken egemen sınıfın diğer üyelerinden borç para almıştır. Bunlar, artık değerde bir azalmaya neden olurlar. Dolayısıyla, Browning bu artık değerin 10 sterlinlik bir bölümünü kira, faiz, kar hissesi gibi giderlere, *sadece* geriye kalan 10 sterlini kar olarak kendine ayırmaktadır.

Hisse senetleri üzerinden yaşayanlar, muhtemelen Jack'ı yaşamları boyunca bir kez bile görmemişlerdir. Ne var ki, onlara gelir getiren şey, sterlinin mucizevi şekilde duruduğu yerde çoğalması değil, Jack'ın alın teridir: Temettüler, faiz ödemeleri ve kar hepsi birden artık değerden gelir.

Jack'in alacağı ücret nasıl belirlenir? İşveren, Jack'in ücretini olabilidiğince düşük tutmaya çalışacaktır. Fakat, pratikte, daha altına inemeyeceği sınırlar vardır. Bu sınırların bazıla-

rı fizikseldir: İşçilere, beslenme yetersizliği çekecek kadar sefil bir ücret vermek akıllıca değildir, çünkü, böyle bir durumda işçiler işte gerektiğince enerjik biçimde çalışamazlar. Ayrıca, işe gelip giderken seyahat etmek, gece dinlenip uyuyabilecekleri bir yer bulmak durumundadırlar –ki işyerinde geceleyip makineler üzerinde uyumasınlar.

Bu bakış açısından bakıldığında, işçilere, onların 'küçük lüksler' olarak görebilecekleri şeyleri (akşamları birkaç şişe bira, televizyon, zaman zaman kısa bir tatil vb.) temin edebilecekleri bir ücret ödemek akıllıcadır. Bütün bunlar işçiyi daha zinde tutar ve daha fazla iş üretmesini temin eder.Onun emek gücünün yenilenmesini sağlar. Ücretlerin 'aşırı düşük' tutulduğu yerlerde emek üretkenliğinin de düşük olduğu önemli bir gerçektir.

Kapitalistin dikkate almak zorunda olduğu bir şey daha vardır. Sahip olduğu şirket, iş dünyasında yıllarca, halihazırdaki işçiler emekli olduktan ya da ölüp gittikten sonra da var olacaktır. Şirket, halihazırdaki işçilerin çocuklarının emeğine de gereksinim duyacaktır. Dolayısıyla, kapitalistler, işçilere çocuklarına bakıp büyütebilecekleri bir ücret vermek zorundadırlar. Yine, devletin bu çocuklara eğitim sistemi aracılığıyla gerekli üretim becerileri (okuma-yazma gibi) kazandırmasını da sağlamak durumundadırlar.

Pratikte söz konusu olan bir diğer olgu, işçinin aldığı ücretin 'makul bir ücret' olduğunu düşünmesidir. Aldığı ücret açık biçimde bunun altında kalan bir işçi, sahip olduğu işin zaten yararsız olduğunu düşündüğü için, işini yitirme korkusu yaşamayacak ve işi savsaklayacaktır.

İşçinin ücretini belirleyen bütün bu unsurlar, ortak olan bir şeye sahiptir. Bunlar, işçinin, kapitalist tarafından saat temelinde satın alınan emek gücünün yeniden üretiminin sağlanmasına yöneliktir. İşçiye verilen ücret, ailesinin geçimini sağlamanın ve kendini çalışabilir durumda tutmanın maliyetidir.

Günümüz kapitalist toplumu açısından, bir noktanın daha eklenmesi gerekir. Polis gücü, silah gibi şeyler için muazzam miktarda zenginlik harcanmaktadır. Bunlar, devlet tarafından kapitalist sınıfın çıkarları doğrultusunda kullanılır. Bunlar, devlet tarafından işletiliyor olmakla birlikte, gerçekte kapitalist sınıfa aittir. Bunlar için harcanan değer, işçilere değil, kapitalistlere aittir. Bu da artık değerin bir parçasıdır.

Dolayısıyla, şöyle bir formülasyon geliştirmek mümkün:

Artık değer = kar + kira + faiz + polis vb. kurumlar için yapılan harcamalar.

5

Emek değer kuramı

Makineler, yani sermaye de emek gibi mal üretiyor. Eğer böyleyse, sermayenin de emek gibi üretilmiş değerden pay alması adil bir durumdur. Her 'üretim faktörü' hissesine düşen ödülü almalıdır.

Kapitalizm yanlısı ekonomi eğitimi almış bir kimsenin Marksist sömürü ve artık değer çözümlemesine vereceği karşılık budur. İlk bakışta, bu itiraz bir haklılık payına sahip gibi görünüyor. Öyle ya, sermaye olmadan mal üretmeniz nasıl mümkün olabilir?

Marksistler, asla bunun mümkün olduğunu ileri sürmemişlerdir. Fakat, bizim çıkış noktamız bir hayli farklı. Biz, meseleye şu sorularla başlıyoruz: Sermaye nereden geliyor? Üretim araçları başlangıçta nasıl ortaya çıktılar?

Bu soruların yanıtlarını bulmak güç değil. İnsanların zenginlik üretmek için tarihsel olarak kullanmış oldukları her şey (bu ister neolitik döneme ait bir taş balta isterse modern bir bilgisayar olsun), insan emeği tarafından yaratılmıştır. Bir baltaya şekil verirken kullanılmış araçlar da daha önceki emeğin ürünüydüler.

Karl Marks'ın üretim araçlarından 'ölü emek' olarak söz etmiş olmasının nedeni de budur. İşadamları sahip oldukları sermaye ile övündükleri zaman, aslında, daha önceki kuşakların çok geniş emek havuzu üzerinde kontrolü kendi ellerine geçirmiş

olmakla övünmektedirler –ve bu, *kendi* atalarının geçmişte onların bugün yaptığından daha fazla çalışıp çabalamış oldukları anlamına gelmez.

Emeğin zenginliğin kaynağı olduğu fikri (ki bu fikir genellikle "emek değer kuramı" olarak anılır), Marks'ın orijinal bir keşfi değildi. Marks'a kadar, kapitalizm yanlısı bütün büyük ekonomistler bunu kabul etmişlerdi.

İskoçyalı ekonomist Adam Smith ya da İngiliz ekonomisti David Ricardo gibi kuramcılar, yazılarını sanayi kapitalizminin henüz gençlik yıllarında olduğu dönemlerde kaleme almışlardı –Fransız Devrimi'nin hemen öncesi ve sonrasına karşılık düşen yıllarda. Kapitalistler henüz toplum üzerinde kendi egemenliklerini kurmamışlardı, ve bunu gerçekleştirebilmek için sahip oldukları zenginliğin gerçek kaynağının ne olduğunu öğrenmeye gereksinim duyuyorlardı. Smith ve Ricardo, zenginliği yaratan şeyin emek olduğunu, zenginliklerini artırıp pekiştirmek için emeği eski feodal yöneticilerin kontrolünden özgürleştirmeleri gerektiğini anlatarak bu konuda kapitalistlere yardımcı oldular.

Fakat, çok geçmeden, işçi sınıfına yakın düşünürler, Smith ve Ricardo'nun arkadaşlarına karşı bir argüman geliştirdiler: Eğer zenginliği yaratan şey emek ise, sermayeyi yaratan şey de emektir. Ve, 'sermayenin hakları' gaspedilmiş emeğin haklarından daha fazla değildir.

Bir süre sonra, sermayenin destekçisi ekonomistler, emek değer kuramının bir saçmalıktan ibaret olduğunu söylemeye başladılar. Ne var ki, ön kapıdan zorla çıkarılan gerçeğin bu kez arka kapıdan içeri girme alışkanlığı vardır.

Radyonuzu açın. Bir süre sonra, programlardan birinde, İngiliz ekonomisinin zaafını oluşturan şeyin 'insanların yeterince sıkı çalışmamaları' olduğu iddiası ile karşılaşırsınız; aynı şeyin bir başka yoldan dile getirilişi, 'üretkenliğin çok düşük olduğu' iddiasıdır. Bir an için, bu iddianın doğru olup olmadığına boş

verin. Bunun yerine, bunun nasıl dile getirildiğine dikkat edin. İnsanların, 'makineler yeterince sıkı çalışmıyorlar' dediğini asla duymayacaksınız. Hayır, iyi çalışmadığı söylenenler *her zaman insanlar, yani işçiler.*

Bunlara göre, işçiler daha sıkı çalışmış olsalar daha çok zenginlik üretilecek, bu ise beraberinde daha yeni makinalara yatırım olanağı getirecek. Bu argümanı kullanan insanlar, farkında olsunlar ya da olmasınlar, aslında şunu söylemiş oluyorlar: Daha çok iş, daha çok sermaye yaratacaktır. *İş, emek, zenginliğin kaynağıdır.*

Cebimde 5 sterlin olduğunu düşünelim. Bunun bana ne tür bir yararı olabilir? En nihayet, bu, üzerinde kimi motifler olan, matbaada basılmış bir kağıt parçasından başka bir şey değil. Bu kağıt paranın bana yararı, karşılık olarak bana bir kimsenin emeği tarafından yaratılmış yararlı bir şeye sahip olma şansı vermesidir. Dolayısıyla, 5 sterlinlik bir banknot, gerçekte, bu değere sahip emek ürünlerini elde edilebilir kılan bir araçtan başka bir şey değildir. İki adet 5 sterlinlik banknot, iki kat daha fazla emeğin ürünlerinin elde edilebilir olması anlamına gelir, vb.

Şu halde, zenginliği ölçerken, gerçekte, onun yaratılışı sırasında harcanmış emeği ölçmüş oluyoruz.

Kuşkusuz, belli bir zamanda, bir insanın kendi emeğiyle ürettiği bir başka insanın ürettiği ile aynı düzeyde değildir. Örneğin, eğer ben bir tahta masa yapmaya girişirsem, bunun için gereksinim duyacağım zaman, usta bir marangozun gereksineceği zamandan beş ya da altı kez daha fazla olacaktır. Fakat, hiçkimse, harcadığım zamana bakarak benim yaptığım masanın marangozun yaptığı masadan beş ya da altı kat daha değerli olduğunu düşünmeyecektir. Bunlar, masanın değerine ilişkin bir kestirimde bulunurken, o masanın üretiminin bir marangozun emeğinin ne kadarını gerektirdiğini dikkate alacaklardır, benim emeğimi değil.

Bir marangozun böyle bir masa için bir saate gereksinim duyduğunu varsayalım; bu durumda, insanlar o masanın değerinin bir saatlik emeğe eşit olduğunu söyleyeceklerdir. Bu, mevcut toplumda verili olan teknik ve beceri koşullarında, masanın üretimi için *gerekli* emek zamanını ifade eder.

Bu nedenle, Marks, bir şeyin değerinin ölçüsünün salt o şeyin üretiminin bir insana ne kadar emek zamanı gerektirdiği ile ölçülmediğini, kıstas alınan şeyin, ortalama beceriye sahip bir bireyin ortalama bir teknik kullanarak harcadığı zaman olduğunu söylemiştir: Marks, gereksinim duyulan bu ortalama emek düzeyini, "toplumsal olarak gerekli emek zamanı" olarak tanımlamıştır. Bu, önemli bir nokta; çünkü, kapitalizm altında teknolojik gelişmeler sürekli yaşanıyor ve bu malların üretiminde giderek daha az emek harcanması anlamına geliyor.

Örneğin, termiyonik lambalarla üretilmiş radyolar çok pahalı ürünlerdi, çünkü bu lambaları üretmek ve birbirlerine bağlamak büyük emek gerektiriyordu. Daha sonra transistör icat edildi; transistörlerin üretimi ve birbirlerine bağlanması çok daha az emeğe mal oluyordu. Hala lambalı radyo üreten fabrikalarda çalışan işçiler, ürettikleri lambaların ansızın değer yitirdiğini gördüler; radyonun değeri artık lambalı radyo üretimi için gerekli emek zamanı tarafından değil, transistörlü radyo için gerekli emek zamanı tarafından belirleniyordu.

Son bir nokta. Bazı malların fiyatları –gündelik ya da haftalık olarak– sürekli dalgalanır. Bu tür değişimler, bunların üretimi için gerekli emek zamanının yanısıra, başkaca etkenlerin sonucu olarak da ortaya çıkabilir.

Don, Brezilya'da tüm kahve ağaçlarını öldürdüğü zaman, kahvenin fiyatı birden yükselmişti, çünkü, dünya ölçeğinde yaşanan kahve kıtlığı yüzünden insanlar kahve için daha fazla para ödemeye razılardı. Eğer doğal bir felaket yarın İngiltere'deki tüm televizyonları harap etse, hiç kuskusuz televizyon fiyat-

ları aynı yoldan birden artış gösterir. Ekonomistlerin 'arz ve talep' adını verdikleri mekanizma, sürekli olarak fiyatlarda alçalış-yükselişlere neden olur.

Bu nedenden ötürü, kapitalizm yanlısı ekonomistlerin pek çoğu, emek değer kuramının saçma olduğunu ileri sürerler. Bunlara göre, fiyatı belirleyen faktör arz ve taleptir. Asıl saçma olan da budur. Çünkü, bu argüman, şeylerin genellikle ortalama bir düzey etrafında dalgalandıklarını unutur. Deniz, gelgit nedeniyle alçalır ve yükselir, ancak, bu, denizin adına "deniz seviyesi" dediğimiz belli bir nokta etrafında alçalıp yükseldiğini söyleyemeyeceğimiz anlamına gelmez.

Benzer şekilde, fiyatların günlük olarak alçalıp yükselmesi, bu dalgalanmanın etrafında gerçekleştiği sabit değerlerin olmadığı anlamına gelmez. Örneğin, tüm televizyonlar tahrip olsa, üretilecek ilk televizyonlara yönelik büyük bir talep olacaktır ve bunlar yüksek fiyatlar üzerinden alıcı bulacaktır. Fakat, pazara birbiriyle rekabet halindeki yeni televizyonların sürülmesi ve bunların fiyatlarının televizyon üretimi için gerekli emek zamanı temelinde kendi değerlerine yakın bir noktaya çekilmesi fazla zaman almayacaktır.

Rekabet ve birikim

Geçmişte, kapitalizmin dinamik ve ilerici bir sistem olarak göründüğü bir dönem yaşandı. İnsanlık tarihinin önemli bir bölümü boyunca, pek çok insanın yaşamı, köle gibi çalışma ve sömürü tarafından belirlendi. Tarih sahnesine 18. ve 19.yüzyıllarda çıkmış olan sanayi kapitalizmi, bu durumu değiştirmedi.

Fakat, kapitalizm, bu köle gibi çalışma ve sömürüye yararlı sayılabilecek bir amaç kazandırmış göründü. Kapitalizm, muazzam ölçekte zenginliğin birkaç parazit aristokratın lüksü için, ya da ölmüş gitmiş monarklar için inşa edilen anıtlar için,

veya bir imparatorun oğullarından hangisinin tahta oturacağını belirlemek için yapılan savaşlar için boşyere heba edilmesi yerine, zenginliği daha çok zenginlik yaratmanın araçlarını inşa etmek için kullandı. Kapitalizmin yükseliş dönemi, sanayinin, kentlerin, ulaşım araçlarının –insanlık tarihinde daha önce hiç görülmemiş ölçekte– geliştiği bir dönem oldu.

Bugün bize tuhaf görünebilir, ama, Oldham, Halifax, Bingley gibi kentler bir zamanlar mucizevi gelişmelere evsahipliği yapmış merkezlerdi. İnsanlık, daha önce, milyonlarca insanın giysi gereksinimini karşılamak üzere kısacık sürede elbise haline gelen tonlarca pamuk yığını ve yünü görmemişti. Bu, kapitalistler özel bir erdeme sahip olduğu için yaşanmadı kuşkusuz. Aksine, bunlar, genellikle, emeğe olabildiğince az ücret ödeyerek zenginliği kendi ellerine geçirmekten başka bir şey düşünmeyen iğrenç insanlardı.

Bu açıdan, daha önceki egemen sınıflar da aynıydı. Fakat, kapitalistler önemli iki açıdan farklıydılar.

Bunlardan birincisine daha önce değindik: Kapitalistler, işçilerin kendisini mülk edinmediler, bunun yerine emek gücü karşılığı olarak onlara ücret ödediler. Diğer bir deyişle, köle değil, ücretli köleler kullandılar. İkincisi, işçilerinin ürettikleri malları kendileri tüketmediler. Feodal toprak sahibi, doğrudan serflerinin ürettiği et, ekmek, peynir ve şaraptan geçiniyordu. Oysa, kapitalist, işçiler tarafından üretilmiş malları diğer insanlara satarak geçiniyordu.

Bu durum, tek tek kapitalistlere, keyfine göre hareket etmek konusunda köle sahibinden ya da feodal beyden daha sınırlı bir özgürlük veriyordu. Ürünleri satabilmek için, kapitalistin bunları mümkün olduğu kadar ucuza üretmesi gerekiyordu. Kapitalist fabrikaya sahipti ve fabrika içinde iktidar sahibiydi. Ne var ki, bu iktidarı keyfince kullanabilir durumda değildi. Diğer

fabrikalarla olan rekabetin gerekleri karşısında boyun eğmek zorundaydı.

Bu noktada, favori kapitalistimiz Bay Browning Browne'a geri dönelim. Belli miktarda pamuklu giysinin Browne'ın fabrikasında işçiler tarafından on saatte üretildiğini, buna karşılık bir diğer fabrikada aynı miktarda pamuklu giysi için işçilerin beş saate gereksinimleri olduğunu varsayalım. Bay Browning, giysilerin satış fiyatını on saatlik emek maliyetine göre belirleme şansına sahip değildir. Çünkü, aklı başında hiçkimse, yolun diğer tarafında bundan daha ucuz olan diğer fabrikanın ürettiği mal dururken gidip Browning'in pahalı giysisini satın almaz.

Pazarda varlığını sürdürmek isteyen her kapitalist, işçilerin olabildiğince hızlı çalışmasını sağlamak zorundaydı. Ama, her şey bundan ibaret değildi. Kapitalist, bunun yanısıra, işçilerinin en çağdaş makinalarla çalışmasını da sağlamak durumundaydı; kendi işçilerinin diğer fabrikalarda başka kapitalistler için çalışan işçilerden bir saat içinde daha fazla mal üretebilmesi bu koşula bağlıydı. Pazarda yaşamak isteyen kapitalistin yapması gereken bir başka şey, daha fazla miktarda üretim aracına sahip olmalıdır –Marks'ın kullandığı terimle ifade edersek, sermaye biriktirmelidir!

Marks, en temel yapıtı olan *Kapital*'de, kapitalistin, aklını hep daha çok zenginliğe sahip olmaya takmış cimri bir kimse olduğunu yazar:

Kapitalistin doğasındaki kişisel özellik olan cimrilik, kendisinin de bir dişliden başka bir şey olmadığı toplumsal mekanizmanın bir sonucudur... Kapitalist üretimin gelişmesi, belli bir sanayi girişimine yatırılmış sermaye miktarının durmaksızın artırılmasını zorunlu kılar; rekabet, her kapitaliste, kapitalist üretimin doğal yasalarını dışsal, zorlayıcı yasalar olarak hissettirir. Kapitalisti, sermayesini muhafaza edebilmek için, sermayesini durmaksızın genişletmeye zorlar. Sürekli birikime yö-

nelmeksizin, kapitalist sermayesini genişletemez.

Birikim, birikim! Sermayenin dini ve peygamberi budur!

Üretim, insan gereksinmelerini karşılamak için değil, bir kapitalistin diğer kapitalistlerle rekabette ayakta kalmasını sağlamak için yapılır. Kapitalistin işyerinde çalışan işçiler, işverenlerinin rakiplerinden daha hızlı sermaye birikimi sağlama dürtüsünün kendi yaşamlarına nasıl egemen olduğunu görürler.

Marks'ın *Komünist Manifesto*'da söylediği gibi:

Burjuva toplumunda, canlı emek, ölü emek birikiminin bir aracından başka bir şey değildir... Sermaye, bağımsız ve bir bireyselliğe sahipken, yaşayan insan bağımlı ve bireysellikten yoksun durumdadır.

Kapitalistlerin birbirleriyle olan rekabette sürekli sermaye birikiminde bulunmaya zorlanmaları, sistemin ilk yıllarında sanayinin neden muazzam ölçekte gelişmiş olduğuna da açıklık getirir. Fakat, söz konusu süreç bir şeyi daha yaratmıştır: Sürekli yinelelen ekonomik bunalım. Ekonomik bunalım, yeni bir olgu değildir. Sistemin kendisi kadar eskidir.

6

Ekonomik bunalım

Bir yanda zenginliğin birikimi, diğer yanda yoksulluk.

Marks, kapitalizmin eğilimini bu şekilde özetlemiştir. Her kapitalist, bir diğerinin rekabetinden korkar, dolayısıyla, istihdam ettiği işçileri mümkün olduğunca sıkı çalıştırır ve onlara olabildiğince düşük bir ücret öder.

Sonuç, üretim araçlarının yığınsal gelişimi ile, ücretlerin ve çalışan işçi sayısının sınırlı artışı arasındaki oransızlıktır. Marks, bunun ekonomik bunalımın temel nedeni olduğunu söyler.

Bu olguyu anlamanın en iyi yolu, şu soruya yanıt aramaktır: Miktar olarak çok büyük bir genişleme gösteren malları satın alanlar kimlerdir? İşçilerin ücretlerinin düşük olması, onların kendi emeklerinin ürünü olan malları satın alacak ekonomik güce sahip olmamaları anlamına gelir. Kapitalistler ücretleri yükseltemezler, çünkü, bu, sistemin itici gücü olan karı yıkıma uğratmakla eşdeğer anlama sahiptir.

Eğer şirketler ürettikleri malları satamazlarsa, bu durumda bazı fabrikalarını kapatmak ve işçileri işten çıkarmak zorunda kalırlar. Ücretler toplamı bu durumda daha da düşer, ancak şirketler hala mallarını satamaz durumdadırlar. 'Aşırı üretim bunalımı' denilen durum baş gösterir; bir yandan ekonominin bütününde satılamayan mallar depolarda istiflenirken, diğer yan-

dan insanların alım gücü bu malları satın almaya yetmez.

Bu, son 160 yıl boyunca kapitalist toplumda tekrar tekrar yaşanan bir durumdur.

Sistemin uyanık savunucuları, çok geçmeden, bunalımdan çıkmanın kestirme bir yolu olduğunu söylemeye başlayacaklardır. Buna göre, yapılacak yegane şey, kapitalistlerin elde ettikleri karları yatırıma dönüştürüp yeni fabrikalar açmaları ve yeni makinalar almalarıdır. Bu, daha çok insana iş temin edecek, böylece daha çok sayıda insan satılmamış malları almaya başlayacaktır. Bu, yeni yatırımlar devam ettiği sürece üretilen malların hepsinin satılabileceği, ve sistemin tam istihdam sağlayabileceği anlamına gelir.

Marks, bunu görmeyecek kadar budala bir insan değildi. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, rekabet basıncının kapitalistleri sürekli yatırımda bulunmaya zorlamasının sistemin merkezi özelliklerinden biri olduğunu o da görmüştü. Fakat, Marks şu soruyu sordu: Bu, kapitalistlerin tüm karlarını her zaman yatırıma yöneltecekleri anlamına gelir mi?

Kapitalist, ancak 'makul' bir karın garanti altında olduğuna inandığı zaman yatırımda bulunur.

Eğer böyle bir karın olabilirliğine inanmazsa, parasını yatırımda bulunarak riske sokmayacaktır. Onu bankaya yatıracak ve orada bekletecektir.

Kapitalistin yeni yatırımda bulunup bulunmaması, onun ekonomik durumu nasıl değerlendirdiğine bağlıdır. Koşullar uygun göründüğünde, kapitalistler hep birden yatırıma yönelirler; birbirleri ardından uygun inşaat alanları ararlar, makinalar satın alırlar, dünyanın dört bir köşesinde hammadde arayışına girerler, kalifiye işçilere her zamankinden biraz daha yüksek ücretler öderler.

Bu durum, genellikle 'ekonomik yükseliş' (boom) olarak isimlendirilir.

Fakat, toprak, hammadde ve kalifiye emek için girişilen

bu çılgınca rekabet, bu üretim unsurlarının fiyatlarını yükseltir. Ve, giderek, bazı şirketlerin birden maliyetlerinin karlarını eritecek düzeye kadar yükselmiş olduğunu keşfettikleri bir noktaya varılır.

Yatırım patlaması, bu kez bir yatırım 'durgunluğu'na yol açar. Kimse yeni fabrikalar istemez hale gelir –inşaat işçileri işten çıkarılırlar. Kimse yeni makineler satın almak istemez – makina sanayii bunalıma girer. Kimse üretilmekte olan demir ve çeliğe talepte bulunmaz –çelik sanayii birden kendisini 'kapasitesinin altında' çalışır halde bulur ve 'kar getirmez' duruma düşer. Bir sanayiden diğerine fabrikalar birer birer kapanır, işçiler işlerinden edilir–böylece işçilerin diğer sanayilerin ürettikleri malları satın alma kapasiteleri de yok olur.

Kapitalizmin tarihi, periyodik olarak yaşanan durgunluktan bunalıma sürüklenişlerin, boş fabrikaların, işsiz kalıp açlığa mahkum düşmüş işçilerin, satılamayıp depolandıkları raflarda çürüyüp küflenen malların tarihidir.

Kapitalizm, *periyodik olarak* bu aşırı üretim bunalımlarına yol açar; bunun nedeni, ekonomide bir planlamanın olmaması, dolayısıyla, sermayenin panik halinde birden yatırıma yönelmesi ya da yatırımdan kaçmasının kontol edilememesidir.

Daha öneceleri, insanlar devletin bu tür bunalımları durdurabileceğini düşünüyorlardı. Devlet, özel sermaye yatırımları düştüğünde kamu yatırımlarını artırarak, özel sermaye yatırımları beklenen düzeye eriştiğinde bu kez kamu yatırımlarını azaltarak üretimi bir dengede tutabilirdi. Ne var ki, şimdilerde devlet yatırımları da bu çılgınlığın bir parçası haline gelmiş bulunuyor.

Örneğin, *British Steel* adlı İngiliz çelik işletmesine bakın. Şirketin henüz bir kamu şirketi olduğu birkaç yıl önce, işçilere, daha çok çeliği daha ucuza mal edecek modern, otomatik ocaklar satın alınabilmesi için bazılarının işten çıkarılmasının kaçınılmaz olduğu söylenmişti. Bugün, hala daha çok sayıda işçinin

işten çıkarılmasının kaçınılmaz olduğu söyleniyor –İngiltere'nin bu geniş çaplı yatırım atağına giren yegane ülke olmaması buna gerekçe olarak gösteriliyor. Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Doğu Avrupa ülkeleri, hatta Güney Kore aynı şeyi yaptılar. Bunun sonucu olarak, bugün dünya ölçeğinde bir çelik fazlası yaşanıyor –bir aşırı üretim bunalımı. Kamu yatırımları kısılıyor.

Kuşkusuz, çelik işçileri iki durumda da sıkıntı çekiyorlar.

Bu, insanlığın, yığınsal bir zenginlik üretiminin sadece kar ile ilgilenen küçük, ayrıcalıklı bir sınıf tarafından kontrol edildiği bir ekonomik sistem hatırına ödediği bir bedel. Bu ayrıcalıklı grupların sanayii doğrudan kendi mülkiyetleri altında mı tuttukları, yoksa (*British Steel* örneğinde olduğu gibi) sanayi üzerindeki kontrollerini devlet üzerindeki kontrolleri aracılığıyla mı gerçekleştirdikleri fark etmiyor. Bu kontrolü, en yüksek kar payını kapmak hırsıyla birbirleriyle –ulusal ya da uluslararası düzeyde– rekabette kullandıkları için, kaybeden ve sıkıntıya düşenler hep işçiler oluyorlar.

Sistemin son çılgınlığı şu ki, 'aşırı üretim bunalımı' gerçekte aşırı üretim falan değil. Örneğin, depolarda istiflenen 'artık' çelik, dünyada açlığa çözüm bulunmasına yardımcı olabilir. Dünyanın dört bir yanında, köylüler hala toprağı karasaban ile sürmek zorundalar–oysa çelikten yapılmış sabanlar yiyecek üretimini dikkate değer düzeyde artırırdı. Ama, köylüllerin çelik saban alacak paraları yok, dolayısıyla, köylülerin durumu elde edilecek kar olmadığı için kapitalist sistemi hiç ilgilendirmiyor.

Neden bunalım daha da kötüleşme eğilimi gösteriyor?

Bunalımlar, monoton bir düzen içinde ortaya çıkmıyor. Marks, bunların zamanla daha da kötüleşeceklerini de öngörmüştü.

Yatırım, düzensizlikten uzak, dengeli bir seyir izlemiş de

olsa, bunalıma yönelik genel eğilimin önüne geçemez. Bunun nedeni, kapitalistler (ve kapitalist uluslar) arasındaki rekabetin, bunları, emekten tasarruf sağlayacak donanımlara yatırımda bulunmaya zorlamasıdır.

Bugün İngiltere'deki yeni yatırımların hemen tümü, istihdam edilen işçi sayısını azaltmaya yönelik olarak tasarlanıyor. Bugün İngiliz sanayiinde, üretimdeki artışa karşın on yıl öncekinden daha az sayıda işçi çalışıyor olmasının nedeni de bu.

Bir kapitalistin kar pastasından daha büyük pay kapması, ancak o kapitalistin 'üretimi rasyonelleştirmesi', 'üretkenliği artırması', işgücünü azaltması ile mümkün. Fakat, sonuç, sistemin bütünü açısından son derece yıkıcı. Çünkü, bu, işçilerin sayısının yatırımlarla aynı hızda artmaması anlamına geliyor.

Oysa, karın kaynağı olan, sistemi çalışır halde tutan yakıt, işçilerin emeği. Eğer giderek daha büyük yatırımlarda bulunuyorsanız ve karın kaynağında buna karşılık düşen bir artış yoksa, bu durumda bir çöküşe doğru yol alıyorsunuz demektir – bu, küçücük bir otomobilin çalışması için gerekli benzinle bir Jaguar'ı sürmeyi ummakla aynı şeydir.

Marks'ın bundan 100 yıl önce, kapitalizmin yeni araç donanımlarına sürekli olarak muazzam büyüklükte yatırımlarda bulunma alanındaki başarısının 'kar oranının düşme eğilimi'ne yol açtığını, bunun daha da kötüleşen bir bunalım anlamına geldiğini ileri sürmüş olmasının nedeni de bu.

Marks'ın söz konusu argümanı, günümüz kapitalizmine basitçe uyarlanabilir. Eski dönemlerin alışılageldik resmi olan 'iyi zamanlar'a dönüşen 'kötü zamanlar'ın, yani ekonomik yükselişe kapı aralayan ekonomik çöküşün yerine, bugün sonu gelmek bilmez bir durgunluk içinde görünüyoruz. Her yükseliş, işsizlik oranındaki her düşüş, sınırlı ve kısa ömürlü.

Sistemin savunucuları, bu durumun yatırımların yeterince yüksek olmamasından kaynaklandığını söylüyorlar. Yeni ya-

tırımlar olmadığı sürece, yeni işlerin de olmayacağını, yeni işler olmadıkça yeni mallar almak için para da olmayacağını belirtiyorlar. Buraya kadar, onlarla hemfikir olabiliriz –ancak, bunların bu durumun neden yaşandığına ilişkin olarak ortaya koydukları açıklama ile hemfikir değiliz.

Sistemin yandaşları, bundan ücretleri sorumlu tutuyorlar. Ücretlerin aşırı yüksek olduğunu, bunun da karları erittiğini öne sürüyorlar. Kapitalistlerin, 'yeterince ödül' alamayacakları için yatırımda bulunmaktan korktuklarını söylüyorlar.

Oysa, hükümetlerin izledikleri ücret politikalarının işçilerin yaşam standartlarını düşürdüğü ve karları yükselttiği uzun yıllar boyunca, bunalım varlığını sürdüregeldi. İngiltere'de, 1975-78 arasında, zenginler daha da zenginleşirlerken, işçilerin yaşam standartlarında bu yüzyılın en büyük düşüşü yaşandı: Zenginlerin en tepedeki yüzde 10'luk kesiminin ulusal pastadan aldığı pay 1974 yılında yüzde 57.8 iken, bu oran 1976'da yüzde 60'a yükseldi.

Bugün hala bunalıma son vermeye yetecek düzeyde yatırımda bulunulmuyor –bu sadece İngiltere değil, Fransa, Japonya, Almanya gibi ücretlerin aşağıya çekildiği diğer ülkeler için de geçerli.

Dolayısıyla, bugün kapitalizmin savunucuları yerine Karl Marks'ın bundan 100 yıl önce söylemiş olduklarına kulak verirsek daha iyi yapmış oluruz.

Marks, kapitalizm yaşlandıkça bunalımlarının daha da ağırlaşacağını, çünkü karın biricik kaynağı olan emeğin, emeğe çalışma alanı açacak yatırımlarla benzer bir hızda artış göstermediğini ileri sürmüştü. Marks, her bir işçinin istihdamı için gerekli fabrika ve makinaların değerinin görece daha düşük olduğu bir dönemde çalışmalarını kaleme almıştı. Bu, günümüze kadar geçen yıllar içinde yükseldi; bugün bu miktar 20.000 hatta 30.000 sterlin dolayında. Kapitalist şirketler arasındaki reka-

bet, bunları daha büyük ve daha pahalı makinalar kullanmaya zorladı. Pek çok sanayide, yeni makinaların daha az işçi anlamına geldiği bir noktaya erişilmiş bulunuluyor.

Uluslararası ekonomik kuruluşlardan OECD, mucize kabilinden yatırımlarda dikkate değer bir artış yaşansa bile, dünyanın önde gelen ekonomilerinde istihdam oranının *düşeceği* öngörüsünde bulunuyor.

Yatırımlar artmayacak. Çünkü, kapitalistler yalnızca karı düşünürler; eğer yatırımları dört kat artarken karları sadece iki kat artış gösterecekse, bu onların canını fazlasıyla sıkan bir durumdur. Na var ki, sanayinin karın kaynağı olan emekten daha hızlı geliştiğinde kaçınılmaz olarak yaşanan durum budur.

Marks'ın söylediği gibi, kar oranı düşme eğilimi gösterecektir. Marks, nihai olarak her yeni yatırımın hayli riskli bir girişim anlamına geleceği bir noktaya erişileceği öngörüsünde bulunmuştu. Yeni fabrika ve makinalar için gerekli harcamalar devasa boyutlara ulaşırken, kar oranı her zaman olduğundan daha düşük düzeyde seyredecekti. Bu noktaya erişildiğinde ise, her kapitalist (ya da kapitalist devlet) geniş çaplı yeni yatırım fantezileri kuracak, ama iflasa sürüklenme korkusuyla bunları asla gerçekleştiremeyecekti.

Günümüzde dünya ekonomisi buna hayli yakın bir yerde bulunuyor. Rover otomobil şirketi, yeni üretim hatları planlıyor, fakat para yitireceğinden korkuyor. British Steel daha önce planlamış olduğu büyük fabrikaları yaşama geçirmenin düşünü kuruyor, ama halihazırdaki ürünlerini satamadığı için bu yolda bir türlü adım atamıyor. Japon tersaneciler yeni tersanelere yatırımda bulunmaktan vaz geçtiler –hatta bazı eski tersanelerin kapısına kilit vurdular.

Kapitalizmin daha geniş ölçekli ve daha üretken makinalar geliştirmekteki başarısı, sistemi sürekli bunalım içinde gö-

ründüğü bir noktaya getirmiş bulunuyor.

Antik dünyanın köleci toplumlarında ve Ortaçağ feodal toplumlarında, ya bir devrimin toplumu dönüştüreceği ya da toplumun kendisini geriye doğru çeken sürekli bir bunalım içine gireceği bir noktaya erişilmişti. Roma'nın durumunda, bir devrimin yaşanmamış olması Roma uygarlığının yıkımına ve Karanlık Çağ'a yol açmıştı. Bazı feodal toplumlarda (İngiltere'de ve daha sonra Fransa'da), devrim eski düzeni yıkmış ve kapitalizm altında toplumsal ilerlemenin önünü açmıştı.

Bugün, kapitalizmin kendisi bir seçenekle karşı karşıya gelmiş bulunuyor: Ya nihai olarak insanlığı yoksulluk ve savaş yoluyla barbarlığa geri götürecek bir sürekli bunalım, *ya da sosyalist bir devrim.*

7
İşçi Sınıfı

Marks, *Komünist Manifesto*'ya şu ifade ile başlamıştır: "Bugüne kadar var olmuş tüm toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir."

Egemen sınıfın ezilen sınıfı kendisi için zenginlik yaratmayı sürdürmeye nasıl zorlayacağı sorusu, son derece kritik bir öneme sahipti. Bu nedenle, daha önceki her toplumda, sınıflar arasında çoğu kere iç savaşla neticelenen muazzam mücdeleler yaşanmıştı: Antik Roma'da köle ayaklanmaları, Ortaçağ Avrupası'nda köylü ayaklanmaları, 17. ve 18. yüzyılın büyük iç savaşları ve devrimleri.

Bütün bu büyük mücadelelerde, ayaklanmacı güçlerin ana kütlesi toplumun en çok ezilen kesimlerinden oluşuyordu. Fakat, Marks'ın da hemen eklediği gibi, bunların mücadeleleri, nihai olarak, bir ayrıcalıklı egemen azınlığın iktidardan düşüp onun yerine bir diğerinin geçmesinden başka bir şeye yaramamıştı. Örneğin, Eski Çin'de bir dizi başarılı köylü ayaklanması yaşanmış, ancak bunlar bir imparatorun yerine bir diğer imparatorun geçmesinden başka bir sonuç yaratmamıştı. Benzer şekilde, Fransız Devrimi sırasında en büyük gayretleri gösterenler, Paris'in en kötü yaşam süren ve "bras nus" olarak anılan yoksullarıydı, fakat, sonuçta, toplumu yönetenler bunlar değil, kral ve feodal beyler yerine bankerler ve sanayiciler oldu.

Yoksul sınıfların mücadelesini verdikleri devrimlerde kont-

rolü kendi ellerinde tutma konusunda hep başarısızlığa uğramış olmalarının iki temel nedeni vardı.

Birincisi, toplumdaki genel zenginlik düzeyi görece düşüktü. Bunun yegane nedeni, nüfusun çok büyük bir çoğunluğu muazzam bir yoksulluk içinde tutulurken, sanat ve bilimlerde ilerleme kaydetmek ve uygarlığı devam ettirmek için gerekli boş zamana ve olanaklara sahip olanların küçücük bir azınlığı oluşturmalarıydı. Diğer bir deyişle, eğer toplum gelişecek idiyse, sınıfsal bölünme zorunluydu.

İkincisi, ezilen sınıfların yaşamı, bunlara toplumu yönetme kapasitesi kazandırmamıştı. Genel olarak, bunlar okuma yazma bilmiyorlardı ve kendi yerel, küçük dünyaları dışında olup bitenler hakkında hemen hiçbir fikre sahip değillerdi; en önemlisi, kendi gündelik yaşamları bunları birbirinin karşısına çıkarıyordu. Köylülerden herbirinin tek düşüncesi kendi arazisini ekip biçmekti. Kentteki her zanaatkar kendi küçük ticarethanesine sahipti ve bir ölçüde diğer zanaatkarlarla rekabet içindeydi.

Köylü ayaklanmaları, feodal beylerin toprağını ele geçirip bunu kendi aralarında paylaşmak amacıyla kitlesel katılımlarla başlar, ancak feodal bey yenilgiye uğratıldıktan sonra arazinin nasıl paylaşılacağı konusunda birbirlerine düşerlerdi. Marks'ın da söylediği gibi, köylüler 'çuvala tıkılmış patatesler' gibiydiler; ancak dışsal bir gücün zorlamasıyla bir arada olabiliyorlar, fakat kendi çıkarlarını korumak ve temsil etmek için kalıcı birlikler oluşturamıyorlardı.

Modern kapitalizmde zenginliğin yaratıcısı olan işçiler, daha önceki bütün ezilen sınıflardan ayrılırlar. Birincisi, sınıfsal bölünmeler, insanlığın gelişimi açısından artık zorunlu olmaktan çıkmıştır. Günümüzde öylesine büyük bir zenginlik yaratılmış bulunuyor ki, kapitalist toplumun bizzat kendisi periyodik olarak bu zenginliğin önemli bir bölümünü savaşlar ya da ekonomik bunalımlar aracılığıyla yıkıma uğratıyor. Bu zenginlik,

toplumdaki herkese eşit olarak bölüştürülebilir, ve bu durumda bile toplum sanat, bilim ve diğer alanlarda gelişimini hala kolaylıkla sürdürebilir.

İkincisi, kapitalizm altında yaşam, işçileri pek çok yoldan toplumun kontolünü kendi ellerine almaya hazırlamaktadır. Örneğin, kapitalizm kalifiye, iyi eğitim görmüş işçilere gereksinim duyar. Kapitalizm, ayrıca, binlerce insanı, birbirleriyle yakın ilişkiler içine girdikleri, ve toplumu değiştirmek açısından etkin bir güç haline gelebilecekleri büyük kentlerde devasa büyüklükteki işyerlerinde bir araya getirir.

Kapitalizm, işçileri fabrikadaki üretim sürecinde işbirliği içine sokar; işçiler sendikalar içinde örgütlendiklerinde, onların üretim süreci içinde kazandıkları bu işbirliği yetenekleri kolaylıkla sisteme karşı yönelebilir. İşçiler, işyerlerinde büyük kütleler halinde yoğunlaşmış oldukları için, onların sendika gibi örgütleri demokratik olarak kontrol etmeleri daha önceki ezilen sınıflardan çok daha kolaydır.

Bütün bunların yanısıra, kapitalizm, kendilerini sıradan işçilerden farklı ve onların üzerinde gören çalışan kesimleri (büro çalışanları, teknisyenler gibi) ücretli emekçiler haline getirerek onları tıpkı diğer işçiler gibi sendikalarda örgütlenmeye zorlar.

Nihayet, iletişim araçlarındaki gelişmeler –demiryolları, yollar, havayolu, posta sistemleri, telefonlar, radyo ve televizyon– işçilere kendi işyerlerinin ve kentlerinin dışındaki dünya ile iletişim kurma olanağı kazandırır. Böylece, bir sınıf olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde örgütlenebilirler –bu, daha önceki toplumsal düzenlerin ezilen sınıflarının hayal bile edemedikleri bir avantajdır.

Bütün bu değindiğimiz olgular, işçi sınıfının salt mevcut düzene karşı başkaldırma kapasitesine sahip bir sınıf olmadığı, bunun yanısıra, toplumun konrolünü bir başka imparatorun ya da bir grup bankerin eline terk etmek yerine toplumu kendi sı-

nıfsal çıkarları doğrultusunda kendi temsilcilerini seçecek ve onları kontrol edecek şekilde örgütlenme kapasitesine sahip bir sınıf olduğu anlamına gelir. Marks'ın söylediği gibi:

Daha önceki tarihsel hareketlerin hepsi, belli bir azınlığın çıkarları doğrultusunda hareket etmiş azınlık hareketleriydi. Proleterya hareketi ise, toplumun ezici çoğunluğunun yine toplumun ezici çoğunluğunun çıkarları doğrultusundaki özbilinçli ve bağımsız hareketidir.

8

Toplum nasıl değiştirilebilir?

İngiltere'de, sosyalistlerin ve sendikacıların ezici çoğunluğu, genellikle şiddet yoluyla bir devrim *olmaksızın* da toplumun dönüştürülebileceğini ileri sürerler. Bunlara göre, gereksinimi duyulan yegane şey, sosyalistlerin parlamento ve belediyeler gibi 'geleneksel' siyasal kurumların kontrolünü ele almaya yetecek bir halk desteğine ulaşabilmeleridir. Böylece, sosyalistler, mevcut devleti -hukuk kurumları, polis, silahlı kuvvetler- işveren sınıfının iktidarını sınırlandırmaya zorlayarak toplumu değiştirebilecekleri bir konumda olacaklardır.

Bu iddiaya göre, sosyalizm, *aşama aşama*, şiddet olmaksızın, mevcut yapıyı reformlara tabi tutarak yaşama geçirilebilir.

Bu bakış açısı genellikle 'reformizm' olarak adlandırılır; kimi zaman bundan 'revizyonizm' olarak da söz edilir (çünkü bu Marks'ın fikirlerinin tümden revize edilip değiştirilmesini içerir), İngiltere'de zaman zaman Fabyanizm olarak anılır (uzun yıllardır İngiltere'de reformist bakış açısının propagandasını yapan Fabyan Topluluğu'ndan hareketle). Bu, İşçi Partisi'nin hem sol hem de sağ kanadı tarafından benimsenen bir bakış açısıdır.

Reformizm, ilk bakışta son derece olumlu bir şeymiş gibi görünür. Okulda, gazetelerde, televizyonda bize sürekli anlatı-

lanlarla örtüşür: 'Ülke, parlamento tarafından yönetilmektedir', 'Parlamento, halkın demokratik arzuları doğrultusunda seçim yoluyla belirlenir' vb. Ne var ki, sosyalizmi parlamento yoluyla yaşama geçirmeye yönelik her girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1945 ile 1979 yılları arasında, İngiltere'de İşçi Partisi'nin çoğunlukta olduğu üç hükümet kuruldu; 1945 ve 1966'da İşçi Partisi kitlesel bir oy çokluğu ile iktidara geldi, ama, bugün sosyalizme 1945'te olduğundan daha yakın değiliz.

Diğer ülkelerdeki deneyim bundan farklı değil. Şili'de sosyalist Salvador Allende 1970'de devlet başkanı seçildi. İnsanlar, bunun sosyalizme geçmekte 'yeni bir yol' olduğunu ileri sürdüler. Üç yıl sonra, hükümete katılmaları önerilmiş generaller Allende'yi devirdiler ve Şili işçi sınıfı yıkıma uğratıldı.

Reformizmin başarısızlığa uğramasının neden kaçınılmaz olduğuna açıklık getiren, birbiriyle yakından bağlantılı üç etken var.

Birincisi, parlamentolarda sosyalist çoğunluk sosyalist tedbirleri 'aşama aşama' uygulamaya koyarken, gerçek ekonomik iktidar eski egemen sınıfın elinde kalmaya devam eder. Bunlar, sahip oldukları ekonomik gücü, sanayinin tümünü işlemez hale getirmek, işsizlik yaratmak, spekülasyon ve malları stoklama yoluyla fiyatların yükselmesine yol açmak, paralarını yurt dışına transfer ederek 'ödemeler dengesi'nde bunalım yaratmak, basın üzerindeki kontrolleri aracılığıyla tüm bu sorunların sorumlusu olarak hükümetin suçlandığı kampanyalar örgütlemek için kullanabilirler.

Nitekim, Harold Wilson'ın İşçi Partisi hükümeti, 1964'te ve sonra 1966'da işçilerin yararına politikaları geri çekmeye zorlandı –zenginlerin ve şirketlerin tüm parasal kaynaklarını yurt dışına çıkarmalarının basıncıyla. Wilson, bunu kendi anılarında şöyle dile getirir:

Uluslararası spekülatörlerin yeni seçilmiş hükümete, bi-

zim seçimlerde mücadelesini verdiğimiz politikalarımızı yaşama geçiremeyeceğimizi söylemeye başladıkları bir noktaya gelinmişti... Kraliçe'nin başbakanından, İngiltere'de seçimin budalaca bir şey olduğu, İngiliz halkının partilerin politikaları arasında bir tercih yapacak kapasitede olmadıkları doktrinini kabul ederek parlamenter demokrasiye bir son vermesi isteniyordu.

Buna eklenmesi gereken yegane şey, Wilson'ın, sözde öfkesine karşın, hükümette kaldığı altı yıl boyunca spekülatörlerin talep ettiklerine yakın politikalar izlemiş olmasıdır.

1974 yılında işbaşına gelen İşçi Partisi hükümeti, yine ödemeler dengesinde bilinçli olarak yaratılan bunalım sonucu, ardı ardına üç kez hastanelerde, okullarda ve sosyal hizmetlerde kamu harcamalarının kısılması kararı almak zorunda kaldı.

Şili'deki Allende hükümeti, büyükiş dünyasının örgütlendiği çok daha büyük engellemelerle karşı karşıya kaldı. İki kez, patronlar 'grev'e gidip tüm sanayide üretimi durdurdular; spekülasyon yüzünden fiyatlar eşi görülmemiş düzeylere fırladı, işadamlarının üretilen malları stoklamaları, en temel gıda maddeleri için insanların uzun kuyruklar oluşturmalarına neden oldu.

Kapitalizmin reforma tabi tutulamayacağının ikinci nedeni, devletin tarafsız bir aygıt olmayıp, tepeden tırnağa kapitalist toplumu korumak için örgütlenmiş olmasıdır.

Fiziksel zora başvurma ve şiddet kullanma araçlarının hemen hepsi devletin tekelindedir. Eğer devlet kurumları tarafsız olsalardı, ister kapitalist ister sosyalist olsun seçimle işbaşına gelmiş hükümetin direktiflerine göre hareket etselerdi, bu durumda devletin büyük iş dünyasının sabotajlarını durdurmak için kullanılabileceğinden söz etmek belki mümkün olabilirdi. Ancak, devlet aygıtının nasıl işlediğine şöyle bir göz atarsanız, bu aygıtın hiç de tarafsız olmadığını hemen fark edersiniz.

Devlet aygıtı, salt bir hükümetten ibaret değildir. Çeşitli branşlardan kurulmuş devasa bir örgüttür: Polis, ordu, mahkemeler, sosyal hizmetler, kamulaştırılmış sanayileri işleten insanlar,vb. Devletin bu branşlarında çalışan insanların pek çoğu işçi sınıfından gelirler; işçiler gibi yaşar, aldıkları ücretlerle geçinirler.

Ancak, kararları alanlar bu insanlar değillerdir. Nerede savaşa girileceğine, hangi grevin zor kullanılarak bastırılacağına karar verenler sıradan askerler değildir; sosyal yardım bürolarında ödemede bulunan memurlar, kimin ne kadar sosyal yardım alacağına karar veren insanlar değildir. Bütün bir devlet aygıtı, merdivenin alt basamaklarında yer alanların üst basamakları işgal edenlere mutlak itaati ilkesi üzerine kurulmuştur.

Bu, devletin fiziksel güç uygulayan organları –ordu, donanma, hava kuvvetleri, polis– için özellikle geçerlidir. Askerler orduya yazıldıklarında, henüz ellerini silaha bile sürmeden kendilerine öğretilen ilk şey, kendilerine verilen emirlere ilişkin kendi kişisel fikirleri her ne olursa olsun, her emre harfi harfine itaat etmektir. Talimlerde bunlara bütün o saçma sapan şeylerin öğretilmesinin nedeni de budur. Eğer eğitim alanında kendilerine verilen aptalca emirlere hiç düşünmeden itaat ederlerse, savaş alanında öldür emri geldiğinde yine o emir üzerine hiç kafa yormadan kendilerinden istenene itaat edeceklerdir.

Her orduda en büyük suç, verilen emre itaat etmeyi reddetmektir –bu, isyan anlamına gelir. Bu öylesine büyük bir suç olarak kabul edilmektedir ki, İngiltere'de savaş sırasında isyana yeltenmenin cezası hala idamdır.

Peki ama emirleri verenler kimler?

Eğer İngiliz ordusundaki emir-komuta zincirine bakarsanız (ki bu diğer ordularda da aynıdır), bunun general–tuğgeneral–albay–teğmen–er şeklinde olduğunu görürsünüz. Bu emir komta zincirinin hiçbir aşamasında, seçilmiş temsilcilere rast-

lanılmaz. Sıradan erlerin subayları yerine kendi bölgelerinin milletvekiline itaat etmeleri bile isyan anlamına gelir.

Ordu, devasa büyüklükte bir *ölüm makinesidir*. Bu aygıtı işletenler, subayları emir komuta zincirinde terfi ettirme yetkisine sahip olanlar, generallerdir.

Kuşkusuz, kağıt üzerinde, generaller seçimle işbaşına gelmiş hükümete karşı sorumludur. Fakat, askerler, politikacılara değil, subaylara itaat edecek şekilde eğitilirler. Eğer generaller askerlere hükümetin arzularıyla karşıtlık gösteren emirler verirlerse, böyle bir durumda hükümetin o emirleri geçersiz kılma yetkisi yoktur. Hükümet, ancak generalleri fikirlerini değiştirmeye ikna etmeye çalışabilir; elbette bunu yapabilmesi için, gizliliğin temel olduğu ordu içinde verilen emirlerden haberdar olması gerekir ve generaller için hükümetin hoşuna gitmeyeceği şeyleri saklamak son derece kolaydır.

Bu, generallerin her zaman ya da genellikle hükümetlerin kendilerine söylediklerine kulak asmadıkları anlamına gelmez. İngiltere'de, generaller genellikle hükümetin önerilerine uyarlar. Fakat, ölüm-kalım meselesinin söz konusu olduğu bir durumda, generaller, hükümetin söylediklerine hiç kulak asmadan bu ölüm makinasını devreye sokabilirler ve bu durumda hükümetin yapabileceği çok şey yoktur. Şili'de Allende'nin devrilmesine giden süreçte generallerin yapmış oldukları şey de budur.

Dolayısıyla, 'Orduyu kim yönetiyor?' sorusu, gerçekte, 'Kimdir bu generaller?' sorusuyla özdeştir. İngiltere'de, yüksek rütbeli subayların yüzde 80'i, paralı okullarda eğitim görmüştür – bu oran 50 yıl önce de aynıydı; 17 yıllık İşçi Partisi hükümetleri bunu değiştirmeden olduğu gibi bıraktı. Bunlar, büyük işadamları ile içli-dışlıdırlar; aynı klüplere üyedirler, benzer toplumsal işlevleri yerine getirirler, aynı fikirleri paylaşırlar (eğer bu konuda kuşkunuz varsa, *Daily Telegraph* gazetesinin 'mektuplar'

köşesine bir göz atın). Aynı şey, sosyal hizmetler departmanlarının yöneticileri, hakim ve savcılar, polis şefleri için de geçerlidir.

Bu insanların, salt 330 insan parlamentoda hükümet kuracak oyu aldı diye hükümetin kendi dostlarından, akrabalarından ellerindeki ekonomik gücü çekip alacak kararlarına itaat edeceklerine inanıyor musunuz gerçekten? Bunların, Şili'de yıllarca hükümetin direktiflerini sabote ettikten sonra zamanı geldiğinde seçilmiş Allende hükümetini zor yoluyla devirmiş generaller, hakimler, yüksek düzey devlet müdürleri gibi hareket edeceklerini düşünmek çok daha akla yakın ve gerçekçi olmaz mı?

Pratikte, İngiltere'de sahip olduğumuz türden bir 'anayasa', devlet aygıtını kontrol edenlerin seçimle işbaşına gelmiş sol bir hükümetin iradesini ciddi ölçüde sınırlandıracak yeteneğe sahip oldukları, onu zor yoluyla devirmeye gerek duymayacakları anlamına gelir. Böyle bir hükümetin işbaşına gelmesi durumunda, bu hükümet işveren sınıfının yoğun bir ekonomik sabotajıyla karşı karşıya kalacaktır (fabrika kapatma, paranın yurt dışına transferi, temel gıda maddelerinin piyasadan çekilip stoklanması, enflasyona neden olan fiyat artışları vb.). Eğer hükümet 'anayasal yollardan' (yani yeni yasalar çıkararak) bu tür sabotajlarla başa çıkmaya yeltenirse, elikolunun bağlı olduğunu görecektir.

Lordlar Kamarası, bu tür yasaları onaylamayı kesinlikle reddedecektir–en az dokuz ay süresince oyalama şansına sahiptir. Hakimler, bu yasaları onların gücünü kısıtlar biçimde 'yorumlayacaklardır'. Müdürler, generaller ve polis şefleri, hakimlerin ve Lordlar Kamarası kararlarını, bakanların kendilerinden yapmak istediklerini yerine getirme konusundaki isteksizliklerini meşrulaştırmak için kullanacaklardır. Bağıra çağıra hükümetin 'yasadışı' ve 'anayasaya aykırı' hareket ettiğini ileri süren basın, bunlara arka çıkmak için elinden geleni yapacak-

tır. Generaller, basının kullandığı dili, 'yasadışı' hükümeti devirme hazırlıklarını meşrulaştırmak için kullanacaklardır.

Hükümet, bu kez gerçekten anayasaya aykırı davranıp memurlara, polislere ve askerlere kendi üstlerine karşı tavır alma çağrısında bulunmadığı sürece, ekonomik kaosla başa çıkmada *güçsüz* kalacaktır.

Bu söylediklerimizin hayal gücünden başka bir şey olmadığını ileri sürecek olanlara hemen şunu hatırlatalım: Son yılların İngiliz tarihinde, generaller iki kez hükümetin hoşlarına gitmeyen kararlarını sabote etmişlerdir.

1912 yılında, Avam Kamarası, *birleşik* bir İrlanda'yı yönetecek bir Yerel Hükümet'i mümkün kılacak bir yasa çıkardı. Muhafazakar Parti lideri Bonar Law, hemen, (Liberal!) hükümeti, 'anayasayı satan yasadışı bir cunta' olmakla suçladı. Lordlar Kamarası, doğal olarak bu yasayı onaylamayı iki yıl geciktirdi; eski Muhafazakar bakan Edward Carson, yasaya karşı direnmek için İrlanda'nın kuzeyinde paramiliter bir güç örgütledi.

İrlanda'daki İngiliz ordusuna komuta eden generaller, kendilerinden bu paramiliter güçle başetmek için askerlerini kuzeye doğru kaydırmaları istendiği zaman, hükümetin bu talebini reddettiler ve hükümeti görevlerinden istifa etmekle tehdit ettiler. 'Curragh İsyanı' olarak anılan bu olay yüzünden, kuzey ve güney İrlanda 1914 yılında ortak bir parlamentoya sahip olamadı ve bugün bölünmüş bir ulus niteliğini hala koruyor.

1912 yılındaki bu olay, küçük ölçekte de olsa 1974 yılında yinelendi. Kuzey İrlanda'da ayrılıkçı Loyalistlerin sağ kanadı, Kuzey İrlanda'da Protestan ve Katoliklerin birleşik hükümetini kabul etmeye zorlandıkları gerekçesiyle, sanayide genel bir stopaj örgütlediler, insanların işe gitmelerini engellemek için yollara barikatlar kurdular. İngiliz bakanlar, İngiliz ordu birliklerine ve özel İrlanda polis teşkilatına bu barikatları kaldırmak ve

stopaja son vermek için harekete geçme direktifi verdiler. Yüksek rütbeli subaylar ve polis şefleri, hükümete bunun yerinde bir tavsiye olmadığını söylediler ve ne polis ne de ordu Loyalistlere karşı harekete geçti. Protestan-Katolik birleşik hükümeti istifa etmeye zorlandı; ordudaki subayların bakış açısının İngiliz hükümetinin bakış açısından daha güçlü olduğu kanıtlanmış oldu.

Bunlar, 1914 ve 1974 yıllarının ılımlı, orta-yolcu hükümetlerinin başına gelenler; militan sosyalist bir hükümetin seçilerek işbaşına gelmesi durumunda olabilecekleri siz tahmin edin. Parlamentoda *ciddi* bir reformist çoğunluk, çok geçmeden bir seçimde bulunmaya zorlanacaktır: Ya sanayinin mülkiyetine sahip olanlarla devletin kilit konumlarını kontrol edenleri yatıştırmak için reformlardan vazgeçmek, ya da, bunlara karşı topyekün bir çatışmaya girmeyi göze almak –bu durumda bir tür zor kullanma kaçınılmaz olacaktır.

Reformizmin bir çıkmaz sokak oluşunun üçüncü nedeni, parlamenter 'demokrasi'nin, devrimci bir hareketin parlamento aracılığıyla ifade etmesini engelleyen içsel mekanizmalara sahip olmasıdır.

Bazı reformistler, devlet aygıtında kilit noktaları kontrol edenleri güçsüzleştirmek için ilkin solun parlamentoda çoğunluk durumuna gelmesi gerektiğini ileri sürerler. Bu argüman geçersizdir, çünkü, parlamentolar, kitlelerin devrimci bilinç düzeyini her zaman olduğundan düşük gösterirler.

Halk yığınları, ancak pratikte mücadele yoluyla toplumu doğrudan değiştirmeye başladıkları zaman toplumu kendilerinin yönetebileceğine inanır hale gelirler. Devrimci sosyalizmin fikirlerinin ansızın gerçekçi görünmeye başladıkları konjonktür, ancak milyonlarca insanın fabrikaları işgal ettiği ya da genel greve çıktığı kitlesel mücadele konjonktürüdür.

Fakat, böylesi yüksek bir mücadele düzeyi, eski egemen

sınıf iktidardan alaşağı edilmedikçe, belirsiz bir geleceğe kadar korunamaz. Egemen sınıf, böyle bir durumda ilkin fabrika işgallerinin ve grevlerin hızının kesildiği anı bekleyecek, ardından, ordu ve polis üzerindeki kontrolünü kullanarak mücadelenin belini kırmaya girişecektir.

Grev ve işgaller bir kez sendelemeye başladığında, işçiler arasındaki birlik duygusu ve özgüven yitmeye başlar. Moral bozukluğu ve karamsarlık yavaş yavaş yerleşmeye başlar. Sınıfın en militan unsurları bile toplumu dönüştürmenin gerçekleşmez bir düş olduğuna inanmaya başlarlar.

İşverenlerin, *her zaman*, grev oylamasına işçilerin evden katılmalarını istemelerinin, işçilerin fikirlerini televizyondan ve gazetelerden almalarını tercih etmelerinin nedeni de budur; bunlar, grev oylamasının işçilerin birlik duygusunun yüksek olacağı, birbirlerinin argümanlarına kulak verecekleri kitlesel toplantılarda yapılmasını istemezler.

Sendika karşıtı yasaların, hemen her zaman, gizli oylamalar sırasında işçileri greve ara vermeye zorlayan hükümlere yer vermesinin ardındaki neden de budur. Bu tür hükümler, yerinde bir tabirle, 'soğutucu' dönemler olarak isimlendirilirler –çünkü, işçilerin özgüven ve birlik duygusunu soğutmak için tasarlanmışlardır.

Parlamenter seçim sistemi, bu tür gizli oylama ve soğutucu dönemler içerir. Örneğin, bir hükümet, kitlesel bir grev tarafından dize getirildiği zaman, muhtemelen işçilere dönüp şunu söyleyecektir: "Tamam, genel bir seçimin sorunu demokratik yoldan çözeceği güne kadar üç hafta bekleyin". Hükümetin beklentisi, aradan geçecek zaman içinde işçilerin greve ara vermeleridir. Bundan sonra, işçilerin özgüveni ve birlik duygusu yitmeye başlar. İşverenler, militan işçileri kara listeye alma fırsatı bulurlar. Kapitalist basın ve televizyon yeniden olağan biçimde işlemeye başlar, hükümet yanlısı fikirlerin propagandasına giri-

şir. Polis, 'ortalığı karıştıranları' tutuklamak için uygun fırsatı ele geçirmiş olur.

Sonra, seçim nihayet gerçekleşir; oylama, işçilerin mücadelesinin yüksek değil, düşük bir düzeyini yansıtacaktır.

Fransa'da, General de Gaulle hükümeti 1968'de seçimleri tam da bu yoldan kullanmıştı. Reformist işçi partileri ve sendikalar, işçilerden greve son vermelerini istediler ve de Gaulle seçimleri kazandı.

İngiliz başbakanlarından Edward Heath, aynı hileyi 1974 yılında maden işçilerinin kitlesel grevi ile yüz yüze kaldığı zaman denedi. Fakat, bu kez madenciler faka basmadılar. Grevi sürdürdüler ve Heath seçimi kaybetti.

Eğer işçiler sınıf mücadelesinin önemli meselelerinin yazgısının belirlenmesi için seçimleri beklerlerse, mücadelenin yüksek düzeylerine hiçbir zaman erişemeyeceklerdir.

İşçi devleti

Marks *Fransa'da İç Savaş* başlıklı kitapçığında, Lenin *Devlet ve Devrim* adlı çalışmasında, sosyalizmin nasıl kazanılabileceğine yönelik tamamen farklı bir bakış açısı sundular. Ortaya koydukları fikirler, masa başında üretilmiş, yoktan var edilmiş fikirler değildi: Her ikisi de, düşüncelerini işçi sınıfını eylem içinde gözleyerek geliştirdi –Marks Paris Komünü deneyimine tanık olurken, Lenin 1905 ve 1917 yıllarının Rus sovyetlerinin (işçi meclisleri) kuruluşunu gözledi.

Marks ve Lenin, işçi sınıfının, ilkin bürokratik emir-komuta zincirine dayanan eski devleti yıkıp ardından tamamen farklı ilkelere dayanan yeni bir devlet kurmadığı sürece, sosyalizmin inşasına başlayamayacağını ileri sürdüler. Lenin, bu yeni devletin eskisinden bütünüyle farklı yapıda bir devlet olduğunu vurgulamak üzere, bunu 'aslında bir devlet olmayan bir komün devleti' şeklinde tanımladı.

Marks ve Lenin'e göre, işçi sınıfının eski egemen sınıfın ve orta sınıfların kalıntıları üzerine kendi egemenliğini dayatabilmesi için, yeni devletin varlığı zorunluydu. Bunu 'proleterya diktatörlüğü' olarak isimlendirmiş olmalarının nedeni de buydu: İşçi sınıfı, toplumun nasıl işleyeceği konusunda kendi anlayışını *dayatmak* zorundaydı. Ayrıca, kendi devrimini diğer ülkelerin egemen sınıflarının saldırılarına karşı savunmak durumundaydı. Bu iki şeyi gerçekleştirebilmek için, kendi silahlı gücüne, bir tür polis kurumuna, mahkemelere, hatta cezaevlerine gereksinimi olacaktı.

Ancak, eğer bu yeni ordu, polis ve hukuk sistemi işçiler tarafından kontrol edilecek ve asla onların çıkarlarına karşı işleyen bir nitelik kazanmayacak ise, bunlar kapitalist devletten tamamen farklı ilkelere dayanmalıydılar. Yeni devlet, bir çoğunluk olarak işçi sınıfının kendi iradesini toplumun geri kalanına dikte etmesinin bir aracı olmalıydı –çoğunluğu oluşturan işçi sınıfına karşı yönelmiş bir diktatörlük *değil*.

Bu iki devlet arasındaki temel farklılıklar şunlardır:

Kapitalist devlet, toplumda küçük bir azınlığın çıkarlarına hizmet eder. İşçi devleti ise, toplumun ezici çoğunluğunun çıkarlarına hizmet etmelidir. Kapitalist toplumda *zor*, toplumun geri kalanından yalıtılmış, yüksek rütbeli subaylara itaat için eğitilmiş, küçük bir kiralanmış katiller ordusu tarafından uygulanır. Oysa, işçi devletinde zor kullanımına, sadece, çoğunluğun kendisini eski ayrıcalıklı sınıfların kalıntılarının girişebilecekleri toplum karşıtı eylemelere karşı koruması sırasında gereksinim duyulacaktır.

Bir işçi devletinde askerlik ve polislik, sıradan işçiler tarafından yerine getirilebilir; bunlar, kendi işçi kardeşleriyle, aynı fikirlere sahip olan, benzer yaşam süren insanlar olarak özgür biçimde bir araya geleceklerdir. Asker ve polislik hizmetini yeri-

ne getirenlerin işçi sınıfı kütlesinden kopup ona yababcılaşan gruplar haline gelmesinin önüne geçmek için, 'askerler' ve 'polisler', bu görevleri rota sistemine göre sırayla yerine getiren sıradan fabrika ve büro işçileri olmalıdır.

Bir grup subay ve polis şefi tarafından yönetilen silahlı kuvvetler ve polis teşkilatı yerine, işçi devletinde bu güçleri idare edenler işçi kütlesi tarafından doğrudan seçilmiş temsilciler olacaktır.

Kapitalist devlette, parlamenter temsilciler mecliste yasalar çıkarırlar, fakat yasaların uygulanması işini bürokratlara, polis şeflerine, hakimlere bırakırlar. Bu, milletvekilerine ve belediye meclisi üyelerine, verdikleri sözler yerine gelmediği zaman yüzlerce bahanenin ardına gizlenme şansı kazandırır. Bir işçi devletindeki işçi temsilcileri, kendi yasalarının olması gerektiği gibi yaşama geçirildiğini görmeleri gerekir. Bunlar, seçkin bir üst düzey bürokratlar topluluğundan farklı olarak, işçilere sosyal hizmetlerde, orduda vb. işlerin nasıl çekip çevrileceğini açıklamak durumunda olacaklardır. Benzer şekilde, seçilmiş işçi temsilcileri, mahkemelerde yasaların nasıl yorumlanması gerektiğine de açıklık getireceklerdir.

Kapitalist devlette parlamenter temsilciler, aldıkları yüksek ücretlerle, kendilerini seçmiş olan kitlelerden kopar ve onlara yabancılaşırlar. Bir işçi devletinde, temsilcilerin aldıkları ücret, ortalama bir işçinin aldığı ücretten daha fazla olmayacaktır. Bu, işçi temsilcilerinin aldıkları kararları yerine getirmekle yükümlü full-time çalışan devlet memurları için de geçerlidir.

İşçi temsilcileri ve işçilerin aldıkları kararları yaşama geçirmekle sorumlu olan herkes, günümüz toplumundaki milletvekillerinden farklı olarak, beş yıl için işbaşına gelip (bazı yüksek müdürler yaşam boyu bu konumları ellerinde tutarlar) istedikleri gibi hareket eden insanlar olmayacaklardır. Bunlar, en azından her yıl seçimlere tabi olacaklar, eğer kendilerini seçmiş

olan kütlenin beklentilerini yerine getirmezlerse, onlar tarafından geri çağrılabileceklerdir.

Parlamenter temsilciler, belli bir yerleşim biriminde yaşayan tüm insanlar (yüksek sınıf, orta sınıf, işçi sınıfı, evsahipleri, kiracılar, borsacılar, emekçiler) tarafından seçilirler. Bir işçi devletinde, sadece çalışan insanlar seçimlere katılabilecek ve bunlar toplumu ilgilendiren konularda herkese açık tartışmalara katıldıktan sonra oylarını kullanacaklardır. Dolayısıyla, işçi devletinin temeli, fabrikalara, madenlere, tersanelere, büyük bürolara dayanan işçi konseyleri olacak, evkadınları, emekliler, öğrenciler gibi insan grupları kendi temsilcilerine sahip olacaklardır.

Bu yoldan, işçi sınıfının her kesimi kendi temsilcilerine sahip olacak, temsilcilerin kendi çıkarlarına göre hareket edip etmediğini doğrudan gözleyip kontrol edebilir durumda olacaktır. Bu yollardan yapılanmış yeni devlet, kendilerini 'Komünist' olarak nitelemiş eski Doğu Avrupa ülkelerinde olanın aksine, işçi sınıfı çoğunluğundan kopup onun çıkarlarına aykırı hareket eden bir aygıt durumuna gelemez.

İşçi konseyleri sistemi, aynı zamanda, işçilere, sanayideki çabalarını demokratik olarak belirlenmiş ulusal bir plana uygun olarak koordine edebilecekleri bir araç olarak hizmet eder. Modern bilgisayar teknolojisi sayesinde, tüm işçilere ekonomik alanda toplumun elinde ne tür seçenekler olduğuna ilişkin bilgilerin bilgilerin aktarılması son derece kolay olacaktır; böylece, kendi temsilcilerini işçi çoğunluğunun en uygun gördüğü doğrultuda üretim tercihlerinde bulunmaya yönelebileceklerdir. Örneğin, kaynakların lüks araba üretimi için mi, yoksa ucuz ve güvenilir kamu ulaşım sistemi için mi kullanılacağı, veya nükleer bombaların mı yoksa daha çok böbrek makinasının üretiminin mi daha akılcı olacağı işçiler tarafından kararlaştırılmış olacaktır.

Devletin sönümlenmesi

Devlet iktidarı işçi kütlesinden *ayrı* bir şey olmayacağı için, işçi devletinin zorlayıcı niteliği, kapitalizmde olduğundan çok daha geri düzeyde olacaktır. Yeni devletin kendiine karşı yöneltildiği eski toplumun kalıntıları devrimin başarısını nihayet kabullendiklerinde, ve diğer ülkelerdeki devrimler o ülkelerin egemen sınıflarını iktidardan düşürdüklerinde, zora başvurma gereksinimi giderek daha da azalacak, ve niayet işçilerin 'polis' ve 'ordu' işlevlerini yerine getirmeleri için işlerinden zaman ayrımaları artık gereksiz hale gelecektir.

Marks ve Lenin, devletin *sönümlenmesinden* söz ederken, böyle bir süreci kast ediyorlardı. Devlet, böyle bir süreç içinde, insanlara karşı zorlayıcı tedbirler alan bir aygıt olmak yerine, işçi konseylerinin üretim ve bölüşüm işlevlerini kendisi aracılığıyla yerine getirdikleri bir mekanizma durumuna gelecektir.

İşçi konseyleri, kapitalizmde sınıflar arasındaki mücadelenin gerçekten yüksek düzeye eriştiği her dönemde, şu ya da bu biçim altında bir gerçeklik durumuna geldiler. 'Sovyet', Rusların işçi konseyi anlamına gelmek üzere 1905 ve 1917'de kullanmış oldukları terimdir.

1918 yılı Almanyası'nda, işçi konseyleri, kısa bir süre için de olsa, ülkedeki yegane iktidar organları idi. 1936 İspanyası'nda, çeşitli işçi partileri ve sendikalar, yerelyönetimleri çekip çeviren ve tıpkı işçi konseyleri gibi hareket eden 'milis komiteleri' içinde birleşmişlerdi. 1956 yılında, Macaristan'da, işçiler Rus ordusuna karşı savaşım verirlerken, fabrikaları ve yerel yerleşim birimlerini işletmek üzere seçimle konseyler kurmuşlardı. Şili'de, 1972-73 yıllarında, işçiler, 'cordones' olarak anılan ve büyük fabrikaları birbirleriyle ilişkilendiren işçi komiteleri kurmaya girişmişlerdi.

İşçi konseyi, işçilerin kapitalizme karşı mücadelelerini ko-

ordine etmek üzere kurdukları bir organ olarak doğar. Başlangıçta, örneğin grev fonu oluşturmak gibi mütevazi işlevleri yerine getirmesi için kurulmuş olabilir; ancak, bunlar doğrudan seçim yoluyla işçiler tarafından yaratılmış organlar oldukları, işçiler tarafından her an geri çağırılabilir temsilcilere sahip bulundukları için, mücadelenin en yüksek düzeyinde, tüm işçi sınıfının eylemlerini koordine eden organlar durumuna gelebilirler. Ve bir işçi iktidarına temel oluşturabilirler.

9

İşçiler nasıl devrimcileşirler?

Bu yüzyıl boyunca, İngiltere'de işçilerin çoğu, İşçi Partisi ile parlamentodan toplumu değiştirmelerini bekledi. Azınlığı oluşturan önemlice bir kısmı, Muhafazakar Parti'nin gerici fikirlerine destek verdi. Devrimci sosyalizmin yandaşı olanlar, genellikle az sayıda işçiler olarak kaldılar.

İşçilerin devrimci sosyalizme ilgisizliği veya ona karşı çıkmaları hiç şaşırtıcı değil. Hepimiz, herkesin bencil olduğunun varsayıldığı, gazetelerin ve televizyonun sürekli olarak insanlara sanayi ve devlet yönetiminde önemli kararlar almaya ancak ayrıcalıklı bir azınlığın yetenekli olduğunu anlattığı bir kapitalist toplumda yetişmiş insanlarız; işçiler, daha okula adımlarını attıkları ilk günden itibaren, 'büyüklerin' ve 'bilgili' olanların emirlerine itaat etmeyi öğreniyorlar.

Marks'ın söylediği gibi, 'egemen fikirler, egemen sınıfın fikirleridir' ve işçilerin büyük çoğunluğu o fikirleri kabul ediyor.

Buna karşın, kapitalizmin tarihi boyunca işçi sınıfının devrimci hareketleri tekrar tekrar pek çok ülkeyi sarstı: 1871'de Fransa, 1917'de Rusya, 1919'da Almanya ve Macaristan, 1920'de İtalya, 1936'da İspanya ve Fransa, 1956'da Macaristan, 1968'de Fransa, 1972-73'te Şili, 1975'te Portekiz, 1979'da İran, 1980'de Polonya.

Bu ayaklanmaların açıklaması, kapitalizmin kendi doğasında yatar. Kapitalizm, bunalıma eğilimli bir sistemdir. Uzun vadede, tam istihdam sağlayamaz, herkes için refah sağlayamaz, bugün sahip olduğumuz yaşam standartlarını belki hemen yarın yol açacağı bunalıma karşı muhafaza etmemizin güvencesini veremez. Fakat, ekonominin 'yükseliş dönemleri'nde, işçiler kapitalizmin bütün bunları sağlayabileceğine inanırlar.

Örneğin, 1950'li ve 1960'lı yıllarda, İngiltere'de işçiler tam istihdam, 'refah devleti', yaşam standartlarında gerçek iyileşmeler umar hale gelmişlerdi. Buna karşılık, son 25 yıllık dönemde, birbiri ardına gelen hükümetler işsizlerin sayısının sürekli artarak 4 milyona ulaşmasına izin verdiler; refah devletini kuşa çevirdiler; tekrar tekrar yaşam standartlarını düşürmek için girişimlerde bulundular.

Beyinlerimiz pek çok kapitalist fikirlerle doldurulmuş olduğu için, bu saldırılardan bazılarını kabullenip suskunlukla karşıladık. Fakat, kaçınılmaz olarak, işçilerin bu saldırılara artık daha fazla dayanamadıkları bir noktaya geliniyor. İşçilerin öfkesi, hemen hemen hiçkimsenin ummadığı bir zamanda ansızın patlak veriyor ve işçiler işverenlerine ve hükümete karşı bir dizi eyleme girişiyorlar. Kimi zaman greve gidiyorlar, kimi zaman gösteri düzenliyorlar.

Bu eylemlilik sırasında, işçiler, istesinler ya da istemesinler, daha önce kabul etmiş oldukları tüm kapitalist fikirlerle karşıtlık içinde kalan şeyler yapmaya başlıyorlar. Kapitalist sınıfın temsilcilerine karşı, bir sınıf olarak birbirleriyle dayanışma içine giriyorlar.

Daha önce düşünmeden reddetmiş oldukları devrimci sosyalist fikirler, şimdi onların kendi eylemiyle örtüşmeye başlıyor. En azından bazı işçiler, erişilebilir olmasına bağlı olarak, bu fikirleri ciddiye alıp üzerinde kafa yormaya başlıyorlar.

Bunun hangi ölçekte yaşandığı, işçilerin kafasındaki fikirlerden önce, mücadelenin hangi ölçekte yaşandığına bağlı. İşçi-

ler eyleme kapitalizm yanlısı fikirlere sahip olarak başlasalar dahi, kapitalizm onları mücadele etmeye zorluyor. Ve, mücadelenin kendisi, onları o fikirleri sorgulamaya itiyor.

Kapitalist iktidarın temeli, iki ana kaideye dayanıyor: Üretim araçları üzerinde kontrol ve devlet üzerinde kontrol. Gerçek bir devrimci hareket, mücadele işçilerin doğrudan ekonomik taleplerinin ötesine geçip onları kapitalist egemenliğin bu iki kaidesi ile birden çarpışmaya ittiği zaman, işçi yığınlarının arasında doğup filizleniyor.

Örneğin, yıllardır aynı fabrikada çalışmakta olan bir grup işçiyi düşünelim. Bunların alışagelmiş oldukları olağan, tekdüze yaşam modelinin devamı, o fabrikada çalışıyor olmalarına bağlıdır. Günün birinde, işverenin o fabrikayı kapatma kararı aldığını duyurduğunu varsayalım. Muhafazakar parti yandaşı olan işçiler bile böyle bir durumda dehşete kapılacak, bir şeyler yapmak isteyeceklerdir. O dehşet ve umutsuzluk içinde, kapitalizmin kendilerine ümit etmeyi öğrettiği yaşam biçimini elde tutmanın yolunun fabrikayı işgal etmekten geçtiği sonucuna varacaklardır: Bu, işverenin üretim araçları üzerindeki konrolünü tehdit eden bir durumdur.

Bu işçilerin, işverenin 'kendi' mülkiyetini işçilerin elinden alıp yine kendi eline vermesi için polis çağırması durumunda, devletle karşı karşıya gelmeleri bile ihtimal dahilindedir. İşçiler, eğer işlerini yitirmek istemiyorlarsa, şimdi işverenin yanısıra polisle, yani devlet aygıtı ile de karşı karşıya gelmek durumundadırlar.

Dolayısıyla, kapitalizm, işçilerin sistemin kendilerine öğretmiş olduğu fikirlerin tam karşıtı fikirlere açık hale getiren sınıfsal çatışma koşullarını yine kendisi yaratır. Bu, işçiler çoğu zaman içinde yaşadıkları sistemin fikirlerini kabul de etseler, kapitalizmin tarihinin neden devrimci duyguların milyonlarca işçiyi harekete geçirdiği periyodik ayaklanmalarla dolu olduğunu bize açıklar.

Son bir nokta. Pek çok işçiyi devrimci fikirlere destek vermekten alakoyan faktörlerin en önemlilerinden biri, diğer işçiler kendilerine destek olmayacağı için kendi başlarına bir şey yapmaya girişmenin bir anlamı olmayacağı hissidir. Diğer işçilerin de bir şeyler yaptıklarını gördükleri zaman, içinde bulundukları bu eylemsizlik durumundan hemen sıyrılmaya başlarlar. Aynı şekilde, işçiler olarak toplumu çekip çevirme yeteneğinden yoksun olduklarını düşünen işçiler, mecvut düzene karşı kitlesel mücadele süreci içinde, bunun doğru olmadığını, şimdiden pek çok şeyi kendi başlarına çekip çevirmeye başladıklarını görürler.

Devrimci hareketlerin başladıktan hemen sonra bir çığ gibi hızla büyüyor oluşunun nedeni de budur.

10

Devrimci sosyalist parti

Marksizmin temel önermesi, işçileri sisteme karşı ayaklanmaya iten şeyin kapitalist gelişmenin bizzat kendisi olduğudur.

Bu tür ayaklanmalar patlak verdiğinde (bu ister kitlesel gösteriler, ister silahlı ayaklanma isterse büyük bir grev olsun), işçi sınıfının bilincindeki dönüşüm şaşkınlık uyandıracak kadar keskin ve güçlüdür. Daha önce işçilerin zihinsel enerjilerini boş yere tükettikleri (at yarışlarından televizyon izlemeye varıncaya kadar) yüzlerce şey, birden önemini yitirir ve işçiler zihinsel enerjilerini toplumun nasıl değiştirileceği sorunu üzerine yöneltmeye başlarlar. Aynı sorunlar üzerine kafa yoran milyonlarca işçinin zihni, sadece olayların akışındaki bu hız karşısında şaşkınlığa düşen egemen sınıfı değil, ayrıca pek çok devrimci militanı da hayrete düşürecek kadar dahice çözümler yaratır.

Örneğin, 1905 Rus Devrimi sırasında, *sovyet* denilen yeni bir işçi örgütlenmesi (işçi konseyi), bir matbaa grevi sırasında kurulmuş bir grev komitesinden doğup gelişmişti. Devrimci sosyalistlerin en militan unsurlarını bünyesinde barındıran Bolşevik Parti, başlangıçta sovyetlere kuşkuyla yaklaşmıştı: Bolşevikler, daha önce siyasallaşmamış işçi yığınlarının gerçek anlamda devrimci bir yapı yaratabileceğine başlangıçta inanamamışlardı.

Bu tür deneyimler, pek çok grev sırasında tekrar tekrar yaşanır: Uzun zaman boyunca kendi önerilerine kulak asma-

mış işçiler ansızın militan eylemleri kendi başlarına örgütlemeye başladıklarında, öteden beri militan sosyalist olan işçiler, bu durum karşısında kendilerini şaşkınlığa düşmekten alamazlar.

Bu *kendiliğindenlik* son derece önemli bir olgudur. Ancak, anarşistlerin ve anarşizan kişilerin yaptıkları gibi bundan devrimci bir partiye gerek olmadığı sonucunu çıkarmak yanlıştır.

Devrimci bir durumda, milyonlarca işçi sahip oldukları fikirleri çok çabuk değiştirirler. Fakat, sahip oldukları fikirlerin hepsi bir anda değişmez. Her grev, her gösteri, her silahlı ayaklanma sırasında, her zaman ortada bir dizi argüman bulunur. Eylemlerini işçi sınıfının toplumun yönetimini kendi eline almasına giden yolda bir ön safha olarak gören işçilerin sayısı az olacaktır. Diğerleri, bu yolda adım atmaya yanı karşı olacaklardır, çünkü 'şeylerin kendi doğal düzeni'ni bozmak rahatsız edici bir duygudur. Bunların ortasında, bazan bu argümanlardan birine, bazan diğerine yakınlaşan işçi yığını yer alacaktır.

Bu güç dengesinin bir yanında, kendi yayın organları ile elindeki propaganda aygıtını olanca etkinliğiyle kullanan ve işçilerin eylemlerini kötüleyen halihazırdaki egemen sınıf yer alacaktır. Polis, ordu, sağcı örgütler gibi grev-kırıcısı güçleri harekete geçirecektir.

Dengenin işçilerden yana olan diğer yanında, geçmiş sınıf mücadelelerinden dersler çıkarabilen, bu dengeyi sosyalizmden yana bozmak için güçlü argümanlar geliştirebilen sosyalistlerin bir örgütü olmalıdır. Mücadele içindeki işçilerin giderek güçlenen uyanış ve kavrayışının bir arada tutulmasını, dolayısıyla işçilerin toplumu değiştirmek için birlikte hareket etmesini sağlayacak bir örgütün varlığı zorunludur.

Ve, böyle bir devrimci sosyalist parti, örgüt kendiliğinden doğan bir şey olmadığı için, mücadele başlamadan *önce* yaratılmış olmak durumundadır. Parti, sosyalist fikirlerle sınıf mücadelesi deneyiminin süreklilik gösteren karşılıklı etkileşimi aracılığıyla kurulur–salt toplumu anlamış olmak tek başına yeter-

li değildir: İşçilerin koşulları değiştirme yeteneklerinin farkına varmaları ve bu konuda özgüven kazanmaları, ancak, o sosyalist fikirleri her günkü sınıf mücdelesi sırasında, yani grevlerde, gösterilerde, kampanyalarda vb. yaşama geçirmekle mümkün olacaktır.

Belli bazı anlarda, sosyalist bir partinin sınıf mücadelesi sürecine müdahalesi belirleyici bir rol oynayabilir; dengenin değişim, iktidarın işçilere devrimci transferi, sosyalist bir toplum doğrultusunda bozulmasını sağlayabilir.

Ne tür bir parti?

Devrimci sosyalist parti, *demokratik* olmalıdır. Parti, rolünü gerçekleştirebilmek için, sürekli olarak kendisini sınıf mücadelesi ile ilişkilendirmelidir; bu, partinin üye ve taraftarlarının mücadelenin yaşandığı işyerlerinde faaliyet içinde olmaları anlamına gelir. Parti demokratik bir yapıya sahip olmalıdır, çünkü, parti liderliği her zaman kolektif mücadele deneyimini yansıtmalıdır.

Aynı zamanda, bu demokrasi salt bir seçim sistemi olarak kalmamalı, parti içinde sürekli bir tartışma, yani, partinin dayandığı sosyalist fikirlerle sınıf mücadelesi deneyimi arasında sürekli bir karşılıklı etkileşim yaşanmalıdır.

Ancak, devrimci sosyalist parti ayrıca *merkezileşmiş* bir yapıya sahip olmalıdır –çünkü, bu bir tartışma topluluğu değil aktif bir partidir. Parti, kolektif olarak sınıf mücadelesine müdahale edebilmeli, gelişmelere hızla tepki gösterebilmelidir; dolayısıyla, gündelik temelde parti adına kararlar almaya yetenekli bir liderliğe sahip olmalıdır.

Örneğin, hükümet, grev gözcülerinin tutuklanması emri verdiğinde, partinin buna hemen, demokratik bir karar almak için bir konferans düzenlemeye gerek duymaksızın karşı tepki göstermesi beklenir. Dolayısıyla, karar merkezi olarak alınır ve

yukarıdan aşağı yaşama geçirilir. Demokrasi bunun ardından gelir; parti, kararın doğru bir karar olup olmadığına ilişkin bir tartışma ve değerlendirme süreci yaşar, eğer parti liderliğnin mücadelenin gereksinimlerine yanıt veremediğine karar verirse, liderliği değiştirir.

Devrimci sosyalist parti, demokrasi ile merkeziyetçilik arasında uygun dengeyi yakalamalıdır. Burada, partinin salt parti olarak kalmak için oluşturulmuş bir yapı değil, sosyalizme doğru devrimci değişimi gerçekleştirmenin örgütsel bir aracı olduğu, bu değişimin de ancak *sınıf mücadelesi* dolayımıyla gerçekleştirilebileceği unutulmamalıdır.

Dolayısıyla, parti kendisini mücadeleye tekrar tekrar uyarlayabilmelidir. Mücadelenin düzeyinin düşük olduğu zamanlarda, devrimci dönüşüme inanan işçilerin sayısı fazla değildir, bu yüzden parti küçük bir parti olacaktır–parti bununla yetinmesini bilmeli, üye sayısını artırabilmek için kendi siyasal fikir ve ilkelerini sulandırmaktan kaçınmalıdır. Fakat, mücadelenin düzeyi yükselmeye başladığında, çok sayıda işçinin fikirlerini hızla değiştirmesi, toplumsal süreci değiştirme konusunda kendi güçlerinin farkına varması pekala mümkündür; böyle bir durumda partinin kapılarını geniş işçi yığınlarına açma yeteneğini göstermesi gerekir, aksi taktirde yolun kenarına itilmiş olacaktır.

Parti, işçi sınıfının yerine *ikame edilemez*. Parti, sınıf mücadelesinin bir parçası olmalı, mücadeleye liderlik sağlamak için sınıf bilinci en ileri işçileri kendi bünyesinde bir araya getirebilmek için sürekli çabalamalıdır. Parti, kendi düşünce ve kararlarını işçi sınıfına dayatamaz da. Kendi kendine sınıfın lideri olduğunu iddia edemez; sınıfın liderliğini, ancak, küçük bir grevden devrime varıncaya kadar her aşamada sosyalist fikirlerin doğruluğunu pratik yaşamda gösterip işçileri ikna ederek kazanabilir.

Bazı insanlar, devrimci sosyalist partiyi, sosyalizmin ha-

bercisi olarak görme eğilimindedirler. Bu tamamen yanlıştır. Sosyalizm, ancak, işçi sınıfının üretim araçlarının konrolünü kendi eline alması ve bunu toplumu dönüşüme uğratmak için kullanması ile gerçekleşebilir.

Kapitalizm denizinde bir sosyalizm adası inşa edilemez. Küçük sosyalist grupların kendi içlerine kapanarak sosyalist fikirlere uygun bir yaşam sürmeye yönelik girişimleri, uzun vadede her zaman için düşkırıklığı ile sonuçlanacaktır –ekonomik ve ideolojik basınçlar böyle bir şeye olanak tanımaz. Kendilerini kapitalizmden uzak tutma çabası içindeki küçük gruplar, bu şekilde davranmakla sosyalizmi getirme yeteneğine sahip biricik güç olan işçi sınıfından da uzaklaşırlar.

Kuşkusuz, sosyalistler kapitalizmin insanı soysuzlaştıran etkileriyle hergün mücadele ederler: Irkçılığa, cinsiyetçiliğe, sömürüye, baskı ve şiddete karşı mücadele gibi. Fakat, bütün bunları, ancak işçi sınıfının gücünü kendimize temel alarak başarabiliriz.

11
Emperyalizm ve ulusal kurtuluş

Kapitalizmin tarihi boyunca, işveren sınıfı her zaman ek zenginlik kaynaklarının arayışı içinde oldu: diğer ülkelerde üretilmiş zenginliğin ele geçirilmesi.

Ortaçağ sonlarında kapitalizmin ilk biçimlerinin gelişimi, batılı devletlerin kurdukları sömürge imparatorlukları ile elele yaşanan bir süreç oldu: İspanyol ve Portekiz, Hollanda ve Fransa, ve hiç kuşkusuz İngiliz sömürge imparatorlukları. Zenginlik Batı Avrupa'nın egemen sınıflarının kasasına akarken, bugün Üçüncü Dünya olarak anılan diğer uluslar (Afrika, Asya ve Güney Amerika) yıkıma uğratıldı.

Amerika'nın 16. yüzyılda Avrupalılar tarafından 'keşfi', tonlarca altının Avrupa'ya akmasına yol açtı. Madalyonun diğer yüzünde, bu kıtadaki toplulukların yıkımı ve diğerlerinin köleleştirilmesi vardı. Örneğin, Kolomb'un ilk yerleşim bölgesini kurduğu Haiti'de, Harawak Yerlileri (sayıları yarım milyon dolayındaydı) iki kuşak içinde tamamen yok edildiler. Meksika'da, 1520'de 20 milyon olan yerli nüfusu, 1607'de 2 milyona inmişti.

Batı Karayip'de yaşayan yerel halk yok edildi ve ülkenin kimi bölgeleri, Afrika'da yakalanıp insanlıkdışı koşullar altında Atlantik üzerinden buraya getirilen kölelerle dolduruldu. Atlan-

tik Okyanusu boyunca süren bu nakiller sırasında 15 milyon köle hayatta kalırken, 9 milyon kadarı yolda can verdi. Bu kölelerin yarısına yakını İngiliz gemileriyle taşındı –bu, İngiliz kapitalizminin sanayinin genişlediği ilk yer olmasının nedenlerinden biriydi.

Köle ticareti aracılığıyla elde edilen zenginlik, sanayinin finansmanı için gerekli kaynağı sağladı. Eski bir deyişte söylendiği gibi, 'Bristol limanının duvarlarının harcı, siyahların kanıyla karılmıştır' –bu, diğer limanlar için de geçerlidir. Karl Marks'ın ifade ettiği gibi, 'Avrupa'da ücretli işçinin üstü örtülmüş köleliği, Yeni Dünya'da aleni ve doğrudan köleliği gerektirdi'.

Köle ticareti, –İngilizler Hindistan'ı istila ettikleri zaman– yağmacılık ile tamamlandı. Bengal, istila öncesi öylesine ileri bir düzeyde bulunuyordu ki, buraya ilk gelen İngilizler bu ülkenin uygarlık düzeyi karşısında şaşkınlıktan dona kalmışlardı. Ancak, bu zenginliğin Bengal'den dışarı çıkması uzun sürmedi. Lord Macaulay'nin istilacıların önderi Clive'in biyografisinde yazdığı gibi:

Büyük bir nüfusa sahip yerel halk, sanki av hayvanlarıymış gibi yağma ve talana uğradı. 30 milyona yakın insan sefaletin içine yuvarlanırken, muazzam bir servet hızla Kalküta'da toplandı. Bu insanlar tiranlık altında yaşamaya alışıklardı belki, ama asla böylesi bir tiranlığa değil.

O noktadan itibaren, Bengal, sadece sahip olduğu zenginlikle değil, birkaç yıl içinde açlıktan ölen milyonlarca insanıyla, bugün hala devam eden bir yoksulluk düzeyi ile ün saldı. İngiltere'de toplam sermaye yatırımları hacminin 6 ya da 7 milyon sterlin dolayında olduğu 1760'lı yıllarda, Hindistan'dan yıllık haraç ve vergi olarak İngiltere'ye giren servet 2 milyon sterlindi.

İngiltere ile en eski sömürgesi İrlanda arasında da bunun benzeri süreçler yaşandı. Sefalet ve göç nedeniyle İrlanda nüfusunun yarı yarıya azaldığı 1840'ların sonlarındaki Büyük Açlık

sırasında, açlıktan kırılan nüfusu beslemeye yetecek kadar tahıl, bu ülke tarafından vergi olarak İngiliz toprak sahiplerine ödeniyordu.

Bugün, dünyanın 'gelişmiş' ve 'azgelişmiş' ülkeler olarak iki guruba ayrılması normal karşılanıyor. Bu ayrım, sanki 'azgelişmiş' ülkeler yüzyıllardır 'gelişmiş' ülkelerle aynı doğrultuda, ama onlardan daha ağır bir biçimde ilerliyormuş gibi bir izlenim yaratıyor.

Gerçekte ise, Batılı ülkelerin 'gelişmesi'nin bir nedeni, dünyanın geri kalan kısmının zenginliğinin soyup soğana çevrilmesi ve *geriye* itilmiş olması. Bu ülkelerden pek çoğu, bugün 300 yıl öncesinden *daha yoksul* durumda.

Michael Barratt Brown'ın söylediğ

Günümüzün azgelişmiş ülkelerind Hindistan'da değil ayrıca Çin, Latin Amerika ve Afrika'da, kişi başına düşen zenginlik, 17. yüzyılda Avrupa'dakinden daha yüksekti; Batı Avrupa'da zenginlik arttıkça, bu ülkelerde geriledi.

Bir imparatorluğa sahip olmak, İngiltere'ye dünyanın ilk sanayi gücü olarak gelişme şansı kazandırdı. İngiltere, diğer kapitalist devletlerin, dünyanın üçte birini bulan sömürgelerindeki hammaddelere, pazarlara ve karlı yatırım alanlarına el atmalarını engelleyebilecek konumdaydı.

Almanya, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri gibi yeni sanayi güçleri belli bir gelişim düzeyine ulaşınca, benzeri avantajlara sahip olmak istediler. Bunlar, kendi 'nüfuz alanları'nı oluşturarak rakip imparatorluklar inşa ettiler. Ekonomik bunalımla yüz yüze kalmış başlıca kapitalist devletlerden her biri, kendi ekonomik sorunlarını, rakiplerinin nüfuz alanına el atarak çözmeyi denedi. Böylece, emperyalizm dünya savaşına yol açtı.

Bu durum, kapitalizmin kendi içsel yapılanışında muazzam değişikliklere neden oldu. Devlet, savaş yürütmenin aracı olarak, daha da önemli bir kurum haline geldi. Sanayiyi yaban-

cı rekabete ve savaşa karşı yeniden yapılandırmada büyük şirketlerle daha da yakın işbirliği içine girdi. Böylece, kapitalizm, tekelci devlet kapitalizmi niteliği kazandı.

Emperyalizmin gelişmesi, kapitalistlerin yalnızca kendi ülkelerindeki işçileri sömürmekle kalmayıp ayrıca diğer ülkeler üzerinde fiziksel kontrol kurdukları, o ülkelerin halklarını da sömürdükleri anlamına geliyordu. Sömürge ülkelerin en çok ezilen sınıfları, kendi egemen sınıflarının *yanısıra*, yabancı emperyalistler tarafından da sömürülüyorlardı. Yani, *ikili bir sömürü* altındaydılar.

Ancak, sömürge ülkelerdeki egemen sınıfın kimi kesimleri de sıkıntı içindeydi. Bunlar, kendi ülkelerinde yerel nüfusu sömürme olanaklarının emperyalizm tarafından ellerinden çalındığını gördüler. Benzer şekilde, yerel sanayinin hızla genişleyerek kendilerine iyi kariyer olanakları getirmesi arzusunda olan sömürge ülkelerindeki orta sınıf da emperyalizmin varlığından olumsuz biçimde etkilendi.

Son 60 yıllık dönem, sömürge ve eski sömürge ülkelerde çeşitli sınıfların emperyalizmin etkilerine karşı baş kaldırılarına sahne oldu. Tüm ülke nüfusunu yabancı emperyalist idareye karşı birleştirmeye girişen hareketler ortaya çıktı. Bunlar, şu talepleri dile getiriyorlardı:

• Yabancı emperyalist askerlerin ülke topraklarından çıkarılması.

• Ülke topraklarının çeşitli emperyalist güçlerin kontrolü altında bölünmüşlükten kurtarılarak, tüm ülkenin tek bir ulusal devlet altında birleştirilmesi.

• Yabancı egemenler tarafından dayatılmış yabancı dile karşı, gündelik yaşamda ulusal dilin yeniden geçerli dil haline getirilmesi.

• Ülkede üretilen zenginliğin yerel sanayinin gelişimi, ülkenin 'kalkınması' ve 'modernizasyonu' için kullanılması.

Bunlar, çeşitli ülkelerde birbiri ardına patlak veren dev-

rimci ayaklanmalarda dile getirilen taleplerdi: Çin (1912'de, 1923-27'de, ve 1945-48'de), İran (1905-12'de, 1917-21'de ve 1941-53'te), Türkiye (Birinci Dünya Savaşı sonrasında), Batı Karayipler (1920'lerden itibaren), Hindistan (1920-48), Afrika (1945'ten sonra), Vietnam (ABD'nin yenilgiye uğradığı 1975 yılına kadar).

Bu hareketler, çoğu zaman, yerel yüksek sınıfların ya da orta sınıfın kimi kesimlerinin öncülüğünde geliştiler; fakat, bu hareketlerin varlığı, emperyalist ülkelerdeki egemen sınıfın, şimdi, kendi işçi sınıfının yanısıra ikinci bir karşıt güçle karşı karşıya geldiğini ifade ediyordu. Üçüncü Dünya olarak isimlendirilen yoksul ülkelerdeki *ulusal* hareket, emperyalist kapitalist devletlere karşı, bu ülkelerdeki işçi sınıfının yanısıra, ikinci bir karşıt güç olarak belirdi.

Bu, ileri ülkelerdeki işçi sınıfı açısından büyük bir öneme sahipti. Bu ülkelerdeki işçi sınıfı, kapitalizme karşı verdiği mücadelede şimdi bir müttefike sahipti: Üçüncü Dünya'daki ulusal kurtuluş hareketleri. Örneğin, İngiltere'de Shell petrol şirketinde çalışan bir işçi, Güney Afrika'da Shell'in gasp ettiği mülkü geri almak için mücadele eden ulusal kurtuluşçu hareketle müttefik durumundaydı. Eğer Shell şirketi Üçüncü Dünya'daki kurtuluş hareketlerinin amaçlarını boşa çıkarmayı başarabilirse, İngiletere'de işçilerin öne çıkardıkları taleplere karşı direnmede çok daha güçlü bir konuma sahip olacaktı.

Bu bir gerçektir; Üçüncü Dünya ülkesindeki kurtuluş hareketi sosyalist bir liderliğe sahip olmasa bile, hatta, hareketin liderliği sadece yabancı yönetimin yerine ulusal kapitalist sınıfın veya devlet kapitalisti sınıfın yönetimini geçirmekten başka bir amaca sahip olmasa bile, bu durum söz konusu gerçeği değiştirmez.

Kurtuluş hareketini ezmeye çalışan emperyalist devlet, Batılı işçinin en büyük düşmanı olan emperyalist devletle aynı devlettir. Marks'ın, 'Diğer ulusları ezen bir ulusun kendisi özgür

olamaz' demesinin, Lenin'in ileri ülkelerin işçileri ile Üçüncü Dünya'nın ezilen halkları arasında –bunlar sosyalist olmayan bir liderliğe sahip bulunsalar bile– bir *ittifak* kurulması çağrısında bulunmuş olmasının nedeni de budur.

Bu, sosyalistlerin, ezilen bir ülkede ulusal kurtuluş mücadelesine öncülük eden sosyalist olmayan bir liderlikle mücadelenin yöntemi ve amaçları konusunda hemfikir olmak zorunda olduğu anlamına gelmez (tıpkı bir grevin liderşiğini eline almış sendika yöneticisi ile hemfikir olmak zorunda olmadığı gibi). Fakat, sosyalistler olarak, *her şeyden önce*, bu mücadeleyi desteklediğimizi açık biçimde ifade etmek zorundayız. Aksi taktirde, çok kolay biçimde, kendimizi diğer bir ulusu ezen egemen sınıfımıza destek verir halde bulabiliriz.

Bir ulusal kurtuluş hareketinin liderliğini eleştirme hakkını elde etmezden *önce*, ilkin o mücadeleye *koşulsuz* destek vermek zorundayız.

Ne var ki, emperyalizm tarafından ezilen bir ülkedeki devrimci sosyalistler için mesele bundan ibaret kalamaz. Bunlar, ulusal kurtuluş mücadelesinin nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda insanlarla her gün tartışmalı, onları kendi sosyalist argümanlarına ikna etmeye çalışmalıdırlar.

Bu konuda en önemli ilkeler, Troçki tarafından geliştirilmiş *sürekli devrim kuramı*nda formüle edilmiştir. Troçki, emperyalist baskıya karşı gelişen ulusal hareketlerin sık sık orta sınıflardan gelen, hatta yüksek sınıfa yakın bir arkaplana sahip insanlar tarafından başlatıldığını gözledi.

Sosyalistler bu tür hareketlere destek vermelidirler, çünkü, sosyalistler, toplumda en çok ezilen sınıfların ve toplumsal grupların üzerindeki basıncı ortadan kaldırmayı isteyen insanlardır. *Fakat*, yüksek ya da orta sınıflardan gelen insanların bu mücadelelere tutarlı olarak öncülük edemeyecekleri gerçeğini de göz önünde bulundurmamız gerekir. Bunlar, tam ve yetkin bir

kitle mücadelesinin önünü açmaktan korkacaklardır; böyle bir durumda, kitlesel mücadelenin yabancı baskıya karşı direniş sınırını aşarak onların kendi sömürülerine karşı bir hareket niteliği kazanabileceği olasılığı bunları her zaman korkutur.

Bunlar, mücadelenin belli bir aşamasında, kendi başlatmış oldukları savaşımdan yan çizeceklerdir; hatta, gerekiyorsa, hareketin ezilmesi için yabancı egemen sınıfla işbirliğine girmekten kaçınmayacaklardır. Bu noktada, eğer sosyalistler, işçi sınıfı güçleri ulusal kurtuluş mücadelesinin liderliğini kendi ellerine almazlarsa, mücadele yenilgiye uğrayacaktır.

Troçki bir noktaya daha değinir. İşçi sınıfının pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde nüfusun azınlığını –çoğu zaman küçük bir azınlığını– oluşturduğu doğrudur. Fakat, buna rağmen, çoğu zaman gözardı edilemeyecek bir büyüklüğe sahiptir (örneğin Hindistan ve Çin'de işçilerin sayısı onmilyonlarla ölçülmektedir); kendi büyüklüğüne oranla zenginliğin yaratılmasında son derece kritik bir konumdadır ve ülkenin yönetimi konusunda son derece stratejik öneme sahip bulunan büyük kentlerde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla, işçi sınıfı, devrimci bir toplumsal altüst oluş sırasında, diğer bütün ezilen sınıfların liderliğini alabilir ve tüm ülkenin kontrolünü kendi eline geçirebilir. Böyle bir durumda, devrim *sürekli* bir niteliğe sahip olacak, yani, ulusal kurtuluş mücadelesinin talepleriyle başlayacak, sosyalist taleplerle sona erecektir. Bunun gerçekleşebilmesi, ancak ezilen ülke sosyalistlerinin daha baştan itibaren işçileri *bağımsız*, sınıfsal temelde örgütlemeye girişmiş olmaları durumunda mümkündür –ulusal kurtuluş mücadelesinin geneline destek veren, fakat mücadelenin orta sınıftan ya da yüksek sınıftan gelen liderliğine güvenilemeyeceği uyarısını her fırsatta yineleyen bağımsız bir işçi sınıfı hareketi.

12

Marksizm ve feminizm

Kadınların kurtuluşuna ilişkin iki farklı yaklaşım var: feminizm ve devrimci sosyalizm. Feminizm, ileri kapitalist ülkelerde 1960 ve 1970'li yıllarda gelişmiş kadın hareketleri üzerinde hakim bir etkiye sahip oldu. Feminizm, erkeklerin her zaman kadınları baskı altında tuttuğu, erkeklerin biyolojik ya da psikolojik doğasında onları kadınları aşağı bir cins olarak görmeye iten bir şeyler olduğu düşüncesinden hareketle gelişti. Bu, kadınların kurtuluşunun ancak onların erkeklerden ayrılmasıyla mümkün olabileceği şeklinde bir çıkarsamaya yol açtı: ya 'özgür yaşam tarzları' arayışında olan feministlerin büsbütün ayrı örgütlenmeleri, ya da kadınların kısmen ayrı komitelere sahip olmaları, sadece kadınları içeren eylemlilikler örgütlenmeleri.

Bu kısmi ayrılığı destekleyenlerin pek çoğu, kendilerini sosyalist feministler olarak isimlendirdiler. Fakat, daha sonraları, bütüncül ayrılık yaklaşımının *radikal feminist* fikirleri, kadın hareketinin içinde belirleyici eğilim haline gelmeye başladı. Ayrılıkçı fikirler, tekrar tekrar, kadın sığınma evleri gibi sosyal hizmetlerin radikal biçimlerinden birine bürünmenin ötesine geçemedi.

Bu alandaki başarısızlık, pek çok feministi yeni bir doğrultu arayışına itti ve bunlar İşçi Partisi'ne yöneldiler. Bu feministler, kadınların milletvekili, sendika yöneticisi, belediye meclisi üyesi gibi doğru yerlerde doğru konumlara getirilmesinin ka-

dınların eşitliğe erişmelerine yardımcı olacağına inandılar.

Devrimci sosyalizm geleneği, bu konuda oldukça farklı bir dizi düşünceden yola çıkar. Daha 1848 gibi hayli erken dönemlerde soruna ilişkin fikirler üretmeye başlamış olan Marks ve Engels, kadınların ezilmişliğinin erkeklerin zihinlerindeki kanaatlerden değil, özel mülkiyetten ve sınıflara dayalı toplumun ortaya çıkmasından kaynaklandığını ileri sürdüler. Onlara göre, kadınların kurtuluşu mücadelesi, sınıflı toplumun varlığına son verme mücadelesinden, yani sosyalizm mücadelesinden ayrı düşünülemezdi.

Marks ve Engels, ayrıca, fabrika sistemine dayanan kapitalizmin gelişmesinin, başta kadınlar olmak üzere insanların yaşamında çok büyük değişimleri beraberinde getirdiğine işaret ettiler. Kadınlar, kapitalizmin gelişmesiyle beraber, sınıflı toplumun ortaya çıkmasıyla birlikte giderek dışlanmış oldukları toplumsal üretim alanına şimdi yeniden dönüyorlardı.

Bu, kadınlara, daha önce sahip olmadıkları potansiyel bir güç kazandırdı. Kolektif olarak örgütlenen kadınlar, işçiler olarak, kendi hakları için mücadelede şimdi daha büyük bir bağımsızlığa ve yeteneğe sahiplerdi. Bu, üretim sürecindeki rollerinin hemen sadece aile içindeki işlere indirgendiği, dolayısıyla ailenin başı olan koca ya da babaya bağımlı kılındıkları daha önceki yaşamlarıyla büyük bir karşıtlık içinde kalıyordu.

Marks ve Engels, bu gözlemden hareketle, ailenin ve dolayısıyla kadın üzerindeki baskının maddi temelinin ortadan kalmış olduğu sonucuna vardılar. Kadınların bu durumdan yararlanmalarının önündeki engel, mülkiyetin birkaç kişinin ellerinde toplanmış olmasıydı. Bugün kadınları ezen şey, kapitalizmin yapılanış biçimidir: Özellikle de, kapitalizmin, gelecekte ihtiyaç duyacağı çocukların yetiştirilmesi işinin kadınların üzerine yıkıldığı belli bir aile biçimini kullanıyor olmasıdır. Emek süreci için erkeklere (ve giderek kadınlara da) ödemede bulu-

nurken, kadınların yaşamlarını ödenmemiş emeğe, erkekleri fabrikada çalışabilir halde tutmak, çocuklarını geleceğin işçileri olarak yetiştirmek için gerekli olan işlere vakfetmelerini sağlamak, kapitalistler için muazzam bir avantajdır.

Buna karşılık, sosyalizm, büyük ölçüde kadının omuzlarına yıkılmış olan aile işlevlerinin pek çoğunun ortadan kalmış olduğu bir toplum arayışı içindedir.

Bu, Marks, Engels ve onların ardılı olan sosyalistlerin 'ailenin ortadan kalkması' vaazında bulunmuş oldukları anlamına gelmez. Aile yandaşları, her zaman, en çok ezilen kadınların büyük çoğunluğunu kendi yanlarına çekme becerisini gösterebildiler –bu kadınlar, 'ailenin ortadan kaldırılması'nı, kocalarının kendilerini çocuklarıyla başbaşa bırakıp terk etme özgürlüğü olarak algıladılar. Oysa, devrimci sosyalistlerin her zaman ifade etmeye çalışmış oldukları şey, kadınların, sosyalist toplumda, günümüzün aile yapısının beraberinde getirdiği kısıtlı, sefil yaşam tarzına artık zorlanmayacakları idi.

Feministler, bu tür bir çözümlemeyi her zaman reddettiler. Kadınlara dünyayı değiştirme ve kendi ezilmişliklerine son verme gücüne sahip bireyler olarak yaklaşmak yerine, bunların *mazlum* olarak göründükleri bir perpektiften yaklaştılar. Örneğin, 1980'li yıllardaki kampanyalar, fahişelik, tecavüz, nükleer silahların kadınlar ve çocuklar üzerindeki tehditi gibi konular üzerinde yoğunlaşıyordu. Bunların tümü, kadının zayıf ve mazlum olduğu noktasından hareket etmenin sonuçlarıydı.

Feministler, baskı olgusunun sınıfsal bölünmeden daha önce geldiği varsayımından yola çıkarlar. Bu varsayımın sonucu, sınıflı toplum olduğu gibi kalırken, azınlığı oluşturan *bazı* kadınların toplumdaki konumlarını iyileştirme şansı bulmalarıdır. Kadın hareketi, 'yeni orta sınıf' kadınların (gazeteciler, yazarlar, üniversite öğretim görevlileri, yüksek mevkilerde çalışan mavi yakalı işçiler) kontrolü altında gelişme eğilimi göstermiştir. Sekreterler, sıradan işleri gören büro işçileri, makine başında çalı-

şan kadın işçiler dışarıda bırakılmışlardır.

Kadının kurtuluşu sorunu, ancak radikal değişim ve devrimci ayaklanma dönemlerinde bir gerçeklik kazanır: sadece bir azınlık için değil, tüm emekçi kadınlar için. 1917 Bolşevik Devrimi, kadınlara, dünyanın daha önce hiç tanık olmadığı kadar büyük ölçekli bir eşitlik kazandırdı. Boşanma ve kürtaj serbest hale geldi, gebeliği önleyici haplar parasız dağıtılır oldu. Çocukların bakımı ve evişi tüm toplumun sorumluluğu haline geldi. Kamu lokantalarının, çamaşırhanelerin, bakımevlerinin açılması, kadınlara kendi yaşamları üzerinde kontrol kurma ve çok geniş tercih hakları kazandırdı.

Kuşkusuz, bütün bu ilerlemelerin yazgısı, devrimin kendi yazgısından bağımsız olamazdı. Açlık, iç savaş, işçi sınıfının fiziksel olarak muazzam bir yıkıma uğrayarak bir sınıf olarak varlığından söz edilemeyecek kadar zayıflaması, uluslararası devrimin yenilgiye uğraması, çok geçmeden sosyalizmin Rusya'da yenilgisi anlamına geldi. Eşitliğe doğru giden hareket, bu kez tersine döndü.

Ancak, sovyet cumhuriyetinin ilk yılları, sosyalist devrimin en olumsuz koşullarda dahi neler başarabileceğini gösterdi. Bugün, kadınların kurtuluşunun maddi olanakları çok daha gelişmiş durumda bulunuyor. İngiltere'de, diğer ileri kapitalist ülkelerin pek çoğunda olduğu gibi, her beş işçiden ikisi kadın.

Kadınların kurtuluşu, ancak işçi sınıfının kollektif iktidarı aracılığıyla başarılabilir. Bu, ayrı kadın örgütlerini öneren feminist fikrin reddi anlamına geliyor. Ancak birleşik bir devrimci hareketin bileşenleri olarak birlikte hareket eden kadın ve erkek işçilerin kolektif eylemi sınıflı toplumu yıkabilir, ve böylece kadınların ezilmişliğine son verebilir.

13

Sosyalizm ve savaş

Bu yüzyıl, savaşların yüzyılı oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda 10 milyon insan öldü; İkinci Dünya Savaşı 55 milyon, Hint-Çin savaşları 2 milyon insanın yaşamına mal oldu. Ve, iki büyük nükleer güç, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya, insanlığı tamamen yeryüzünden silecek silahlara hala sahip bulunuyorlar.

Mevcut toplumun dışında bir toplum olamayacağını düşünenlere bu korkunç durumun nedenini açıklamak kolay değil. Bunlar, insanların doğasında onları kitlesel imhadan haz almaya iten bir dürtü olduğu sonucuna varıyorlar. Oysa, savaş, her zaman insan toplumunun bir parçası değildi. Gordon Childe, Taş Çağı Avrupası'ndan söz ederken şunları söyler:

Tuna Nehri boyunca yaşamış ilk halklar, barışçıl bir niteliğe sahip görünüyorlar; bunların mezarlarında, savaş gereçlerine rastlanılmıyor. Yaşadıkları köylerde savunamaya yönelik yapılar yok. Ancak, neolitik dönemin daha sonraki dönemlerinde, silahlar, en göze çarpan araçlar olarak ortaya çıkıyor...

Savaşa yol açan şey, insanın doğuştan gelen, doğasında var olan bir saldırganlık değil. Savaş, toplumun sınıflara bölünmüş olmasının bir ürünü. Bundan 5.000 ile 10.000 yıl arasında kalan bir zaman kesitinde mülk sahiplerinden oluşan bir sınıf ilk kez ortaya çıktığında, bunlar sahip oldukları zenginliği korumanın araçlarına gereksinim duydular. Mülk sahibi sınıf, toplumun geri kalanından ayrı, ordu niteliğinde silahlı bir güç, bir

devlet kurdu. Bu, zaman içinde, diğer toplumların zenginliğini yağmalayarak daha da zenginleşmenin etkin bir aracı haline geldi.

Toplumun sınıflara bölünmesi, savaşın insan yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmesine yol açtı.

Antik Yunan'ın ve Roma'nın köleci egemen sınıfları, kendilerine daha çok köle getiren sürekli savaşlar olmaksızın varlıklarını sürdüremezlerdi. Ortaçağ'ın feodal beyi, yerel serfleri kendisine itaat etmeye zorlamak, kendi zenginliğini diğer feodal beylere karşı korumak için güçlü biçimde silahlanmak zorundaydı. İlk kapitalist sınıflar, 300 ya da 400 yıl kadar önce ortaya çıkmaya başladıklarında, sık sık savaşa başvurmak durumunda kaldılar. Feodal egemenliğin kalıntıları üzerinde kendi sınıf egemenliklerini kurabilmek için, 16, 17, 18 ve 19. yüzyıllarda kanlı savaşlara giriştiler. İngiltere gibi en başarılı kapitalist ülkeler, savaşı, zenginliklerini arttırmanın bir yolu olarak kullandılar: Denizaşırı ülkelere erişerek İrlanda ve Hindistan'ı yağmaladılar, milyonlarca insanı Afrika'dan köle olarak Amerika'ya taşıdılar, tüm dünyayı kendileri için bir talan alanına çevirdiler.

Kapitalist toplum, kendisini savaşlar aracılığıyla inşa etti. Dolayısıyla, kapitalist toplum içinde yaşayanların savaşın 'kaçınılmaz' ve 'haklı' bir eylem olarak görme eğilimi göstermeleri şaşırtıcı değil.

Ne var ki, kapitalizmin temeli büsbütün savaşa da dayanamazdı. Kapitalizmin zenginliğinin başlıca kaynağı, fabrikalarda ve madenlerde çalışan işçilerin emeğinin sömürüsü idi. 'Anavatan' içinde patlak verecek her savaş, ülke sınırları içinde sömürü sistemini sekteye uğratabilirdi.

Bu nedenle, her ulusal kapitalist sınıf, kendi ulusal sınırları içinde barış isterken ülke dışında savaşa tutuşmaktan geri kalmadı. Bir yandan 'askeri güç ve başarıların' bir erdemmiş gibi algılanmasını teşvik ederken, diğer yandan ülke sınırları içinde 'şiddeti' kınadı. Dolayısıyla, kapitalizmin ideolojisi, mili-

tarizmin yüceltilmesi ile sözde bir savaş karşıtlığı retoriğini tamamen çelişik bir yoldan bütünleştirir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, savaş hazırlıkları sistemin daha önce hiç olmadığı kadar merkezi öğelerinden biri durumuna geldi. 19. yüzyılda, kapitalist üretim, birbiri ile rekabet halinde olan çok sayıda küçük ölçekli şirkete dayanıyordu. Devlet, görece küçük bir kurumdu ve bu şirketlerin birbirleriyle ve işçilerle olan ilişkilerini düzenliyordu. Oysa, şimdiki yüzyılda, büyük şirketler pek çok küçük şirketi yuttular ve tek tek ülkelerde ulusal sınırlar içindeki rekabeti büyük ölçüde ortadan kaldırdılar. Rekabet, giderek daha çok uluslararası bir nitelik gösteriyor ve farklı ülkelerin devasa büyüklükteki şirketleri arasında yaşanıyor.

Ortada bu rekabeti düzenleyecek uluslararası bir devlet yok. Bunun yerine, kendi kapitalistlerini rakipleri karşısında daha avantajlı hala getirebilmek için elindeki tüm araçları kullanan tek tek ulusal devletlerin varlığı söz konusu. Farklı ülkelerin kapitalistlerinin birbirleriyle olan ölüm-kalım mücadelesi, her biri muazzam yıkım araçlarına sahip devletlerin birbirleriyle olan ölüm-kalım mücadelesine dönüşebilir.

Bu mücadele, şimdiye kadar iki kez dünya ölçeğinde savaşa neden oldu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, emperyalist savaşlardı; çatışmalar, dünya üzerinde egemenlik kurmaya çalışan kapitalist devletlerin birbirlerine karşı kurdukları ittifakları arasındaydı. Soğuk Savaş, o mücadelenin bir devamı idi ve NATO ile Varşova Paktı içinde birbirlerine karşı tavır almış en güçlü kapitalist devletler arasında yaşandı.

Dünya ölçeğinde yaşanmış bu çatışmalara ek olarak, dünyanın pek çok köşesinde bölgesel savaşlar yaşandı. Bunlar, genellikle, 1980'de patlak vermiş İran-Irak savaşı ile 1991'de yaşanmış Körfez Savaşı gibi, belli bir bölgede kontrolün kimin elinde olacağını belirlemeye yönelik olarak farklı kapitalist devletler arasında girişilen savaşlardı. Dünyanın önde gelen güçlerinin

hepsi, en gelişkin askeri teknolojileri Üçüncü Dünya devletlerine satarak bu tür savaşları körüklerler.

Kapitalist toplumun diğer bütün niteliklerini kabul eden insanların pek çoğu, bu acı gerçeği hoşnutsuzlukla karşılar. Bunlar kapitalizmi isterler, ama savaşı değil. Sistem içinde alternatif üretmeye çalışırlar. Örneğin, Birleşmiş Milletler'in savaşı önleyebileceğine inanırlar.

Oysa, Birleşmiş Milletler, savaş güdüsünü kendilerinde cisimleştiren devletlerin bir araya geldikleri bir arenadır. Burada, tıpkı dövüşmeye girişmezden önce birbirlerinin güç ve kararlılığını ölçmeye çalışan boksörler gibi, sahip oldukları gücü sınar, birbirlerinin gücünü ölçerler. Eğer bir devlet ya da devletler ittifakı diğerinden açık biçimde daha güçlü ise, her iki tarafta savaşa girişmeyi anlamsız bulacaktır, çünkü bu sonucu önceden bilinen bir savaş olacaktır. Fakat, çatışmanın sonucu önceden kestirilebilir türden değilse, bunlar meselenin çözümünün tek bir yolunu bilirler: savaşa girişmek.

Bu, NATO ve Varşova Paktı etrafında şekillenmiş büyük nükleer ittifaklar için de geçerliydi. Batı, Doğu Bloku karşısında askeri üstünlüğe sahip olmakla birlikte, Ruslar için aradaki güç farkı umutsuzluk duymayı gerektirecek kadar büyük değildi. Dolayısıyla, bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın insanlığın sonu anlamına geleceği gerçeğine karşın, hem Waşington hem de Moskova bir nükleer savaşa girişmenin ve onu kazanmanın planlarını geliştiriyorlardı.

1989'da Doğu Avrupa'da patlak veren siyasal ayaklanma ve 1991'de SSCB'nin çökerek kurucu cumhuriyetlere parçalanmasıyla birlikte Soğuk Savaş sona ermiş oldu. Bu gelişmelerden sonra sık sık 'yeni dünya düzeni'nden ve 'daimi barış'tan söz edildi.

Oysa, barış yerine birbiri ardına yaşanan barbarca savaşlara tanık olduk yine: Batı'nın eski müttefiki Irak'a karşı giriştiği savaş, eski Sovyet cumhuriyetlerinden Azerbaycan ve Er-

menistan arasındaki savaş, Somali ve eski Yugoslavaya'daki korkunç iç savaşlar.

Kapitalist ülkeler arasındaki askeri bir rekabetin sonuçlanmasının ardından çok zaman geçmeden bir yenisi baş gösteriyor. Her yerde, egemen sınıflar savaşın kendi güçlerini artırmanın, işçileri ve yoksul köylüleri milliyetçilikle körleştirmenin etkin bir aracı olduğunu biliyorlar.

Savaştan, kapitalist topluma karşı çıkmadan, tiksinti ve ürküntü duyabilirsiniz. Ama, savaşın varlığına son veremezsiniz. Savaş, toplumun sınıflara bölünmüş olmasının kaçınılmaz bir ürünüdür. Mevcut yöneticilere barış yapmaları için yalvar yakar olmakla savaş tehditi asla ortadan kalkmayacaktır. Silahlar, sınıflı toplumu bir daha geri gelmemek üzere ortadan kaldırmak için mücadele eden bir toplumsal hareket tarafından bunların elinden alınıp yok edilmelidir.

1970'lerin sonlarına doğru Avrupa ve Kuzey Amerika'da gelişen barış hareketleri bunu anlayamadı. Bu hareketler, Cruise ve Pershing füzelerini durdurmak için, tektaraflı silahsızlanma için, nükleer silahların dondurulması için mücadele ettiler. Fakat, bunlar, barış için mücadelenin sermaye ile emek arasındaki mücadeleden uzak kalarak başarılabileceğine inandılar.

Böylece, savaş güdüsüne son vermeye yetenekli yegane güç olan işçi sınıfını harekete geçirmede başarısız kaldılar. Savaşın dehşetine ancak sosyalist devrim son verebilir.

Marksizmin güç ve anlaşılmaz olduğuna ilişkin anlayış oldukça yaygın. Kapitalizmin destekçileri dünyanın gerçekci bir şekilde anlaşılmaya çalışılmasının mümkün olmadığını söylerler. Akademisyenler teorinin sadece kendileri gibi olanlar için olduğunu anlatırlar.

Öte yandan, içinde yaşadığımız bu sistemden nefret eden birçok insan da bu sisteme karşı mücadele ederken bu mücadelede bize yol gösterecek bir teoriye gerek olmadığını düşünür.

Oysa, marksizmin temel fikirleri olağanüstü basittir. Toplumumuzu başka hiçbir düşünce sisteminin yapamadığı şekilde açıklarlar. Krizleri, baskının ve yoksulluğun nedenlerini anlatırlar.

MARKSİZME GİRİŞ, Marks'ın gerçekten ne söylediğini ve söylediklerinin bugünkü dünyada ne kadar güncel olduğunu ve milyonlarca insanın mücadelesine yol gösterdiğini anlatır.

ISBN 975 6923 04 0

Z
YAYINLARI